

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Kesselová, O funkcii zámen v dialogickej komunikácii ■ J. Horrecký, Sémantické a derivačné pole slovies *ísť* a *chodiť* ■ M. Sedláková, Sluchový a zrakový kanál ľudskej komunikácie v dvoch slovenských ľudových rozprávkach

DISKUSIE A ROZHĽADY

A. Jarošová, Terminografické úvahy na margo inovačnej príručky

SPRÁVY A RECENZIE

Druhé vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. J. Findra ■ KUCHAR, R.: Právo a slovenčina v dejinách. L. Králik ■ ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. P. Žigo ■ Jazykovedci v novom matičnom biografickom slovníku. S. Ondrejovič

KRONIKA

Na deväťdesiatku Sama Mazúra. L. Bartko ■ Nestorka slovenskej lexikografie Elena Smiešková jubiluje. M. Pisárčiková ■ Súpis prác Eleny Smieškovej za roky 1952 – 1997. L. Dvonč ■ Ján Bosák šesťdesiatročný. K. Buzássyová

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

Ivor R í p k a

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Silvia D u c h k o v á

REDAKČNÁ RADA

Ján B o s á k, Klára B u z á s s y o v á, Juraj D o l n í k, Sil-
via D u c h k o v á, Ladislav D v o n ě, Ján F i n d r a, Eugen
J ó n a, Rudolf K r a j ě o v i ě, Ema K r o š l á k o v á, Milan
M a j t á n, Jozef M l a c e k, Slavomír O n d r e j o v i ě,
Matej P o v a Ź a j, Ivor R í p k a, František R u š ě á k,
Miloslava S o k o l o v á

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

O B S A H

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

J. K e s s e l o v á, O funkcii zámen v dialogickej komunikácii

.....
.....
193

J. H o r e c k ý, Sémantické a derivačné pole slovíes *ist'* a *cho-
dit'*

.....
.....
202

M. S e d l á k o v á, Sluchový a zrakový kanál ľudskej komuni-
kácie v dvoch slovenských ľudových rozprávkach

.....
.....
209

DISKUSIE A ROZHĽADY

A. J a r o š o v á, Terminografické úvahy na margo inovačnej
prírucky

.....
.....
214

SPRÁVY A RECENZIE

Druhé vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. J. F i n d r a

.....
.....
220

KUCHAR, R.: Právo a slovenčina v dejinách. L. Králik	Na deväťdesiatku Sama Mazúra. L. Bartko
.....
.....
224	234
ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. P. Žigo	Nestorka slovenskej lexikografie Elena Smiešková jubiluje. M. Pisárčiková
.....
.....
228	236
Jazykovedci v novom matičnom biografickom slovníku. S. Ondrejovič	Súpis prác Eleny Smieškovej za roky 1952 – 1997. L. Dvonč
.....
.....
231	238
KRONIKA	Ján Bosák šesťdesiatročný. K. Buzássyová

	249
	ROZLIČNOSTI
	<i>Mašér.</i> J. Jacko

	253

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 64 – 1999
ČÍSLO 4

Jana Kesselová

O FUNKCII ZÁMEN V DIALOGICKEJ KOMUNIKÁCI

KESSELOVÁ, J.: On the Function of Pronouns in Conversation. *Slovenská reč*, 64, 1999, No. 4, pp. 193 – 202. (Bratislava)

The study is based on the corpus research of conversation among children aging from six to eleven years. Its main concern is to follow the way of the change of the universal pronominal meaning into (1) high level of their usage in communication; (2) pronominal preferences in language acquisition; (3) their ability of replacing not only autosemantic words, but also parts of a communicative act. It explains why the range of pronominal subsystems usage in communication is not equal to the number of their

elements. It also points out that in addition to the anaphoric and deictic functions there are also specific pronominal functions, relating to the communicative situation.

1. V našich gramatických a textovolingvistických prácach sa zámená zhodne prezentujú ako slová s dvoma navzájom súvisiacimi vlastnosťami. Po prvé, zámená nepomenúvajú javy skutočnosti priamo, ale na ne z hľadiska podávateľa ukazujú alebo odkazujú. Po druhé, zámená sa konkretizujú až v prehovore, v súhre jazykového, situačného a skúsenostného kontextu. Z toho vychodí, že textové vlastnosti zámen sa v koncentrovanej podobe realizujú v bezprostrednej komunikácii partnerov, v ktorej sú jazykové prostriedky v komplementárnom aj v interferenčnom vzťahu s aktuálnou komunikačnou situáciou.

V slovenskej jazykovede je detailne spracovaná klasifikácia a systematický opis zámen (Oravec, 1966; Ondrus, 1973; Bajzíkova, 1988), zámená sa skúmajú ako osobitné prostriedky explicitných koreferenčných vzťahov v texte (Bajzíkova – Dolník, 1998) alebo sú predmetom kontrastívneho výskumu (Oravec, 1968; Šikra – Furdík, 1982).

V príspevku sa budeme zaoberať komunikačnou funkciou zámen v spontánnom dialógu detí, presnejšie spoluprácou zámenných subsystémov, plnovýznamových pomenovaní a kontextu v komunikácii. Pretože východiskovým materiálom je komunikácia detí, výlučne lingvistický pohľad na detskú komunikáciu sa nám zdá priúzky, a preto štruktúrno-funkčnú a komunikačnú charakteristiku zámen chápeme v spätosti s psychickými zvláštnosťami vývinu dieťaťa.

2. Naše pozorovanie reči sa opiera o textový korpus autentických zvukových záznamov spontánnej dialogickej komunikácie detí mladšieho školského veku s rozsahom 60 tisíc slov. Napriek mnohotvárnosti a neopakovateľnosti komunikačných mikrosituácií možno zachytené texty chápať ako individuálnu konkretizáciu jedného textového modelu, vymedzeného súborom piatich vlastností – ústnosť, súkromnosť, neoficiálnosť, nepripravenosť, dialogickosť. Prirodzene, spoločné vlastnosti textového modelu sa do detských prejavov premietajú v rozličnej podobe. Individuálne rozdiely v komunikačnej kompetencii detí, ich osobné vlastnosti a vzťahy v skupine spôsobujú smerovanie k symetrickosti alebo k asymetrickosti dialógu. Vzťah aktuálnej komunikačnej situácie (aktuálneho „tu a teraz“), tematicko--obsahovej štruktúry dialógu a skúsenostného kontextu detí sa odráža v jazykovej stránke dialógu a diferencuje dialogické prejavy na konsitučné a kositučné.

3. V definíciách zámen sa zdôrazňuje ich všeobecný (univerzálny) význam, vychodiaci z ukazovaco-odkazovacej funkcie a zo schopnosti byť synonymom štyroch (resp. piatich) slovných druhov. Najprv budeme sledovať komunikačné prejavy univerzálného významu zámen.

3.1. V spontánnom dialógu detí sú zámená z hľadiska komunikačnej vyťaženia na prvom mieste (tvoria takmer štvrtinu všetkých použitých slov). Univerzálnosť významu vynikne ešte výraznejšie, ak uvedieme, že opakovanie prvých siedmich najfrekventovanejších zámen *ja, on, sa, to, ty, tam, tu* vytvára celú desatinu lexiky detského dialógu. Ak sledujeme najfrekventovanejšie zámená z hľadiska ich lexikálnosémantických vlastností, viac než „zástupnosť“ plnovýznamových pomenovaní vystupuje do popredia ich schopnosť reprezentovať zložky komunikačného aktu. Zámená *ja* a *ty* zastupujú účastníkov komunikácie. Zámená tretej osoby (*on* vo všetkých rodových a tvarových obmenách) ukazujú na reálie, o ktorých sa komunikuje, ale samy sa na dialógu nezúčastňujú. Zámeno *to* má schopnosť identifikovať sa s jedným pomenovaním i celým textovým úsekom, ukazovať na jednu vec, ale aj na celú situáciu. Inými slovami, zámená *on* a *to* reprezentujú vecnú stránku komunikovaného obsahu. Zvratné zámeno *sa* (v komunikácii najčastejšie v tvare akuzatívu a datívu) označuje objekt činnosti totožný s pôvodcom deja, teda aktívny agens, ktorý je súčasne zasiahnutým paciensom. Jeho vysoká frekvencia implicitne signalizuje vysokú frekvenciu slovík, v ktorých je agens a paciens obligatívnym účastníkom deja, a tým odkazuje na dynamickú stránku komunikovaného obsahu. Zámená *on – to – sa* teda odkazujú alebo ukazujú na komunikovaný obsah. Zámená *tam* a *tu* sú najvšeobecnejším vyjadrením priestoru, v ktorom sa uskutočňuje komunikácia alebo o ktorom sa komunikuje. Nemožno si nevšimnúť, že zámená so všeobecným významom miesta nielenže majú popredné miesto vo frekvenčnom slovníku, ale sú i diferencované na označenie vzdialenejšieho (*tam*) a bližšieho (*tu*) miesta. Zámená odkazujúce na časové vzťahy (*vtedy, kedy*) sa objavujú až vo štvrtej desiatke slov frekvenčného slovníka. Analogické vzťahy pozorujeme vo vyjadrení časovo-priestorových vzťahov pomocou prísloviak. Príslovky priestorových vzťahov sú v dialogickej komunikácii sémanticky diferencovanejšie, príslovky časových vzťahov sú menej frekventované a charakteristické stereotypným opakovaním málo variabilného inventára prostriedkov. Komunikačná analýza spôsobov vyjadrenia miesta a času v detskej komunikácii ukazuje, ako sa vo výbere jazykových prostriedkov odráža rozdiel medzi vnímaním priestoru a času spočívajúci v tom, že „priestorová zaradenosť je bezprostredne prístupná zmyslovému vnímaniu, kým jazyková kategória času nie je bezprostredne vnímateľná, je produktom náročnejších myšlienkových pochodov“ (Krupa, 1980, s. 78). Zároveň pozorujeme, že príslovky priestoru a adverbiálne zámená s významom miesta sú v komunikácii dieťaťa v komplementárnom vzťahu. Z analýzy priestorových prísloviak vychodí, že deti mladšieho školského veku sa v spontánnej komunikácii viac orientujú na vyjadrenie smeru deja než na jeho umiestnenie (lokalizáciu) v priestore. To súvisí s prevahou dynamických slovík (s nimi sa spájajú príslovky smerových určení) nad statickými slovesami (spájajú sa s príslovkami priestorovej lokalizácie). Adverbiálne zámená *tu* a *tam* sme v komunikácii

detí pozorovali v spätosti s dynamickými slovesami (*a keď sme prišli tu – do Prešova; plával som tam – do takej hlbkej vody*). Používanie adverbialného zámena *tu* v smerovom význame namiesto zámena *sem* možno hodnotiť ako výsledok napodobňovania bežnej hovorenej komunikácie dospelých realizovanej vo východoslovenskom variante štandardnej variety slovenčiny.

3.2. Porovnávanie prvých 20 najfrekventovanejších substantív, pomenovaní príznakov a zámen detskej spontánnej komunikácie s údajmi Frekvenčného slovníka slovenčiny (Mistrík, 1969) ukázalo, že v každom slovnom druhu jestvuje vrstva slov, ktorá sa zhodne vyskytuje na popredných miestach oboch frekvenčných slovníkov, a to aj napriek absolútne odlišným reprezentatívnym textom (spontánny detský dialóg – monologická a dialogická pripravená komunikácia dospelých). Odlišnosti vychodia nielen z rozličnej konfigurácie piatich opozitných vlastností, ale aj z odlišných vekových a psychických vlastností autorov textov i z nezanedbateľného tridsaťročného časového odstupe vzniku textov. Z porovnania frekvenčného slovníka detskej reči s údajmi frekvenčného slovníka J. Mistríka vychodí, že jestvujú také reprezentanty slovných druhov, ktorých vysoká frekvencia nie je viazaná na istý textový model, komunikačnú situáciu ani subjektívne vlastnosti komunikantov; naopak, vyznačujú sa komunikačnou univerzálnosťou. Materiálová analýza plnovýznamových pomenovaní a zámen ukázala, že komunikačná univerzálnosť v uvedenom chápaní rastie v smere pomenovania samostatných substancií – pomenovania príznakov – pomenovania s odkazujúco-ukazovacou funkciou. Komunikačná univerzálnosť je podmienená lexikálnosémantickými vlastnosťami slovných druhov, presnejšie stupňom všeobecnosti významu ich reprezentantov (vzťahom extenzie a intenzie). Čím väčším počtom lexikálnych jednotiek s vysokou extenziou a nízkou intenziou slovný druh disponuje, tým vyšší stupeň komunikačnej univerzálnosti dosahuje.

3.3. Univerzálnosť významu zámen sa napokon prejavuje aj v individuálnom osvojovaní si lexiky. Podľa pozorovaní vývinu reči v ranom štádiu (Sedláková, 1996, s. 180) práve zámeno *to* s najvšeobecnejším významom patrí medzi prvé slová aktívnej lexiky a je najzreteľnejším prostriedkom prechodu od gesta k rečovému vyjadreniu.

4. V ďalšej časti budeme sledovať, ako sa všeobecný gramatický význam zámen (predmetnosť, kvalitatívnosť, kvantitatívnosť, okolnosť) a rozdiely v lexikálnosémantických vlastnostiach premietajú do fungovania zámen v komunikácii. Zároveň vzniká otázka, čo spôsobuje preferenciu istých zámenných subsystémov v komunikácii skúmaného vekového obdobia.

Analýza zachyteného materiálu ukazuje, že rozsah použitia zámenných subsystémov v komunikácii nie je priamoúmerný počtu prvkov, ktoré ho tvoria, ale závisí od ich schopnosti zabezpečiť ukazovaciu a odkazovaciu funkciu. Zámená, pri ktorých sa na túto funkciu navrstvujú sémantické príznaky neurčitost' + ľubovoľ-

nosť + rozmanitosť (neurčité zámená) a kvalitatívnosť + kvantitatívnosť (vymedzovacie zámená), v slovenčine síce patria k najbohatšie zastúpeným zámenným skupinám, ale v detskej komunikácii majú okrajové postavenie (oba subsystémy netvorí spolu viac ako päť percent zámennej lexiky). Na druhej strane základné ukazovacie a osobné zámená s „čistou“ ukazovacou a odkazovacou funkciou predstavujú takmer tri štvrtiny zámenných prostriedkov dialogickej komunikácie.

4.1. Inventár osobných zámen (základných a privlastňovacích) je v aktívnej lexike 6 – 10-ročných detí relatívne úplný. Relatívnu úplnosť spôsobuje komunikačné nevyužitie niektorých tvarov zámen 3. osoby (nerešpektovanie rodovej diferenciácie v 3. osobe pl. *oni – ony*, komunikačné nevyužitie zámena *ono* ako osobného zámena, absencia privlastňovacieho zámena *ich* v detskej komunikácii). Komunikačne sú výrazne viac vyťažené singulárne podoby osobných zámen než plurálne tvary. Deti hovoria o sebe viac individuálne, menej ako príslušníci skupiny, a obracajú sa na partnerov dialógu ako na individuality. V plurálnom súhrne sa potláča individuálna osobitosť a osoby, na ktoré zámená odkazujú alebo ukazujú, vystupujú ako rovnorodý celok nerozlišujúci individuá.

Na rozdiel od raného štádia osvojovania si reči, v ktorom dominuje významovo najvšeobecnejšie zámeno *to* ako situačné synonymum plnovýznamových pomenovaní, je v dialógu 6 – 10-ročných detí dominantné zámeno *ja*. Niektorí autori (napr. Slamová-Cazacová, 1966, s. 28) to interpretujú ako prejav klesajúcej sociálnej závislosti, rastúcej autonómie dieťaťa, jeho rivality až egocentizmu reči. Táto predstava sa podľa našej mienky vzťahuje na začiatkové „ja-obdobie“, vyznačujúce sa sebauvedomovaním, teda objavením hraníc medzi vnútorným prežívaným svetom a vonkajšou skutočnosťou. V mladšom školskom veku je nápadná frekvencia zámena *ja* prejavom autonómie dieťaťa len zdanlivo. Materiálové doklady kontextového využitia tohto zámena ukazujú, že sebaaprezentácia dieťaťa nie je motivovaná túžbou po nezávislosti, ale skôr úsilím upútať pozornosť a dosiahnuť uznanie komunikačnej skupiny a tak si v nej zabezpečiť miesto. Dá sa azda povedať, že dialóg je pre dieťa prostriedkom na uspokojenie potreby kladného prijatia.

Druhý dôvod vysokej frekvencie zámena *ja* spočíva v hniezdovom spôsobe rozvíjania tematicko-obsahovej štruktúry dialogického textu. Na rozdiel od predškolského obdobia, v ktorom témy dialógu „kopírujú“ situačné podnety a často sa menia, v mladšom školskom veku sa zvyšuje koncentrovanosť detí na jednu tému, pozorujeme rozvíjajúcu sa schopnosť vyslovovať vlastné názory na jednotlivé aspekty témy. Inými slovami, s vekom rastie nezávislosť komunikovaného obsahu od aktuálnej komunikačnej situácie a primárnym sa stáva nie lineárny vývin témy, nové faktické informácie, ale názory účastníkov na spoločný predmet komunikácie. To sa odráža okrem iného aj vo zvýšenej frekvencii osobného zámena prvej osoby.

Deti len zriedkavo prítlmujú vlastnú prezentáciu a uprednostnia plurálovú podobu *my* pred singulárom *ja* (*my s mamkou, my so sestrou, my s kamarátkou, my s mojím dedom*). Zámeno *my* je prostriedkom emocionálneho zvýraznenia príslušnosti dieťaťa k blízkej osobe.

V konsitučných replikách sa zámeno *my* vzťahuje na zúčastnených partnerov dialógu (*my budeme rodina a vy ste hostia*), v konsitučných replikách zámeno *my* poslucháča zahŕňať nemusí (*a my sme boli s ockom aj s mamkou, aj s bratom v Mníchove*). Podľa toho sa rozlišuje inkluzívne a exkluzívne použitie zámena *my* (cit. podľa Furdík – Šikra, 1982, s. 136). Dodávame, že zámeno *my* nemusí vždy zahŕňať ani podávateľa. Výpovedný obsah repliky *my teraz budeme spinkať*, ktorá v rolom dialógu imituje reč matky zameranú na dieťa, sa vzťahuje len na adresáta.

Zámená 2. osoby *ty – vy* v detskej komunikácii možno hodnotiť ako univerzálne kontaktné prostriedky, ktorými sa dieťa obracia na individuálneho alebo skupinového partnera dialógu, v konsitučnom dialógu i na zviera alebo vec. Uvedené substantívne zámená sú v substitučnom vzťahu s oslovením. Situačný kontext síce zabezpečuje usmernenie poslucháča, ale absencia alebo okrajové postavenie mien komunikantov podporuje neosobnú atmosféru dialógu. Ukazuje sa, že meno ako kontaktný prostriedok deti veľmi často využívajú až potom, keď sa osobné zámená v kombinácii s vôľovými citoslovcami (*počuj, pozri, hej, aha*) a mimojazykovými prostriedkami ukážu ako komunikačne neúspešné. Zvýšená frekvencia rodného mena vždy odráža dominantnú (kladne alebo záporne prijatú) rolu jeho nositeľa v komunikačnej skupine.

Zámená 3. osoby sg. a pl. v dialógu zastupujú konkrétne reálie, o ktorých sa komunikuje. Všeobecne sa uvádza, že zámená 3. osoby sú bez vzťahu k podávateľovi i k prijímateľovi. V expresívnych replikách konsitučného dialógu zámená 3. osoby fungujú ako ukazovacie zámená, teda vo svojom historicky pôvodnom význame (Krajčovič, 1988, s. 120). V takom prípade sú prostriedkom spoluvytvárajúcim repliku s komunikačnou funkciou výčitky (*On sa s nami nehrá! = ten sa s nami nehrá = ty sa s nami nehráš*).

Osobné privlastňovacie zámená majú adjektívny všeobecno-gramatický význam. Ich významová zladenosť so substantívami sa v komunikácii detí premieta do štyroch typov kontextovej konkretizácie primárneho privlastňovacieho významu. Privlastňovacie zámená v spojení s pomenovaniami osôb vyjadrujú najčastejšie príbuzenský a citový vzťah (*moja teta, naša babka*), príp. širší spoločenský vzťah príslušnosti (*naša misska, váš šéf, náš host*), v spojení s pomenovaním vecí a zvierat vlastnícky vzťah alebo vzťah priestorovej súvzťažnosti (*naše mesto = v ktorom bývame, moja škola = ktorú navštevujem, náš les = ten, do ktorého často a radi chodievame*). Vo vzťahu k pozorovanej funkcii privlastňovacích zámen v komunikácii je relevantné zistenie K. Buzássyovej (1977, s. 90) o tom, že „ekvivalentom

maďarského určitého člena vyjadrujúceho situačnú určenosť menšej skupiny (a v jej rámci aj vecí a javy známe hovoriacemu alebo hovoriacemu aj počúvajúceму z minulosti) môže byť v slovenčine aj privlastňovacie zámeno“. Súčasne sa ukazuje, že na vymedzené významy sa navrstvuje vyjadrenie citového postoja. Zámená *môj – náš* sa obvykle vyskytujú vo výpovediach s pozitívnym postojom komunikantov, zámená *tvoj – váš* smerujú k zápornému citovému pólu (*tvoja mama prišla žalovať; ale ten váš princ je dajaký taký škaredý s vyrážkami*), zámená *jeho (jej)* sú zvyčajne v citovo neutrálnych výpovediach.

4.2. Bohaté komunikačné uplatnenie ukazovacích zámen vychodí jednak z ich jazykových vlastností (špecifikujú bližšie, vzdialenejšie alebo najvzdialenejšie miesto v priestore, inak ich „čistý“ ukazovací význam nie je konkretizovaný ďalšími sémantickými príznakmi a to umožňuje široký rozsah použitia), jednak z princípu najmenej námahy expedienta (ukazovacie zámená v spontánnej komunikácii stoja najmä namiesto adjektív a adverbii, lebo ich použitie vyžaduje vyššiu mieru formulačného úsilia). Okrem toho sú zámená *taký* a *tak* frekventovaným prostriedkom na vyjadrenie intenzity vlastnosti alebo miery deja (*u nás je taká veľká jama – dnes bol taký dobrý obed – a z toho orieška vybrala také pekné šaty*).

Výraznou črtou hovorenej spontánnej komunikácie je hromadenie ukazovacích zámen v syntagme s plnovýznamovými pomenovaniami, pričom zámená neplnia ani odkazujúcu, ani ukazujúcu funkciu (*máme v tých krabiciach také stavačky a z tých robíme také domčeky – a potom ten jeden aj ten malý to tak schmatol a dal do takého suda a všetko kráľovstvo sa tak rozbilo – potom ten chlapec zobral ten šíp a ho do krku zabil tým šípom a na takom koni odišiel tam*). V tejto pozícii majú ukazovacie zámená špecifické funkcie – buď sú kontextovými synonymami neurčitých zámen, alebo stoja pri pomenovaní reálií, o ktorých sa už hovorilo a komunikantom sú zo situačného alebo skúsenostného kontextu známe. Možno povedať, že odkazovaco-ukazovacia funkcia ukazovacích zámen je v tomto prípade prítlnená a do popredia sa dostáva ich schopnosť vyjadrovať protiklad známost' – neznámost'. Podľa K. Buzássyovej (ibid., s. 89 a n.) „slovenské ukazovacie zámeno *ten* je ekvivalentné maďarskému určitému členu vtedy, keď určuje situačne určenú mennú skupinu v tematickom postavení“. Z funkcií zámena *taký*, ktoré autorka uvádza (ibid., s. 110 a n.), je v komunikácii detí toto zámeno použité „v zmysle špecifikovanej neurčenosti a je zameniteľné so zámenom *jeden*. Zámeno *taký* môže byť ekvivalentom maďarského neurčitého člena“. Z uvedeného vychodí, že slovenské ukazovacie zámená *ten* a *taký* môžu v komunikácii plniť i také funkcie, ktoré spĺňajú určité a neurčité členy.

4.3. Ukazovacie zámená ako „odpoveďové náprotivky“ vstupujú do komplementárnych vzťahov s opytovacími zámenami. Tie signalizujú komunikačnú potrebu doplniť si informáciu, sú teda ilokučným indikátorom výzvy partnera na pokračovanie v dialógu. Ukazuje sa, že komunikačné využitie ukazovacích a opytovacích

zámen v spontánnom dialógu je priamoúmerné ich extenzii a schopnosti sekundárne vyjadrovať citový význam. Komunikačno-frekvenčné „trojvrstvie“ opytovacích zámen súčasne naznačuje spôsob, akým dieťa formuluje otázku, a implicitne aj druh očakávanej odpovede:

čo
kto, kde, ako, aký
kam, skade, odkiaľ, kadiaľ, kedy, odkedy, načo, prečo, koľko, či

Z vývinového hľadiska stojí za zmienku výrazný ústup a zmena komunikačnej funkcie otázky *prečo*, na ktorú psychologická literatúra poukazuje ako na najpozoruhodnejšiu otázku predškolského veku. V tomto období podľa našej mienky reťazenie otázok typu *prečo* nie je len prejavom „úsilia nájsť dôvod javov, ktoré sú pre nás náhodné, ale u dieťaťa vyvolávajú naliehavú potrebu finálneho vysvetlenia“ (Piaget, s. 97), ale najmä výrazom túžby dieťaťa nadviazať, udržať a rozvíjať komunikačný kontakt s dospelým. Podobne ako echolália vo vzájomnom kontakte detí je dialóg s reťazením otázok *prečo* motivovaný radosťou z komunikácie a v predškolskom období je prvkom fatickej komunikácie. V skúmanom vekovom období výpovede s opytovacím zámenom *prečo* ustupujú a vo vzájomnej komunikácii detí spoluvytvárajú skôr komunikačnú funkciu výčitky (*Prečo zas nechávaš dvere otvorené? Prečo kričíte? Prečo idete neskoro? Prečo ty kreslíš ako ja?*).

4.4. Z bohatého repertoáru neurčitých zámen slovenčiny sa v prirodzenom dialógu detí uplatňujú predponové zámená, v ktorých sa sémantický príznak neurčitosti (*nie-*, *da-*) prelína s významovým odtienkom ľubovoľnosti (*hoci-*) alebo rozmanitosti (*všeli-*). Zámerne zdôraznenú neurčitosť zámenami s príponou *-si* pozorujeme iba v komunikátoch inšpirovaných rozprávkovou predlohou (*a vtom ktosi zaklopal; stretli akési dievčatko*). Dokladom periférneho postavenia zámen tohto typu v detskej spontánnej reči je narúšanie gramatickej spájateľnosti slov (*kedysi tam pôjdeme*). Ostatné významové odtienky neurčitých zámen (skeptické hodnotenie, vnútornú otázku, štylisticky príznakové varianty) sme v spontánnej komunikácii detí nepozorovali vôbec. Hromadenie neurčitých zámen má špecifickú komunikačnú funkciu. Neurčitosť je výrazným indikátorom ľahostajného až odmietavého postoja k partnerovi.

- A ty čo budeš kresliť?
- Všeličo.
- A jakú farbu dávaš?
- Hocijakú.
- Ja akú mám dať?
- Dajakú daj, hocijakú môžeš. Hocijakú zober, čo robíš ako ja?

Z hľadiska pestrosti repertoáru sú v detskej komunikácii subsystemy neurčitých zámen so všeobecným významom predmetnosť (*dačo, dakto, niečo, niekto, hocičo,*

všeličo), kvalitatívnosť (*jeden, dajaký, daktorý, nejaký, niektorý, hocijaký, hociktorý, všelijaký*) a okolnosť (*raz, dakde, dakedy, dajako, niekedy, hocikde, hocijako, všelikde*) v opozícii k zámenám s významom numerálnosť (*niekoľko*). Z hľadiska frekvencie sa ukazuje, že neurčité zámená (spolu s ukazovacími) sú v substitučnom vzťahu najmä s plnovýznamovými pomenovaniami vlastností a okolností.

Napriek bohatému inventáru je subsystem vymeďzovacích zámen ako celok v komunikácii detí najmenej využitý. Okrem zámen so štylistickým príznakom knižnosti (zámená s druhou časťou *-že, tenže, takýže*) a niektorých adjektívnych zámen (*niktorý, ničí*) sme síce všetky ostatné vymeďzovacie zámená v spontánnej komunikácii detí zaznamenali, ale vo veľmi obmedzenej miere. To zrejme vychodí z konfigurácie ich sémantických črt kvalitatívnosť – kvantitatívnosť, pričom v detskej komunikácii dominuje konkrétna predmetnosť a procesualnosť. Z komunikačne málo využitého inventára vymeďzovacích zámen v detských prejavoch prevládajú zámená s kvantitatívnym významom, ktoré sčasti kompenzujú nedostatok pomenovaní s významom numerálnosti v ostatných zámenných subsystemoch (z predchádzajúceho vychodí, že numerálne zámená všetkých zámenných skupín majú v detskej komunikácii okrajové zastúpenie). Vymeďzovacie zámená pomenúvajú protikladné hranice počtu (úplnosť – nulovosť), pričom v komunikácii má „kladný“ člen opozitnej dvojice obvykle vyššiu frekvenciu ako záporný (*všetci – nikto, všetko – nič, každý – sám, všade – nikde, vždy – nikdy*). Sústreďenie na protikladné póly hodnotenia s výraznejším príklonom k pozitívnemu členu gradačnej opozície pozorujeme aj v komunikačnom uplatnení akostných adjektív. Za zmienku stojí i to, že z kvalitatívnych vymeďzovacích zámen sú v komunikácii detí častejšie odlišovacie (*iný, inší, inde, inak*) než stotožňovacie zámená (*ten istý, taký istý, takisto*). Z toho by sa azda dalo usúdiť, že dieťa postrehne a jazykovo spracuje skôr rozdiely než podobnosti.

5. Záver

5.1. Univerzálny význam zámen sa v komunikácii detí premieta do vysokej miery komunikačnej vyťaženia (štvrtina všetkých slov dialogických prejavov), do ich preferencie v procese osvojovania si reči, do schopnosti zastupovať nielen plnovýznamové pomenovania, ale aj zložky komunikačného aktu. Univerzálne plnia pomenovacie potreby v komunikátoch s protikladnou konfiguráciou textových vlastností.

5.2. Rozsah použitia jednotlivých zámenných subsystemov v komunikácii nie je priamoúmerný počtu ich prvkov. Dominantné miesto majú ukazovacie zámená (na „čistý“ ukazovací význam sa navrstvuje nanajvyš priestorová špecifikácia, inak nie je konkretizovaný ďalšími sémantickými príznakmi a to umožňuje široký rozsah ich použitia) a osobné zámená (najmä pre vysokú frekvenciu zámena prvej osoby). Neurčité a vymeďzovacie zámená (s bohatým inventárom prvkov a rozličnou modifiká-

ciou základného významu) predstavujú v spontánnej komunikácii detí okrajovo využívané subsystémy.

Literatúra

- BAJZÍKOVÁ, E.: Zámená. In: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 109 – 124.
- BAJZÍKOVÁ, E. – DOLNÍK, J.: Textová lingvistika. Bratislava, Stimul 1998, s. 35 – 39.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Kategória určenosti v maďarčine a v slovenčine. In: Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny. Red. F. Sima. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 60 – 132.
- KRAJČOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 120.
- KRUPA, V.: Jednota a variabilita jazyka. Bratislava, Veda 1980, s. 78.
- MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 726 s.
- ONDRUS, P.: Klasifikácia a systematický opis zámen v slovenčine. Slovenská reč, 38, 1973, s. 209 – 219.
- ORAVEC, J.: Zámená. In: Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 233 – 313.
- ORAVEC, J.: Vymedzovacie zámená v slovanských spisovných jazykoch. Slovenská reč, 33, 1968, s. 137 – 146.
- PIAGET, J. – INHELDER, B.: Psychológia dieťaťa. Bratislava, Sofa 1994. 140 s.
- SEDLÁKOVÁ, M.: Poznámky ku gramaticko-sémantickej rovine v ranom štádiu vývinu detskej reči. Studia Philologica. 3. Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove. Prešov 1996, s. 179 – 185.
- SLAMOVÁ-CAZACOVÁ, T.: Dialog u dětí. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1966. 151 s.
- ŠIKRA, J. – FURDÍK, J.: Príspevok k vymedzeniu a klasifikácii zámen z konfrontačného hľadiska (na materiáli angličtiny a slovenčiny). Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 132 – 143.

Ján Horecký

SÉMANTICKÉ A DERIVAČNÉ POLE SLOVIES *ÍSŤ* A *CHODIŤ*

HORECKÝ, J.: Semantic and Derivative Field of Verbs *ísť* and *chodiť*. Slovenská reč, 64, 1999, No. 4, pp. 202 – 208. (Bratislava)

The semantic structure of the Slovak verb *ísť* (to go) can be characterized as a complex one. The parallel verb *chodiť* (to walk) can not express some grammatical functions. The word-formative capacity of these verbs is not large, but it is compensated by a large capacity of prefixation. There is a parallel system of iterative forms as *nachádzat' sa – nachodiť sa* (to be somewhere) and a homonymous system of the type *nachodiť sa* (to be somewhere) and *na-chodiť sa* (to walk much). The capacity of word-formation of these prefixed verbs is not large, not all theoretical possibilities are utilized.

Sloveso *ísť* patrí z gramatického i sémantického hľadiska pre svoju zložitost' významov i pre svoje fungovanie k pozoruhodným jazykovým javom. Sloveso *chodiť* je s ním v podstate synonymné, ale má aj niektoré gramatické a sémantické odlišnosti.

Sloveso *ísť* sa charakterizuje ako nedokonavé, ale v niektorých významoch (najmä týkajúcich sa činnosti človeka) aj ako dokonavé: *išiel do práce, išiel za riaditeľa*. Sloveso *chodiť* sa charakterizuje tiež ako nedokonavé, ale pripomína sa pri ňom aj opakovacia podoba *chodievat'*; sloveso *ísť* takúto opakovaciu podobu nemá. V základnom význame sa obidve slovesá vymedzujú rovnako: pohybovať sa robením krokov, kráčať. Základný rozdiel je však v tom, že slovesom *ísť* sa vyjadruje pohyb jedným smerom, kým slovesom *chodiť* pravidelne prerušovaný a opakovaný pohyb rozličnými smermi. A. V. Isačenko tu zaviedol názov mnogokratnyje glagoly – mnohonásobné slovesá. Tento rozdiel vynikne napr. pri porovnaní spojení *ísť do školy, do práce* (teraz) a *chodiť do školy, do práce* (opakovane, sústavne). Ale v imperatíve, kde sa popri hovorovej podobe *id'* častejšie používa podoba *chod'*, sa už tento rozdiel neprejavuje.

Významová štruktúra slovesa *ísť*, ako je zobrazená v novších slovníkoch, je pomerne zložitá. V Slovníku slovenského jazyka (SSJ) i v Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ) sa registruje až 16 významov, vo Valenčnom slovníku slovenských slovies však až 21 významov.

Základným významom slovesa *ísť* je (ako sme už naznačili) význam „pohybovať sa robením krokov“; ide teda o činnostné (akčné) sloveso. Činnostný charakter majú však zo zaregistrovaných významov (lexií) len tie, ktoré sa vymedzujú úmyslom dosiahnuť vytýčený cieľ v priestore: *viezt' sa, cestovat', pohybovat' sa* mechanickou silou, nie nohami (o dopravných prostriedkoch) a *púšťať sa* do niečoho. V ďalšej skupine významov má sloveso *ísť* dejový (procesuálny) charakter: sú to významy vymedzené ako *šíriť sa, vychádzať; byť v činnosti, fungovať; plynúť* (o čase), *darit' sa, vyberať si zamestnanie, byť dopravovaný*. V ďalších významoch sa napokon sloveso *ísť* správa ako stavové: *smerovať, siahať po, pochádzať, prameniť, týkať sa, hodiť sa, dať sa, môcť*. Napokon treba vyčleniť v istom zmysle neplnovýznamové používanie slovesa na vyjadrenie začiatku činnosti alebo stavu (*išli sme písať, išli na mňa mdloby*).

Sloveso *chodiť* má síce podobnú významovú štruktúru, len nemá neplnovýznamové lexie. Činnostný charakter je vo významoch paralelných so slovesom *ísť*: *pohybovať sa na vlastných nohách, pravidelne dochádzať, premávať, viezt' sa, cestovať, pohybovať sa* (o dopravnom prostriedku). Procesuálny charakter je vo význame „byť doručovaný“, stavový charakter len vo význame „byť v činnosti, fungovať“.

Slovotvorný potenciál slovesa *ísť* je minimálny. Funguje len substantivizované *okoloidúci* (najčastejšie v pluráli). Na druhej strane od slovesa *chodiť* je odvodené

dejové podstatné meno *chôdza*, činiteľské meno *chodec* (*chodkyňa*; adjektívum *chodecký*) a paralelné expresívne podstatné meno *chodák*. Ďalej sem patrí miestne meno *chodba* (*chodbička*; adjektívum *chodbový*) a od neho odvodené podstatné meno *chodbár*. Známe je meno prostriedku *chodidlo* (adjektívum *chodidlový*). Podstatným menom *chodník* (adjektívum *chodníkový*), *chodníček* sa označuje miesto určené zvyčajne na chodenie pešo: posunutý význam je v spojení *náučný chodník*. Nástrojový význam je v podstatnom mene *chodúle* – vysoké drevené podpory na nohy, ako aj *chodúľka* – pomôcka pre deti, ktorou sa učia chodiť.

Základné dejové meno od slovesa *chodiť* je *chod*. Súvisí s významom „pohybovať sa kráčaním“ (*zrýchliť*, *spomaliť chod*), „fungovanie, prevádzka“ (*chod motora*, *chod podniku*). Procesný význam je v spojeniach ako *chod výroby*, ale aj *chod myšlienok*. Význam „osobitná položka v rade podávaných jedál“ takmer stráca súvislosť so slovesom *chodiť*.

Zriedkavejšie sú podstatné mená *mimochod*, *mimochodník* (istý druh pohybu koňa, resp. takýto kôň), *ladochod* (pohyb rozbitého ľadu po prúde). Živá je častica *mimochodom*. Zastarané je podstatné meno *samochod*, prídavné meno *samochodný*; uprednostňuje sa podoba *samohyb*, ale najmä *samohybný* (*samohybné delo*). Isté oživenie tu nastalo vplyvom ruštiny. Patrí sem aj podstatné meno *samochodka*. Prídavným menom *schodný* (porov. *zjazdny*) sa vyjadruje vlastnosť terénu, po ktorom sa dá chodiť bez väčších prekážok, bežný je aj posunutý význam v spojení *schodná cesta* pri riešení problému. Pochopiteľne, funguje tu aj záporná podoba *neschodný* so substantívom *neschodnosť* (častejšie ako *schodnosť*).

Akoby kompenzáciou za slabý slovotvorný – derivačný potenciál je široko rozvinutá schopnosť slovesa *ísť* priberať rozličné predpony, vytvárať dokonavé podoby, ale zároveň aj opakovacie slovesá (*prísť* – *prichádzať*). Využívajú sa predovšetkým predpony súvisiace s priestorovými predložkami, lebo sám pohyb sa uskutočňuje v priestore. Sú to predpony *nad-*, *pod-*, *pred-*, *za-*, *o-/ob-*, *pre-/prie-*, *vy-*, *za-*, *na-*, *po-*.

Pri pripájaní predpôn nastávajú pravidelné hláskové zmeny. Čistá základná podoba *ísť* sa zachováva po predponách zakončených na spoluhlásku: *nadíšť*, *predíšť*, *podíšť*, *obíšť* (tu sa predpona *o-* vlastne „konsonantizuje“). Pri predponách zakončených na samohlásku nastáva niekedy predĺžovanie (*nájšť*, *príšť*, *dôjšť*) a zmena koreňového *i* na *j*: *za-íšť* – *zájšť*, *vy-íšť* – *vyjšť*, *vo-íšť* – *vojšť*, *do-íšť* – *dôjšť*, *u-íšť* – *ujšť*. Pri predpone *pri-* nastáva predĺženie a splynutie: *pri-íšť* – *pri-jšť* – *príšť*. Sloveso *nájšť* vzniká postupom *na-íšť* – *nájšť*, pravda, jeho aktuálny význam je už vzdialený od významu slovesa *ísť*. Osobitne stojí predpona *po-*: *po-íšť* – *pôjšť/pôjdem*. Toto sloveso má význam „odísť, skapat“ (*pošiel*, *pošli*) a používa sa aj na vyjadrenie budúceho času k slovesu *ísť*: *idem* – *pôjdem*. Predpona *po-* má však aj druhý význam; vyjadruje jednotlivé postupné uskutočnenie dejov: *poprichádzať*,

povynachádzať, poschádzať sa (*poprichádzali po jednom, povynachádzal všetky možné prístroje, poschádzali sa pomaly*). Pri vokalizovanej predpone *v/vo* nemôže nastať diftongizácia na **vôjst'*, lebo jej prekáža charakter konsonantu *v* (bilabiálne). Po predponách zakončených na samohlásku sa v tvare minulého času uplatňuje variant *-šiel*: *vyšiel, zašiel, našiel*, inde *i* zostáva: *odišiel, zišiel*.

Od všetkých predponových, a teda dokonavých sloviac od základu *íst'* jestvuje nedokonavá, resp. opakovacia podoba s viazanou morfémou *-chádz-*, resp. tvarom *-chádzať*: *dôjst' – dochádzať, nachádzať, prechádzať, schádzať sa*.

Predponové slovesá sa však netvoria od všetkých významov slovesa *íst'*. Prirodzenou prekážkou je gramatický charakter posledných dvoch významov (limitný – obmedzovací a inceptívny – začínací), značné obmedzenia sú pri stavových významoch. Pravidelne sa tvoria od činnostných a (menej) dejových významov. Významy predponových sloviac sa pritom nekopírujú podľa základného slovesa, ale rozvíjajú sa (a potom aj registrujú) samostatne. Napr. proti 16 významom pri slovese *íst'* v KSSJ má sloveso *prísť* až 24 významov. Pravda, nie je tu vždy jasné, či ide skutočne o osobitné významy – lexie, alebo o významové odtienky jednej lexie. Napr. základný význam „prenikať cez prekážku“ nie je len v druhom, ale aj vo štvrtom význame (cez terén), v jedenástom význame (zasiahnuť) aj v 14., 22. a 23. význame. Pri slovese *íst'* by bolo možné spojiť tretí význam „naširoko sa rozplývať“ a šiesty význam „rozšíriť sa (o prachu, o správe)“.

Od opakovacích podôb na *-chádzať* (pravda, len od činnostných) sú odvodené dejové podstatné mená *dochádzka, obchádzka, zachádzka, prechádzka, vychádzka*, pri niektorých (napr. *obchádzka*) je aj druhotný význam (miesto, po ktorom vedie obchádzka). Je však pozoruhodné, že tvary typu *prechádzka* sú odvoditeľné aj od základu *chodiť*. Nastáva tu alternácia typu *nosiť – vynášať*. Od základu *chodiť*, a nie *íst'* sú utvorené podstatné mená *dôchodok* a *schodok*.

Od základu *chod*, resp. *chodiť* sú utvorené mená miesta *nadchod, podchod, východ, príchod, priechod, rozchod, schod*. Niektoré z nich majú aj dejový význam: *príchod, východ (východ slnka)*. Od dejového substantíva *rozchod* je utvorený aj vecný, miestny význam substantíva *rozchod* – vzdialenosť medzi dvoma dielcami, súčiastkami (*rozchod kolajnic, široký rozchod*). Slovo *podchod* sa niekedy používa aj vo význame „príchod“ (ide o rusizmus). Dejové podstatné mená sú utvorené príponou *-ka*: *obchádzka, pochádzka (pochádzkar), schádzka (popri schôdza)*.

Osobitne stoja podstatné mená *schod, pochod, záchod, obchod*. Podstatné meno *schod* možno interpretovať ako miesto, resp. prostriedok, po ktorom sa schádza nadol (a, prirodzene, aj vychádza, vystupuje nahor). Od neho sú odvodené dve zdobeniny: *schodík* v prvotnom význame a *schodok* najmä v posunutom význame „rozdiel medzi príjmovou a výdavkovou stránkou súvahy“. Podoba *schodisko* môže označovať veľký schod, ale aj sústavu schodov popri substantíve *schodište*. Vzťah

podstatného mena *poschodie* k substantívu *schod* je už veľmi vágny: nejde o rad, sústavu schodov ani o okolie schodov (ako je napr. v názvoch *poriečie*, *pobrežie*, *Pomoravie*, *Pohronie*), ale o plochu v nadzemnej časti budovy, na ktorú sa možno dostať len po schodoch (alebo výťahom). Podstatné meno *pochod* (adjektívum *pochodový*) má síce v základe zreteľný koreň *chod-*, ale predponou *po-* (ktorá je funkčná napr. v slovese *pochodiť* vo význame „chôdzou prejsť istý terén“ – *pochodiť všetky doliny, vršky*, alebo prenesene „dosiahnuť zamýšľaný cieľ“ – *pochodiť/nepochodiť so svojou žiadosťou*) sa tu vyjadruje jednoducho prevod slovesa do kategórie podstatných mien, a to podobne ako v podstatných menách *povel*, *potlesk*, *pojzd*, *poklus*, *poskok*. Od podstatného mena *pochod* je odvodené sloveso *pochodovať*, podobne ako *obchod* – *obchodovať*. Slovo *obchod* síce možno historicky interpretovať ako odvodené od slovesa *obchodiť* (obísť všetkých zákazníkov a ponúknuť im svoj tovar), ale v súčasnosti je už táto súvislosť značne zastretá. Od substantíva *obchod* je utvorené meno zamestnania *obchodník*, ktoré však poukazuje aj na vzťah k slovesu *obchodiť*, *obchádzať*. V podstatnom mene *záchod* (*záchodík*) už ustúpil pôvodný význam „pohyb nadol, resp. miesto takéhoto pohybu“ (paralelne so slovom *vychodiť* – *východ*, *zachodiť* [*zapadať*] – *záchod* [*západ*]), ale zreteľná ostáva motivácia: je to miesto, kde sa zachádza na vykonanie istých telesných potrieb. Vzťahové prídavné mená sú utvorené príponou *-ový*: *schodový* (prídavné meno *schodný* je utvorené od slovesa *chodiť* – porov. predtým), *pochodový*, *záchodový*. Len od podstatného mena *obchod* je prídavné meno *obchodný*. Od slovesa *obchodovať* je utvorené vlastnostné prídavné meno s pasívnou možnosťou *obchodovateľný* „s ktorým možno obchodovať, ktorý môže byť predmetom obchodnej činnosti“.

Niektoré predponové slovesá k slovesu *ísť* sa vyskytujú aj vo zvratnej podobe alebo aspoň je k nim pripojený zvratný tvar možný len v 3. osobe sg. alebo pl., napr. *prejsť sa* – *prechádzať sa*, *nájsť sa* – *nachádzať sa*. Je to v prípadoch, keď činiteľ deja môže smerovať pohyb na samého seba alebo keď ide o vzájomnú činnosť (*zísť sa* – *schádzať sa*, *rozísť sa* – *rozchádzať sa*). Tu ide o sociatívny význam (ktorý sa kedysi vyjadroval predponou *s-/so-* s významom „dovedna“). V spojení *to sa mi zide* ide o zvratný tvar. Vecne sú vylúčené zvrätne podoby **odísť sa* – **odchádzať sa*, **podísť sa* – **podchádzať sa*, **vyjsť sa* – **vychádzať sa*.

Takmer ku všetkým dvojiciam typu *prísť* – *prichodiť* jestvuje osobitný rad slovíec označujúcich spôsob slovesného deja: *do-chodiť školu*, *vy-chodiť topánky*, *roz-chodiť sa po únave*, *na-chodiť sa po lekárňach*, *u-chodiť sa pri zháňaní liekov*, *s-chodiť všetky pohoria*, *od-chodiť si svoje kilometre*.

Podobne ako sa základové sloveso *ísť* významovo modifikuje rozličnými príslovkami (obyčajne miesta, ale i času a spôsobu), predpony takto špecifikujú význam predponových slovíec. Pri miestnych predponách typu *nad-*, *pod-*, *pred-* je táto špecifikácia veľmi zreteľná, kým pri takých predponách ako *u-* a *po-* je len veľmi

všeobecná a príslušné predponové slovesá rozvíjajú svoje významy takmer nezávisle od významov základového slovesa.

Základný význam slovesa *ujst' – uchádzať* je vymedzený pohybom činiteľa deja na vlastných nohách, ale aj nejakým dopravným prostriedkom, pri ktorom je zámer dostať sa von z nejakého uzavretého priestoru (niekedy len mysleneho), z uzavretého okruhu ľudí, ale spravidla po prekonaní istej prekážky. Tento význam je zreteľný v spojeniach ako *ujst' z domu, z väzenia, zo zajatia, od rodičov, od priateľov* (obyčajne tu ide o dokonavý vid, teda *ujst' z väzenia*, menej často *uchádzať z väzenia*). Význam „uniknúť“ je v spojení *ušiel mi vlak*. Od tohto významu je priamy prechod k významu vyjadrenému takými spojeniami ako *ušiel mu z úst hlboký povzdych, ušlo mu vulgárne slovo*, ale aj *ušlo jeho pozornosti, že...* Tu nejde ani tak o prekonávanie prekážky ako skôr o nebadanú, nepozorovanú udalosť. Do tohto významového okruhu však patrí aj také spojenie ako *ušlo jej očko na pančuche*, lebo je tu predstava, že očko je pevne umiestnené v pančuche. Patrí sem aj spojenie typu *ušlo sa mu nadávok, trápenia*, ale aj *ušlo sa mu pochvaly*. Pravda, tu už nejde o činnostné významy, ale o dejové, ba miestami až stavové. Výrazný stavový význam treba vidieť napr. v spojení *ujde to* (ako odpoveď na otázku, ako sa máš, ako sa máte).

Málo zreteľný je význam predpony *u-* v slovese *uchádzať sa* (spravidla len v tejto opakovacej podobe, nie v podobe *ujst' sa*) v spojeniach ako *uchádzať sa o miesto, o priazeň divákov*.

Okrem podstatného mena *uchádzač* sa od slovesa *ujst' – uchádzať* netvorí nijaké odvodeniny. Výnimku tvorí adjektívizovaný minulý tvar *ušlý* v spojení *ušlý zisk*.

Ešte menej zreteľný je význam predpony *po-* (vyjadrujúcej pôvod) v takých spojeniach ako *pochádzať z Gemera, pochádzať od základu chod-*.

Ku všetkým predponovým (a teda dokonavým, perfektivizovaným) odvodeninám od základu *íst'* jestvujú paralelné predponové podoby od základu *chodiť*. Je však pozoruhodné, že tieto slovesá sú trvacie, predpony tu nemajú perfektivizačnú funkciu. Na druhej strane sa však ku každému predponovému slovesu tohto typu priraduje sloveso, v ktorom predpona má len výraznú spôsobovú funkciu: slovesá so spôsobovou predponou sú spravidla dokonavé, lebo vyjadrujú dokončenie alebo začatie deja, dosiahnutie istého stavu. Sú teda zrejme homonymné s paralelnými slovesami bez dokonavých podôb: *prechodiť – prechádzať*, ale *prechodiť (celý deň, celý okres)*. Iba niektoré trvacie slovesá sa odsúvajú z centra dnešnej slovnej zásoby. V KSSJ sa napr. neregistrujú podoby *podchodiť, vchodiť, zachodiť*, ale v SSJ sa uvádzajú a dokladajú najmä zo slovenskej realistickej literatúry (Kukučín, Tajovský), často aj z Dobšinského rozprávok.

Celkový pohľad na predponový systém slovíes *ísť* a *chodiť* spolu so zvratnými podobami podáva pripojená tabuľka. Zreteľne v nej vidieť paralelnosť slovíes s koreňmi *-id* a *chod-*, synonymickosť radu *dochádzať* – *dochodiť* a zároveň antonymickosť radu *dochodiť* a *do-chodiť* (spôsob slovesného deja). Systém je vcelku kompaktný, nedoložené tvary sú vyznačené hviezdíčkou. Pri menej bežných slovesách sa uvádzajú príklady. Slovtvorné možnosti nie sú také kompletne, je tu viacero neobsadených miest, preto sa ani osobitne neuvádzajú.

LITERATÚRA

ISAČENKO, A. V.: Grammaticeskij stroj russkogo jazyka. Morfologija. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková a M. Považaj. 3., dopl. a preprac. vyd. Bratislava, Veda 1997.

NIŽNÍKOVÁ, J. – SOKOLOVÁ, M. a kol.: Valenčný slovník slovenských slovíes. Prešov, Filozofická fakulta PU 1998.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. 6 zv.

PREDPONOVÉ SLOVESÁ

ísť		chodiť	
predponové dokonavé	predponové nedokonavé	predponové nedokonavé	spôsobové dokonavé
<i>dôjsť</i>	<i>dochádzať</i>	<i>dochodiť</i>	<i>dochodiť</i>
* <i>dôjsť sa</i>	* <i>dochádzať sa</i>	* <i>dochodiť sa</i>	* <i>dochodiť sa</i>
<i>nájsť</i>	<i>nachádzať</i>	<i>nachodiť</i>	<i>nachodiť</i>
	<i>n. útechu</i>	<i>n. útechu</i>	<i>n. stovky kilometrov</i>
<i>nájsť sa</i>	<i>nachádzať sa</i>	<i>nachodiť sa</i>	<i>nachodiť sa</i>
<i>n. sa v posteli</i>	<i>n. sa v centre</i>	<i>n. sa v centre</i>	<i>n. sa veľa</i>
<i>nadíť</i>	<i>nadhádzať</i>	<i>nadhodiť</i>	<i>nadhodiť</i>
* <i>nadíť sa</i>			
<i>nadíť si</i>	<i>nadhádzať si</i>	<i>nadhodiť si</i>	<i>nadhodiť</i>
<i>obísť</i>	<i>obchádzať</i>	<i>obchodiť</i>	<i>obchodiť</i>
			<i>o. všetkých</i>
<i>obísť sa</i>	<i>obchádzať sa</i>	<i>obchodiť sa</i>	
<i>odísť</i>	<i>odchádzať</i>	<i>odchodiť</i>	<i>odchodiť</i>
* <i>odísť si</i>			<i>odchodiť si</i>
<i>podísť</i>	<i>podchádzať</i>	<i>podchodiť</i>	* <i>podchodiť</i>
<i>predísť</i>	<i>predchádzať</i>	<i>predchodiť</i>	* <i>predchodiť</i>

<i>prejst'</i>	<i>prechádzať</i>	<i>prechodiť</i>	<i>prechodiť</i>
<i>prejst' sa</i>	<i>prechádzať sa</i>	<i>prechodiť sa</i>	* <i>prechodiť sa</i>
<i>pôjst'</i>	<i>pochádzať</i>	<i>pochodiť</i>	<i>pochodiť</i>
			<i>p. všetky miesta</i>
* <i>pojst' sa</i>			
* <i>rozíšť'</i>			
<i>rozíšť' sa</i>	<i>rozchádzať sa</i>	<i>rozchodiť sa</i>	<i>rozchodiť sa</i>
<i>ujst'</i>	<i>uchádzať</i>	<i>uchodiť</i>	<i>uchodiť</i>
<i>ujst' sa</i>	<i>uchádzať sa</i>	<i>uchodiť sa</i>	<i>uchodiť sa</i>
<i>vojst'</i>	<i>vchádzať</i>	<i>vchodiť</i>	<i>vchodiť</i>
<i>vojst' sa</i>			
<i>vyjst'</i>	<i>vychádzať</i>	<i>vychodiť</i>	<i>vychodiť</i>
			<i>v. školu</i>
<i>vyjst' si</i>			
<i>vzíšť'</i>	<i>vzchádzať</i>	<i>vzchodiť</i>	* <i>vzchodiť</i>
<i>zájšť'</i>	<i>zachádzať</i>	<i>zachodiť</i>	<i>zachodiť</i>
<i>zájšť' sa</i>	<i>zachádzať sa</i>	<i>zachodiť sa</i>	* <i>zachodiť sa</i>
<i>zíšť'</i>	<i>schádzať sa</i>	<i>schodiť</i>	* <i>schodiť</i>
			<i>s. schody</i>
<i>zíšť' sa</i>	* <i>schádzať sa</i>	* <i>schodiť sa</i>	* <i>schodiť sa</i>

Marianna Sedláková

SLUCHOVÝ A ZRAKOVÝ KANÁL ĽUDSKEJ KOMUNIKÁCIE V DVOCH SLOVENSKÝCH ĽUDOVÝCH ROZPRÁVKACH

SEDLÁKOVÁ, M.: Optical and Acoustic Human Communication Channels in Two Slovak Folk Tales. *Slovenská reč*, 64, 1999, No. 4, pp. 209 – 213. (Bratislava)

In her study the author starts from a physical and psychological hierarchy of communication channel (given in a chart). On the basis of two Slovak folk tales, she attempts to define a mutual relation of two predominant human communication channels – optical and acoustic – in the language users' reception. By the analysis of the studied factors in the texts of the tales, the author concludes that up to the mid-19th century (the period, when the texts were recorded; previously, they had only been spread by word of mouth), the Slovak language users had qualified the acoustic communication channel as more abstract despite the phylogenetic context, and to be on a higher level of development, which had probably been caused by communication through the language system.

Problém hierarchie komunikačných kanálov sa nám vynoril pri prácach súvisiacich s raným štádiom vývinu detskej reči (Sedláková, 1995a; 1995b). Uvedomujúc si súvislosť fungovania komunikačných kanálov u zvierat a u ľudí, usporiadali sme ich na základe etologickej a psychologickej literatúry (napr. Morozov, 1987; Drvota, 1979) od vývinovo najnižšieho komunikačného kanála a pridali sme mimo-

zmyslový kanál komunikácie (ktorý sa nateraz javí ako vývinovo najvyšší; Rýzl, 1992). Naše usporiadanie ukazuje tabuľka¹:

Krivka postupného osvojovania si komunikačných kanálov v procese vývinu		
kanály	a) jedinca	b) partnerských vzťahov
a) mimozmyslové	používajú vlastné rádioreceptory (rrp)	
b) zmyslové: optický	používa fotoreceptor (nevlastný rrp): zrak	
zvukový	používa mechanoreceptor: sluch	
dotykový	používa mechanoreceptor: hmat	
chemický	používa chemoreceptory: čuch, chuť...	

Keďže sa pri nadobúdaní komunikačných schopností jednotlivca už od prenatálneho štádia vývinu používanie jednotlivých kanálov vzájomne prelína, ako východisko na ich usporiadanie sme použili opačný postup. Za pomoci psychologickéj literatúry sme sledovali, ako sa pri vývine partnerských vzťahov menia dominujúce komunikačné kanály od zrakového cez zvukový, dotykový až k chemickému, ktorý sám osebe tvorí podmienku rozmnožovania. Ak vznikne nový jedinec, potom sa celý proces odohráva v opačnom poradí. Dieťa, adolescent, dospelý jedinec postupne nadobúda komunikačné schopnosti od vývinovo najnižších s cieľom optimálneho sebavyjadrenia a získania vhodného partnera (aj preto), aby sa celý proces mohol zopakovať. Vývinovú postupnosť tu odráža nielen to, že vo vývine jedinca používanie zvukového kanála, ktoré je dokázateľné ešte v prenatálnej fáze vývinu, predchádza používaniu zrakového kanála, ktoré, aj vzhľadom na fyzikálne podmienky, nastupuje až po jeho narodení. Máme tu na mysli aj to, že väčšina ľudských jedincov pri opačnom komunikačnom postupe – hľadani partnera – primárne využíva zrak. Takúto hierarchiu komunikačných kanálov podporuje aj postupné zväčšovanie (či zmenšovanie) vzdialenosti, na akú môže komunikácia na báze jednotlivých kanálov prebiehať (od prieniku pri chemickom odovzdávaní informácií až po neobmedzenú vzdialenosť pri mimozmyslovom získavaní informácií).

Ako nosné a špecifické kanály ľudskej komunikácie sa aj z hľadiska proxemiky javia dva – akustický a optický kanál. Toto tvrdenie platí pri komunikácii aktuálnej, ako i pri komunikácii historickej (odovzdávanie poznatkov z pokolenia na pokolenie – prijímanie sprostredkovaných informácií). Neprislucha nám spochybňovať tvrdenie biológov a psychológov, že zrak je u človeka najdôležitejší a najrozvinutejší zmysel a že približne 2/3 informácií získava človek týmto komunikačným kanálom.

¹ Uvedomujeme si, že pri inej (priestorovej) interpretácii môže tento kanál tvoriť prechod medzi najvyšším a najnižším komunikačným kanálom. V tejto podobe by sme krivku vývinu jedinca, partnerských vzťahov viedli ako špirálu po obvode ležiaceho valca, pričom by sa komunikačné kanály tiahli po dĺžke tohto valca.

Chceme však upozorniť na to, že keďže sa pravdepodobne väčšina zistení o kvantitatívnej prevahe optického kanála v medziľudskej komunikácii dotýka bezprostrednej (kontaktovej) medziľudskej komunikácie (gestá, mimika, oblečenie, prostredie...), tvrdenia biológov a psychológov čiastočne skresľujú pohľad na ľudskú komunikáciu prostredníctvom jazyka. Až vznik jazyka totiž umožnil človeku komunikovať rečou (zvukovým kanálom) inak ako bezprostredným kontaktom a pravdepodobne to trvalo mnohé tisícročia až po vznik písma, ba až po jeho všeobecné rozšírenie². Navyše jazyk musel byť schopný opisom sprostredkovať aj to, čo pri priamej komunikácii sprostredkúva zrak a ostatné komunikačné kanály, čiže kvalita sluchového komunikačného kanála sa vznikom jazyka výrazne odlišila od ostatných a pomocou jazyka ich takpovediac absorbovala. Dôkazom môže byť aj prienik vizuálneho kanála do jazyka prostredníctvom jazykových obrazov – metafor, ktoré majú so zrakovým komunikačným kanálom spoločnú viacdimenzionálnosť. Toto tvrdenie podporuje frazeológia (ako súčasť jazykového systému), ktorá tvorí prechodné pásmo medzi slovom ako znakom a jazykovým obrazom ako znakom prítomným temer na všetkých úrovniach rečovej komunikácie. Nazdávame sa, že podobne, ako možno potvrdiť ľudskú skúsenosť s mimozmyslovým vnímaním, ktoré veda ešte donedávna nebrala celkom vážne, existenciou frazémy *šiesty zmysel*, podrobnou analýzou frazeológie by sme mohli potvrdiť i recepciu a hierarchiu dominantných komunikačných kanálov u človeka³. Keďže však existujú súvislé texty ľudových rozprávok, ktorých existencia sama osebe potvrdzuje životaschopnosť a emancipovanosť zvukovej podoby reči, lebo do minulého storočia prežili len v ústnej podobe, siahli sme po nich, aby sme v časom nazhromaždených skúsenostiach sledovali ľudskú recepciu zvuku a obrazu a ich vzájomného vzťahu.

V Dobšinského zbierke slovenských ľudových rozprávok sme objavili texty, ktoré sa svojou literárnou témou viažu na problém, ktorý nás z uvedeného hľadiska zaujíma predovšetkým. V prvom rade ide o rozprávku *Pravda* (Dobšinský, 1972, s. 354 – 365), v ktorej fyzikálna podstata fenoménu zvuku a obrazu v ich základnom význame tvorí nosný obraz textu. Na archaickosť témy (dá sa predpokladať, že i obrazov) odkazuje i dvojaký význam slova *pravda* v názve rozprávky, ale i v celom tex-

² Od vzniku písma (o moderných vizuálnych, auditívnych a audiovizuálnych médiách nehovoriac) sú zvukový a optický kanál navzájom tak prepojené, že hovoriť o nadradenosti niektorého z nich je zo synchronného hľadiska ťažké. Problematiku čiastočne osvetľujú špeciálne experimenty izolujúce tieto „siamské dvojčatá“ ľudskej komunikácie, ktoré sme v poslednom čase zaznamenali (Berendt, 1992). Pri týchto experimentoch sa dobrovoľníci na istý čas vzdali zraku pri komunikácii s ľuďmi, čím sa ukázalo, aké rozdielne, často i protichodné informácie (najmä o ľuďoch v svojom okolí) získali sluchovým komunikačným kanálom oproti informáciám získaným dodatočne zrakovým kanálom.

³ „Experimenty“ s frazeológiou sa v našej jazykovede objavujú. J. Sejáková na dvoch kolokviách mladých jazykovedcov (III. a IV.) vystúpila s takto orientovanou témou a nazvala ju Vnútrojný svet človeka a jazyk (1994, 1995).

te. Okrem synchronnej sémantiky tohto slova je v rozprávke prítomný i jeho pôvodný praslovanský význam, obhajoba práva (z čoho je nárečové a archaické *pravotil'sa*). Hrdina rozprávky, vydedený najmladší syn, totiž svoju pravdu vystavuje verejnej skúške, hoci je namierená hlavne voči jeho starším bratom. Bratia považujú hrdinu rozprávky za hlupáka, no v samom dôsledku sa stanú obeťami svojej vlastnej hlúposti alebo aj ostrovtipu ukrivdeného brata. Rozprávková kompozičná triáda udalostí, prostredníctvom ktorých najmladší brat získava neporovnateľne väčší majetok, než o aký prišiel, je postavená práve na recepcii zvukových a zrakových efektov. V prvom prípade náš hrdina vydáva na verejnosti kravskú kožu plnú bzučiacich múch za univerzálnu pravdu, ktorá vyjaví všetko, na čo sa človek opýta. V druhom prípade vydáva sudy plné črepov z rozbitého riadu za sudy plné kráľovských mincí a úspešne ich vymení za zbojnícke sudy, naplnené naozajstnými peniazmi. Tretí obraz je už vizuálny. Hlúpi a chamtiví bratia uveria odrazu na hladine rieky a tak prídu o život. Hodnotové vyznenie týchto troch obrazov je v každom prípade relativizujúce. Poukazuje na to, že ľudské zmysly (nielen zmysly hlúpych bratov) môžu občas sklamať. Z nášho pohľadu je však dôležité usporiadanie týchto troch obrazov. Vzťah prvých dvoch zvukových obrazov ukazuje na smerovanie od abstraktnejšieho, menej konkrétneho zvuku (ťažšie identifikovateľný, netypický zvuk – bzukot múch v uzavretom priestore, ktorý majiteľ aktivizuje pobúchaním po kravskej koži) ku konkrétnejšiemu zvuku (peniaze – črepy v sude). Analogický posun je aj v sémantike, a to od všeobecnej pravdy k majetku vyjadrenému peniazmi; v treťom obraze ide o majetok vyjadrený hmotne (veľké stádo pasúcich sa oviec). Trojstupňová rozprávková gradácia textu nám poskytuje možnosť interpretovať aj tretí – vizuálny obraz ako ešte konkrétnejší (menej abstraktný) v porovnaní s prvými dvoma, hoci je postavený na inom médiu.

V texte rozprávky *O troch grošoch* (Dobšinský, 1972, s. 366 – 368) sme objavili ešte výraznejšie argumenty podporujúce istú nadradenosť zvukového komunikačného kanála nad vizuálnym. Rozprávkový kráľ, ktorý sa dozvie múdrosť od chudobného človeka, vediac, ako sa reči šíria (kvalita zvukového média), zaväzuje ho, aby nikomu nič neprezradil, kým neuvidí jeho (kráľov) obraz (problémovosť šírenia vizuálneho obrazu). Kráľove obavy sa potvrdzujú. Radcovia pomocou šíriacich sa rečí vypátrajú, u koho je múdra rada ukrytá, ale temer nepochodia, lebo kráľov obraz nemôžu poskytnúť. Hodnotové vyznenie rozprávky sa už opäť netýka našich dvoch médií, dvoch najvyvinutejších ľudských zmyslov, ale toho, čo im vládne. Napriek indíciám o väčšej abstraktnosti zvukového komunikačného kanála z prvej rozprávky sa z textu dozvedáme o jednej výhode tohto média – o lepšej širitel'nosti informácie jeho prostredníctvom. Aj to pravdepodobne bola jedna z viacerých príčin, že sa v ranom štádiu vývinu ľudskej komunikácie stal zvuk základom vzniku a vývinu ľudskej reči a že jej používatelia ho zrejme vnímajú ako abstraktnejší napriek

fyzikálnej (aspoň z hľadiska proxemiky) nadradenosti obrazu (svetla) a vývinovej postupnosti používania komunikačných kanálov.

Analýza dvoch slovenských ľudových rozprávok nám, zdá sa, čiastočne pomáha potvrdiť to, čo sme pred touto prácou predpokladali, a to názor, že napriek fyzikálnej závislosti a vývinovej postupnosti komunikačných kanálov u človeka (i zvierat), tak ako ich ukazuje tabuľka v úvode našej štúdie, sa zvukový kanál predsa vyčleňuje z tohto radu i v recepcii používateľov reči, a to pravdepodobne kvalitou informácií sprostredkovaných špeciálnym ľudským komunikačným systémom – jazykom. Na základe analýzy textov zachovaných až do polovice minulého storočia len ústnym podaním je zvukový komunikačný kanál v porovnaní s optickým komunikačným kanálom v hierarchii používateľov slovenčiny v jej predpisovnom období vnímaný ako abstraktnejší, vývinovo vyšší. Hoci si uvedomujeme, že od existencie písma sa situácia modifikovala, musíme podotknúť, že nie zásadne. Grafická písomná informácia totiž bez znalosti zvukovej podoby jazyka stráca svoj obsah (s výnimkou ideografických písem) alebo presnejšie svoju komunikačnú funkčnosť⁴.

Zo zisteného nemožno vyvodzovať závery, ktoré by hodnotili recepciu zvukového a zrkovového komunikačného kanála u dnešných používateľov spisovnej slovenčiny, nazdávame sa však, že tu možno vysloviť názor zúčastneného pozorovateľa, podľa ktorého – pravdepodobne aj pod vplyvom pôsobenia vizuálneho komunikačného kanála prostredníctvom písma – sa v čase masovej gramotnosti značne oslabilo jednak pasívne vnímanie, ale aj aktívne používanie všetkých zvukových možností, ktoré reč svojim bežným používateľom na komunikáciu ponúka.

Literatúra

- BERENDT, J. E.: Das Dritte Ohr (Vom Hören der Welt). Hamburg, Verlag GmbH 1992. 465 s.
DOBŠINSKÝ, P.: Prostonárodné slovenské povesti. II. Bratislava, Tatran 1972, s. 354 – 368.
DRVOTA, S.: Od zvířete k člověku. Praha, Panorama 1979. 456 s.
MOROZOV, V.: Jak se dorozumívají zvířata. Praha, Lidové nakladatelství 1987. 192 s.
RÝZL, M.: Jak se naučit ESP (extra sensory perception – mimosmyslové vnímání). Praha, GEM-MA 89 1992. 148 s.
SEDLÁKOVÁ, M.: K ranému štádiu vývinu detskej reči. In: Varia IV. Materiály zo IV. kolokvia mladých jazykovedcov. Bratislava – Banská Bystrica, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1995, s. 55 – 60.
SEDLÁKOVÁ, M.: Poznámky ku gramaticko-sémantickej rovine v ranom štádiu vývinu detskej reči. Studia Philologica III. Zborník PdF UPJŠ Prešov 1995, s. 179 – 184.

⁴ Spomeňme len, koľko energie potrebovali vedci na rozlúštenie prehistorických písomných sústav, a naopak, akú revolúciu vo vývine jazykovedy znamenalo objavenie dokonalého fonetického opisu sanskritu.

DISKUSIE A ROZHĽADY

Alexandra Jarošová

TERMINOGRAFICKÉ ÚVAHY NA MARGO INOVAČNEJ PRÍRUČKY

JAROŠOVÁ, A.: Terminographical notes in the margin of an innovative reference book. Slovenská reč, 64, 1999, No. 3, pp. 214 – 219. (Bratislava)

The analysed reference book on the fine arts key-terms (*J. Geržová - I. Hrubaničová: Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia. Gramatická a sémantická analýza*) performs an innovative entry structure arrangement and it stimulates general reflections about the lexicographical treatment of the arts and social study terminology. The problem of the English fine arts terms (modifier + noun: *body art, land art, paper art*) translation into the Slovak is examined.

Adjektívum *terminografický* použité v názve príspevku naznačuje, že objektom ohlásených úvah bude terminografia. Toto pomenovanie, akokoľvek významovo priezračné, je potrebné (aj s ohľadom na jeho prvovýskyt v tomto odbornom periodiku) vysvetliť. Pod terminografiou chápeme opis termínov v špecializovaných terminologických slovníkoch. V tomto ponímaní je terminografia súčasťou lexikografie. V kontexte porovnávania a konfrontovania terminologických slovníkov a slovníkov opisujúcich všeobecnú slovnú zásobu je možné obsah pomenovania lexikografia zúžiť na opis všeobecnej slovnej zásoby a dať ho do protikladu s pomenovaním terminografia (Machová, 1995, s. 137).

Jana Geržová a Ingrid Hrubaničová, autorky slovníkovej príručky *Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia. Gramatická a sémantická analýza*, napísali dielo rozsahom nevelké, ale v mnohých ohľadoch pozoruhodné. Veľkosť, obsah a štruktúra slovníka je vymedzená v koncepcii, s ktorou sa môžeme zoznámiť v úvodnej štúdií. Istú predstavu o rozsahu poskytuje už názov a podnázov príručky.

Autorky si uvedomujú istú mieru subjektivity (danú okrem iného aj veľkosťou korpusu excerpovaných textov) vymedzenia „kľúčovosti“ a pripúšťajú, že nie každý čitateľ nájde v slovníku práve to slovo, ktoré on považuje za kľúčové.

V koncepcii sú charakterizované tri oblasti výtvarného umenia, z ktorých sa buď doval heslár slovníka: 1. kľúčové tendencie a hnutia sledovaného obdobia, skupinové vystúpenia; 2. výtvarné techniky a umelecké stratégie; 3. dobové umelecké myslenie.

Lexikografická zložka koncepcie je pozoruhodná tým, že sa neorientuje len na zaznamenávanie a výklad pomenovaní, ale aj na odporúčania a návrhy pri ich výbere a tvorbe, urobené na základe analýzy variantov a potenciálnych možností jazyka.

Informačne nasýtené heslo tohto slovníka obsahuje tradičnejšie aj celkom netradičné komponenty. Štruktúra heslovej state je štvorčlenná. Táto maximálna schéma sa neuplatňuje pri všetkých heslách, ale len pri tých problémovnejších.

Prvú a tretiu časť hesla tvoria komponenty, ktoré, hoci sú bežnou výbavou všeobecných výkladových slovníkov, sa len málokedy uvádzajú v terminografických projektoch. Máme na mysli vybavenie heslového slova (záhlavia) takou jazykovednou informáciou, ako je výslovnosť, skloňovanie, pôvod, definícia, synonymá a exemplifikácia. V terminologických slovníkoch sa skoro nikdy neuvádza gramatická a výslovnostná informácia a pozornosť autorov sa spravidla sústreďuje na definíciu. Recenzovaný slovník nám navyše ponúka aj svojský spôsob exemplifikácie záhlavného slova. Inovácia spočíva v tom, že dokladový materiál neilustruje textové fungovanie len samotného heslového slova, ale aj jeho početné varianty, opisné parafrázy a pod. Často ide o ukážky prekladateľských riešení tlmočiacich rôznymi spôsobmi zmysel cudzojazyčného termínu. Vidíme tu budúce slovenské pomenovanie in statu nascendi. Pre jazykovedca je to veľmi poučné čítanie. Napr. pomenovanie *kompresia* je v príklade uvedené v pôvodnej podobe propria (*séria Kompresii 60. rokov*) a potom aj ako apelatívum, ale ešte písané v úvodzovkách. Ilustračné príklady k termínu *apropriácia* ukazujú, že jeho najčastejšie variantné pomenovanie funguje v textoch vo forme slovesa *prisvojiť si* a zodpovedajúceho slovesného substantíva *prisvojenie*.

Ďalšie dve časti hesla (podľa poradia druhá a štvrtá) uspokojia hlbšie poznávanie potreby čitateľa a súčasne sú prínosom pre teoretické uvažovanie o terminografii (o tvorbe terminologických slovníkov). Druhá časť hesla opisuje históriu fungovania termínu v zahraničnom aj domácom kontexte. Štvrtá časť hesla nazvaná Poznámka je jazykovedne kvalifikovanou a čitateľsky prístupnou analýzou heslového slova a jeho variantov. Tu treba pripomenúť, že spoločenskovedná terminológia závisiaca od názorov autorov, teoretických škôl a skupinových konsenzov má úplne inú povahu ako terminológia prírodných a technických vied. S. Machová (1995, s. 144) nazýva prvé spomínané pojmoslovie pseudopreskriptívnym a druhé preskriptívnym. Hovorí, že terminograf v oblasti spoločenských vied „nemôže pri zisťovaní významu týchto pseudopreskriptívnych termínov postupovať ako terminograf preskriptívnych terminológií. A nemôže dokonca postupovať ako lexikograf. Terminograf pseudopreskriptívnych terminológií si nemôže byť nikdy istý, že ten istý termín nie je v nejakej odbornej publikácii použitý v novom konceptuálnom význame“ (ibid.). Niektoré slovníky z oblasti spoločenských vied zjednodušujú komunikačnú zložitosť a pojmovú nevyhranenosť termínu, jeho závislosť od teoretického a skupinového kontextu. Pre iné slovníky sa práve spomínané vlastnosti môžu stať metodickým východiskom (Štekauer, 1995). Problémové špecifikum spoločenskovednej terminológie predstavuje výzvu pre každého zostavovateľa odbornej referenčnej príručky. Heslo také-

ho slovníka by malo byť miništúdiou, ktorá usúvzťažňuje jazykovú a encyklopedickú informáciu. Analyzovaný slovník je praktickou ukážkou toho, že pri spracovaní terminológie spoločenských vied je to ak nie jediná, tak určite veľmi produktívna cesta.

V tomto slovníku sa bolo treba popasovať s vysokou variantnosťou terminologických pomenovaní. Tá môže byť odrazom pojmovej kryštalizácie termínu vo východiskovom jazyku, ale neraz býva aj výsledkom rozličných spôsobov poslovenčovania a prekladania cudzojazyčného pomenovania.

Autorky zvažujú vhodnosť jednotlivých variantov z hľadiska významovej presnosti, ústrojnosti, štylistickej zaradenosti, asociačnej (konotačnej) primeranosti, zaraditeľnosti medzi súvzťažné slová. Takto uvažujú o skupinách alternatívnych pomenovaní *body art/telové umenie/telesné umenie/umenie tela/telo ako umenie, graffiti/graffiti/grafity, land art/zemné umenie/krajinné umenie/environmentálne umenie/umenie v krajine, multipl/multipel/multiplikát, action painting/akčná maľba, mail art/poštové umenie/korešpondenčné umenie, informálny/informelový, dripping/drippink* a pod.

Riešenie týchto javov nesie známky komunikačno-pragmatického prístupu k problematike variantov. Za znak spomínaného teoretického pozadia považujeme aj zavedenie kvalifikátora *profesionalizmus* pre výraz, ktorý je „typický pre daný odborný kontext, ale nespĺňa všetky kritériá odborného termínu“ (s. 30). Vidíme, že opozícia spisovné/správne – nespisovné/nesprávne uplatňovaná tradične v odborných pomenovaniach je rozšírená o ďalší člen. Trojica má podobu: (oficiálny, prípadne odporúčaný) termín – profesionalizmus – nesprávny výraz. Ako ilustráciu možno uviesť tieto pomenovania: *telo ako umenie* (odporúčaný termín) – *body art, body-art* (profesionalizmy) – *telové umenie, telesné umenie, umenie tela* (nesprávne, neodporúčané výrazy).

Prístup, ktorý pri registrácii, revidovaní a ustáľovaní termínov ráta len s opozíciou spisovné – nespisovné vychádza z chápania terminologického slovníka ako kodifikačnej príručky. Toto chápanie má svoje opodstatnenie, pretože sa opiera o skutočnosť, že posudzovanie terminológie je súčasťou takej závažnej sféry, akou je štandardizácia a normalizácia (Masár, 1991, s. 156). Z hľadiska tejto sféry je dôležitý poukaz na to, ktoré z dvoch (alebo viacerých pomenovaní) je spisovné, a teda záväzné pri tvorbe oficiálneho odborného textu, dokumentu. Nemenej legitímny však môže byť aj prístup poukazujúci na primeranosť jestvujúcich pomenovaní z hľadiska rozličných komunikačných sfér. Slovo charakterizované ako profesionalizmus by sa nemalo používať v oficiálnych odborných publikáciách. Neznamená to však jeho úplnú komunikačnú diskvalifikáciu. Profesionalizmus uspokojuje potreby neoficiálnej odbornej komunikácie a súčasne odráža jej špecifiká a normy.

Značný problém predstavuje preklad anglických dvojslovných termínov (písaných so spojovníkom aj bez neho), v ktorých je substantívum sémanticky určované iným substantívom vo funkcii prívlastku (nazývaným modifier): *body art, junk art, earth art, land art, concept art, mail art, paper art, action art, process art*, prípadne takých spojení, v ktorých je substantívum určované adjektívom: *bad painting, cool painting, poor painting* (z talianskeho *arte povera*), *public art*. Okrem anglických spojení sa rozoberajú aj francúzske termíny *l'art brute, tableau piège* a spôsoby ich prekladania. Pri analýze používaných slovenských ekvivalentov autorky prišli k záveru, že „od pojmu k pojmu je terminologický problém trocha odlišný, špecifický“ (s. 4). Aj keď sa každý terminologický problém rieši individuálne, predsa existuje niečo ako selektívnosť jazykových prostriedkov z hľadiska ich terminologickej primeranosti. Výsledok tejto selektívnosti sa prejavuje ako istá typovosť, resp. systematickosť terminologických pomenovaní. Napr. rodovo-druhovú vzťahy medzi pojmami sa najčastejšie verbalizujú a terminologizujú v podobe adjektívno-substantívnych spojení. Pri prekladaní uvedených anglických spojení do slovenčiny teda pôsobia dva faktory:

1) ako najľahšie, hoci často najmenej výstižné pretlmočenie sa ponúka kalkovanie;

2) ako najtypickejší spôsob pre slovenské terminologické spojenia sa ponúka forma adjektívno-substantívneho spojenia.

Výsledkom prekladania anglických spojení bývajú teda slovenské textové ekvivalenty

a) so vzťahovým adjektívom: *telové/telesné umenie, odpadové/odpadkové umenie, krajinné/zemné umenie, mestské umenie*, prípadne s adjektivizovaným prídavným slovom ako *recyklované umenie*;

b) s akostným (kvalifikačným) adjektívom: *zlá maľba, chudobné umenie, chladné umenie, surové umenie*;

c) s akostno-vzťahovým adjektívom: *konceptuálne umenie, procesuálne umenie, akčné umenie*.

V prvej skupine spojení nastávajú ťažkosti preto, že široký vzťahový význam (napr. pri adjektíve *telový* – „vzťahujúci sa k telu“), ktorý by teoreticky mohol podporovať použitie adjektíva s akýmkoľvek substantívom, sa na základe určitých typických spojení vymodeloval do série užších významov („nachádzajúci sa v tele“, „podobný farbe tela“, „používaný na telo“). Preto autorky odôvodnene odmietajú popri citátovom používaní anglických spojení aj slovenské preklady ako *telové/telesné umenie, odpadové/odpadkové umenie, krajinné/zemné umenie* a ponúkajú výstižnejšie, konotačne nezaťažené ekvivalenty *telo ako umenie* (analogické spojeniu *knihy ako objekt*), *umenie v krajine, umenie recyklácie, umenie papiera, umenie z odpadu*. Termín *mestské umenie* (*public art*) navrhujú nahradiť pome-

novaním *umenie verejných priestranstiev* preto, lebo takto vymedzená pojmová náplň lepšie pokrýva pomenúvanú skutočnosť. Ak sme hovorili, že terminologický ekvivalent má spĺňať popri významovej výstižnosti aj kritérium terminologickej typovosti, môžeme konštatovať, že v tomto prípade sa dala prednosť prvému kritériu: presnosti a výstižnosti. Ponúkané spojenia znejú na prvý pohľad „málo terminologicky“, pripomínajú voľné spojenie z konkrétneho prehovoru. Napriek tomu navrhované preklady sú vhodným riešením nastoleného terminologického problému.

Pri spojeniach s akostným adjektívom (*chudobné umenie, zlé umenie, surové umenie*) problém nastáva preto, lebo ich kvalifikačno-hodnotiaci význam sa v slovenčine (na rozdiel od iných jazykov) ťažko terminologizuje. Autorky sa prikláňajú k názoru, že „termíny tohto typu nemusíme nevyhnutne nahrádzať ich doslovnými prekladmi“ (s. 9). Dávajú prednosť pôvodnej cudzojazyčnej podobe *arte povera, bad painting* alebo explikačnej parafráze *umenie v surovom stave*.

Prekladové spojenia s akostno-vzťahovým adjektívom (*procesuálny, akčný, koncepcný*) sa vyznačujú významovou výstižnosťou a terminologickou typovosťou. Takto to vnímajú aj autorky, pretože tendenciu používať neadaptované anglické pomenovania (*action art, action painting process art*) považujú za neopodstatnenú.

Ako to už v slovníkoch býva, aj v tomto sa vyskytuje niekoľko drobných nedôsledností. Narazili sme na istú nesystémovosť v používaní typografických signálov novej informácie.

Používanie rozličných typov písma je vysvetlené v úvodnej štúdií. Používanie kurzívy sa v nej nešpecifikuje, ale v texte slovníka sa kurzíva systémovo vyskytuje v prvej časti hesla pri uvádzaní východiskových cudzojazyčných termínov v štandardnom „bloku“ o pôvode slova; v druhej, encyklopedickej časti je kurzíva tiež použitá na vyznačenie cudzojazyčných termínov (napr. *conterfait* v hesle **simulakrum**, *neo-geometric conceptualism* v hesle **postpopart**, *site-specific art* v heslách **inštalácia** a **dokumentácia**), ako aj na vyznačenie súvisiacich termínov bez vlastného hesla, napr. *underground* v hesle **alternatívne umenie**, *konceptuálna poézia, konkrétna poézia* a *kybernetická poézia* v hesle **experimentálna poézia**, *postfeminizmus* v hesle **feministické umenie**, *svetelno-kinetické umenie, luminodynamizmus* a *spaciodynamizmus* v hesle **kinetické umenie**, *inštalácia v danom priestore* v hesle **inštalácia**; v Poznámke sú kurzívou vyznačené všetky navzájom súvisiace termíny. V encyklopedickej časti hesla je však kurzíva použitá aj nesystémovo. Je to vtedy, keď sú ňou vyznačené súvisiace pomenovania, ktoré sú v slovníku spracované ako samostatné heslá, hoci podľa koncepcie by mali byť vyznačené hviezdičkou, napr. spojenia *geometrická a štrukturálna abstrakcia* v hesle **abstraktné umenie**. V hesle **abstraktný expresionizmus** je hviezdičkou označený termín *lyrická abstrakcia*, ktorý by mal byť vyznačený kurzívou, pretože nemá vlastné heslo. To isté platí pre spojenie *svetelno-kinetické umenie* v hesle **geometrická abstrakcia** a ter-

mín *konceptualizmus* v hesle **bad painting**. Termín *afišista* je vysvetlený v poznámke k heslu **dekoláž**. V encyklopedickej časti tohto hesla by mohol byť uvedený v kurzíve ako termín, ktorý nemá vlastnú heslovú stať, a takisto spojenie *inštalácia pre dané miesto*, ktoré bolo (v mierne modifikovanej podobe) vyznačené kurzívou v hesle **inštalácia**, nie je takto vyznačené v hesle **dokumentácia**.

Výtvarný laik môže pri čítaní niektorých hesiel (napr. **analytické tendencie**, **Noví divokí**) pociťovať istú informačnú nedostatočnosť, pretože sa v nich spomínajú skupiny a hnutia, ktoré v texte slovníka nemajú svoje heslo (neboli zrejme dostatočne „kľúčové“). Uvedomujeme si však, že tieto informačné medzery najskôr vyplývajú z obmedzení daných samotnou koncepciou.

Ak hovoríme, že tieto kritické poznámky ani v najmenšom neznižujú hodnotu diela, nemyslíme to ako obligátne klišé, ale vyslovujeme tieto slová z úprimného presvedčenia.

Knižka, výtvarne realizovaná v čiernobielej škále, pôsobí vkusne, nevtieravo a účelne. Abecedné vyhľadávanie heslových slov uľahčuje ozdobný typografický prvok umiestnený na okraji každej stránky.

Slovník je vybavený svedomito spracovaným pomocným aparátom, takým potrebným a, žiaľ, neraz zanedbávaným komponentom referenčných príručiek. Okrem krátkeho úvodu slovník obsahuje štúdiu predstavujúcu jeho odbornú--lexikografickú koncepciu, ďalej zoznam použitej literatúry, index a krátku informáciu o autorkách textu.

Na záver by sme chceli konštatovať, že J. Geržová a I. Hrubaničová nám predkladajú dielo, ktoré je čitateľsky prít'azlivé, odborne vysoko kompetentné a lexicograficky inšpiratívne.

Literatúra

GERŽOVÁ, J. – HRUBANIČOVÁ, I.: Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia. Gramatická a sémantická charakteristika. Bratislava, Kruh súčasného umenia PROFIL a Vysoká škola výtvarných umení 1998. 124 s.

MACHOVÁ, S.: Terminografie. In: Manuál lexikografie. F. Čermák – R. Blatná (Eds.). Nakladateľstvá a vydavateľstvá H & H 1995, s. 137 – 157.

MASÁR, I.: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava, Veda 1991. 192 s.

ŠTEKAUER, P.: An Encyclopaedia of English Linguistics. Prešov, SLOVACONTACT 1995. 498 s.

SPRÁVY A RECENZIE

Druhé vydanie Pravidiel slovenského pravopisu
(Pravidlá slovenského pravopisu. 2. vyd. Bratislava, Veda 1998.
573 s.)

V tiráži Pravidiel slovenského pravopisu (ďalej PSP), ktoré vyšli v r. 1991, sa uvádza, že ide o prvé vydanie. Tým sa naznačilo, že nepôjde o ďalšie vydanie PSP z r. 1953, ale o novokoncipovanú pravopisnú príručku s kodifikačnou platnosťou. Tomu zodpovedala aj dôkladná príprava PSP, ktorá prebiehala niekoľko rokov (porov. Predhovor, s. 11 – 16). Ich zmyslom však nebola pravopisná reforma (napr. pravopis ypsilonu). Nové PSP z r. 1991 prinášajú prehľadnejší pohľad na niektoré problematické javy slovenského pravopisu a prinášajú niektoré úpravy tých pravopisných otázok, pri ktorých bolo zrejmé napätie alebo aj rozpor medzi úzom, normou a kodifikáciou. Reagovali tak na zmeny, ktoré súviseli so spoločensko-politickými pohybmi.

Druhé vydanie PSP si vyžiadali – povedané aktuálnou terminológiou – potreby trhu. Popri tejto spoločenskej objednávke boli nemenej závažné jazykovo-komunikačné dôvody. Po nežnej revolúcii sa nebývalým spôsobom zakcelerovali spoločenské, politické, kultúrne a ekonomické procesy, čo sa premietlo aj do jazyka. Na tento pohyb pohotovo zareagovala najmä lexika, v ktorej sa bezprostredne zrkadlia zmeny v živote spoločnosti. Bolo teda nevyhnutné doplniť slovníkovú časť PSP. V textovej časti sa zas uplatnili zmeny, ktoré si vyžiadala jazyková prax a ktoré boli opreté o výsledky výskumu slovenského jazyka.

Vcelku však textová časť nových PSP je v podstatnej miere analogická s textom prvého vydania. Na niektorých miestach sa však formulácie čiastočne doplnili alebo aspoň spresnili. Vo viacerých prípadoch sa doplnili alebo aj zaktualizovali príklady, príklady sa uvádzajú plnotučne, nie kurzívou, čo je prehľadnejšie. Znova, hoci v skrátenej podobe, sa textová časť obohatila o prehľad skloňovania a časovania a o prehľad tvorenia ženských priezvisk. Pribudla kapitola o zmenách, opravách a doplnkoch v 2. vydaní PSP, ako aj kapitola o uplatňovaní pravidla o rytmickom krátení a o výnimkách z tohto krátenia.

Ako vieme, PSP z r. 1991 reagovali na tlak rytmického zákona v odvodzovacích príponách činného prídavného prítomného (*-úci, -úca, -úce*), ako aj v odvodzovacích príponách *-ár, -áreň*. Ide tu o tradičný citlivý problém, keď pravopis „akceptuje“ nielen situáciu v úze, ale odráža aj pohyb v systéme (napätie medzi paradigmatickou a syntagmatickou osou). Najnovšie Pravidlá odstraňujú isté nedôslednosti,

najmä pokiaľ ide o názvy osôb a názvy miesta utvorené príponami *-ár, -áreň*. Kodifikujú ich krátenie aj po dlhých slabikách s dvojhĺaskou, napr. *mliekar, mliekareň, pamiatkar, pochôdzkar, pasienkarstvo*. Tento problém bude treba naďalej citlivo sledovať, okrem iného aj preto, že prípona *-ár* má zrejme silnú pozíciu, ako o tom svedčia aj prípady typu *hríbar – trubkár*, resp. aj *psičkár (psičkársky, psičkárka)*; najmä druhý príklad by naznačoval, že tendencia skracovať príponu je predsa len určujúca.

V prvom vydaní PSP sa vniesla systémová logika do písania veľkých začiatočných písmen, čím sa presnejšie definovala aj kategória vlastných mien. Teraz sa správne kodifikuje aj pravopis v prípadoch Katedra jazykov Právnickej fakulty UK, ako aj písanie názvov výborov NR SR s veľkým začiatočným písmenom. Privítať treba aj výklady o tom, v čom sú vecné dôvody pravopisu *Sídlisko osloboditeľov/sídlisko Chrenová; Biely potok/Biely Potok; Bienále ilustrácií Bratislava/5. bienále ilustrácií Bratislava/Piate bienále ilustrácií Bratislava*. Je však otázne, či bolo treba rozlišovať písanie *Acylpyrin/acylpyrín*. Bežný používateľ jazyka zrejme ťažko pochopí aj rozdiel v pravopise *D dur, C dur / b mol, c mol*. Výklad o písaní veľkých a malých písmen na začiatku odsekov vo výpočtoch potvrdzuje, že pravopis je vskutku vec konvencie, ktorej môže chýbať aj logika.

Viacero spresnení i doplnkov je aj v kapitole o interpunkcii. Dôležitý je napríklad doplnok o písaní čiarky v adrese, o písaní čiarky pred *a*, resp. *aj*; z hľadiska školskej praxe je dôležité aj doplnenie viacerých príkladov, ktoré sú viac alebo menej sporné. O tom, že interpunkcia (najmä čiarka) nie je len záležitosť čirej formy, ale môže mať dosah aj na sémantiku a štylistiku kontextu (resp. je ňou podmienená), svedčia formulácie typu „spravidla“, „zvyčajne“, „nemusí sa písať“. Tieto alternatívne (individuálne) možnosti sa azda mohli riešiť v osobitnej poznámke, lebo takto môžu byť zdrojom istých nedorozumení v praxi (aj školskej). Osobitnú poznámku by si teda zaslúžil nielen výklad o štylistike čiarky (individuálne riešenia), ale aj stručný výklad, kedy a ako sa môžu interpunkčné znamienka suplovať, čo má tiež najmä štylistické dôsledky.

V slovníkovej časti sa tiež odrazili dynamické premeny, ku ktorým došlo počas uplynulých siedmich rokov. Niektoré zmeny sú reakciou na zmeny a doplnky v textovej časti. Ide tu teda o zachytenie novej pravopisnej podoby niektorých slov, ktorá súvisí s uplatňovaním pravidla o rytmickom krátení pri tvorení názvov osôb a názvov miesta príponami *-ár, -áreň* aj v slovách po predchádzajúcej slabike s diftongom (napr. *dial'kar*). Významné je rozšírenie (systemizácia) gramatických ukazovateľov vrátane uvádzania ďalších gramatických tvarov. Používateľ pravopisného slovníka takto získa komplexnejšie informácie o príslušnej lexéme a o jej odvodeninách, a to najmä v prípadoch, kde je jazyková prax rozkolísaná. Pri podstatných menách sa uvádzajú prípony citlivých pádov, kde dochádza k chybám v pravopise i vo vý-

slovnosti, napr. I. vyd.: *emisia -ie* ž.; II. vyd.: *emisia -ie -íí D -iám L -iách* ž. Lepšej orientácii slúži aj to, že v spoločnej heslovej jednotke sa uvádzajú celé tvary odvodených slov. Vo viacerých prípadoch sa takto (správne) uvádzajú odvodeniny, ktoré v prvom vydaní PSP neboli, napr. I. vyd.: *neženský*; -y prísl., II. vyd.: *neženský*; *nežensky* prísl.; *neženskost' -i* ž., I. vyd.: *ničiteľ' -a* mn. -ia m., II. vyd.: *ničiteľ' -a* mn. -ia m.; *ničiteľka -y -liek* ž.; *ničiteľský* I. vyd.: *konsenzus -zu* m., II. vyd.: *konsenzus -zu* m.; *konsenzuálny*; *konsenzuálne* prísl. Pri slovesách sa uvádzajú prípony 3. osoby jednotného i množného čísla; zároveň sa zachytávajú celé tvary variantných podôb, napr. I. vyd.: *obetovať* nedok. i dok.; *obetovať sa*, II. vyd.: *obetovať' -uje -ujú* nedok. i dok.; *obetovať' sa*. Na orientáciu v sémantike slov (aj homonymných) slúžia doplnené exemplifikácie, ktoré vlastne supľujú výklad slov, napr. *dvojkolový*; *dvojkolová súťaž*, *dvojkridlový*; *dvojkridlové dvere*, *dvojkridly*; *dvojkridly hmyz*, *step -i -i* ž.; *stepný*, *step* (st-) -u m. (tanec), *strihač -a* mn. -i m. živ.; *strihačský*, *strihač -a* mn. -e m. (stroj). Podobný význam má aj slovnodruhovú určenie, napr. *nuž* spoj. i čast., ako aj zaradenie synonymných slov do samostatných hesiel; napr. v I. vyd. sú slová *no*, *nože*, *nolen* v jednom hesle, v II. vyd. sú správne rozložené do troch hesiel: *no* spoj. i cit.; *nolen* čast.; *nože* čast.

Závažné spoločensko-politické a ekonomické premeny sa do slovníkovej časti premietli tak, že istá časť slov vypadla, ale najmä sa slovník doplnil o nové slová, ktoré s uvedenými procesmi súvisia. Z veľkej časti sú to cudzie slová, z ktorých mnohé sa v novej situácii aktualizovali (niekedy aj v sémantike) a dostávajú sa k jadru alebo aj do jadra slovnej zásoby. Viaceré z nich sa postupne stávajú aj zložkou lexiky v bežnej komunikácii (i keď nie vždy v adekvátnych kontextoch). Príklady: *doktorand* (*doktorandka*, *doktorandský*), *doktorandúra*, *eticita*, *frézareň*, *fritovačka*, *fitnesscentrum*, *flexibilný*, *recyklácia*, *recyklovať*, *rekodifikácia* (*rekodifikačný*), *revitalizácia*, *sekularizácia*, *sekularizmus*, *sekulárny*, *server*, *skrutátor*, *slovacikum*, *snoubording*, *sonografia*, *sponzor* atď. Ako zaujímavá náhoda sa javí, že až v druhom vydaní PSP sa objavilo slovo *sociolingvistika* a odvodeniny *sociolingvista*, *sociolingvistka*, *sociolingvistický*, *sociolingvisticky*.

Nezanedbateľná je aj vzorka domácich slov, o ktoré je slovníková časť doplnená. Opäť ide najmä o slová, ktoré v novej situácii majú vysokú frekvenciu, napr. *samoplatca* (*samoplatkyňa*, *samoplatcovský*), *samoplatiteľ* (*samoplatiteľka*, *samoplatiteľský*), *samoregulácia*, *spolufinancovať*, *spolupodnikateľ*, *spoluúčinkovať*, *rozmaznanec*, *senáž*. Slovník sa však doplnil aj o menej bežné slová, napr. *sebatrýznenie*, *spolupútnik*, *sebaobmedzovanie*, *sčeriť*, *spoluobjaviteľ*. Občas je heslo doplnené o výklad (pričom je v hre aj pravopis), napr. *srdcovocievny* (týkajúci sa srdcových ciev); *srdcovo-cievny* (týkajúci sa srdca a ciev).

Zaujímavá je situácia pri slovách odvodených predponou *roz-/rozo-*. Kým v I. vydaní PSP sa v rámci hesla uvádza vokalizovaná podoba a za ňou variantná ne-

vokalizovaná podoba (*rozomielať, rozmieľať; rozomlieť, rozmlieť; rozozvučať, roz-zvučať; rozozvučovať, rozzvučovať; rozožať, rozžať; rozožhať, rozžhať; rozožierať, rozžierať; rozožrať, rozžrať*), v II. vydaní PSP dostáva nevokalizovaná podoba status samostatného hesla.

V II. vydaní PSP sa správne reaguje na tendenciu zdomáčovania cudzích slov. Vo viacerých prípadoch sa v pravopise zachytáva ich výslovnostná podoba. Pritom pravopisné riešenie odráža stupeň ich zdomácnenia. Preto v niektorých prípadoch ide o fonetický prepis, inokedy sa uvádza pôvodný pravopis a v zátvorke výslovnosť, niekedy je zas na prvom mieste fonetický prepis a na druhom mieste pôvodný pravopis. Napr. *donkichot, donkichotský; rokfort; sprejer, sprejerka; džob; šou, show* [šou]; *rating* [rej-t-], *ratingový; džoging*, pôv. pís. *jogging, džogingový; rock* [rok], *rok, rockový, rokový; samit, summit* [sam-]; *hardvér*, pôv. pís. *hardware; skejtbord*, pôv. pís. *skateboard, skejtbordový, skejtbordista, skejtbordistka; skinhed*, pôv. pís. *skinhead* atď. Z hľadiska bežného používateľa táto diferenciácia (klasifikácia) nie je závažná. Preňho je dôležitá výslovnosť a na druhom mieste pravopis (zdomácneny, pôvodný). Preto by sa mohlo uvažovať o jednotnom princípe.

Na záver tejto stručnej správy o druhom vydaní PSP pridávam krátku poznámku. PSP patria k základným kodifikačným príručkám. Informujú používateľa predovšetkým o tom, ako má používať jazyk v ústnych a písaných textoch, v ktorých sa treba vyjadrovať spisovne (verejné oficiálne prostredie). Oproti prvému vydaniu sa v druhom vydaní dotiahlo viacero jednotlivostí, a to aj z hľadiska potrieb bežného používateľa jazyka (demokratizácia). Ďalší vývin ukáže, v ktorých bodoch a akým smerom sa bude pohyb uberať. Mám tu na mysli aj problematiku rytmického zákona, napr. v takých prípadoch ako *koničkár, trubkár, psičkár, kohútí, krokodíl*. Prax ukáže aj to, ako sa bude vyvíjať alternácia prípony *-ovia/-i* nielen v prípadoch ako *agronóm, stenograf*, ale aj v slovách *výherca, záujemca*, kde sa bežne presadzujú aj alomorfa *-i*. Takýchto jednotlivostí, ktoré sa „tlačia“ do systému, je viac a zrejme bude na ne musieť reagovať aj kodifikácia. V takomto zmysle bude naďalej citlivý pohyb v lexike, čo sa zas musí odraziť v slovníkovej časti PSP. Zbežný (výberový) pohľad ukazuje, že nové PSP na tento pohyb zareagovali, a to aj pokiaľ ide o zemepisné názvy. Napriek tomu, že takáto príručka nemôže zachytiť celú aktuálnu lexiku, ktorá aktívne žije v bežnej jazykovej praxi, predsa len by sa nemalo zabudnúť na také slová ako napr. *agropodnikateľ, akciovka, autoservisový, geopatogénny, geopolitický, grandslamový, pankáč, pornofilm, sebareflexia, vybehávať, záložný* atď. S ohľadom na školskú prax by sa azda mohlo uvažovať o lacných účelovo upravených pravopisných (a gramatických) pravidlách pre školy, v ktorých by sa pri menej známych slovách uviedol aj ich výklad.

Ján Findra

KUCHAR, R.: Právo a slovenčina v dejinách. Budmerice, Rak 1998. 176 s.

Monografia Rudolfa Kuchara je venovaná vývinu slovenskej právnej terminológie „od najstarších čias až doteraz s akcentom na obdobie zhruba od polovice 15. do konca 18. storočia“ (s. 10). Pod právnou terminológiou sa v práci rozumie administratívno-právna terminológia (s. 13): úzka súvislosť práva so sférou administratívy vyplýva zo skutočnosti, že právne úkony – pôvodne uskutočňované ústne – sa postupne začali zaznamenávať písomne a rozvoj právnej agendy si vynútil vznik administratívy (porov. s. 18).

V úvodnej kapitole (s. 13 – 30) autor prináša prehľadnú jazykovú charakteristiku slovenskej právnej terminológie v starších obdobiach vývinu slovenčiny. Ukazuje, že historická terminológia vo všeobecnosti má v porovnaní s terminológiou súčasného spisovného jazyka mnohé špecifiká: na historické termíny nemožno aplikovať kritériá spisovnosti, systémovosti, jednoznačnosti či presnosti, ktoré sa pokladajú za relevantné z hľadiska dnešnej jazykovej situácie. O ustálenosti historickej právnej terminológie možno hovoriť iba v zmysle ustálenosti jednotlivých právnych pojmov (na ich vyjadrenie sa však používali mnohé synonymá); osobitosťou je aj častá polysémia jednotlivých výrazov. Na margo právnej terminológie ako celku autor konštatuje, že táto terminológia „zo všetkých druhov slovenského odborného výraziva sa javí ako najstaršia (popri náboženskej) a v dávnej minulosti aj najvypracovanejšia“ (s. 13).

Úvodná kapitola obsahuje aj charakteristiku slovenskej právnej terminológie z hľadiska jej pôvodu. Autor konštatuje, že väčšina základných právnych termínov starej slovenčiny je domáceho pôvodu, zdôrazňuje starobylosť slovenskej právnej terminológie (o nej svedčí aj skutočnosť, že v čase vzniku najstarších slovenských pamiatok administratívneho charakteru – vrátane Žilinskej knihy – bola slovenská právna terminológia už ustálená) a jej kontinuitu s právnou terminológiou starých Slovanov, resp. veľkomoravských Slovienov. Právnou terminológiu slovenčiny ovplyvnili aj cudzie jazyky, ktoré sa stali nielen zdrojom termínov, ale aj vzorom pre tvorbu domácich slovenských termínov (najmä kalkovaním); autor prehľadne charakterizuje pôsobenie jednotlivých jazykov na túto sféru slovenskej lexiky. Najvýraznejší tu bol latinský vplyv, ktorý úzko súvisel s funkciou latinčiny ako úradného jazyka v Uhorsku; zaujímavé sú autorove pozorovania, že vplyv latinčiny na slovenskú právnú terminológiu silnie najmä v 17. – 18. stor. v dôsledku lepšej znalosti latinského jazyka v slovenskom vzdelaneckom prostredí (s. 23). Menej termínov bolo prevzatých z nemčiny, pričom ide najmä o výrazy z oblasti mestskej a obecnej samosprávy a súdnictva, ako aj výrazy týkajúce sa cechovej organizácie. Právne termíny maďarského pôvodu súvisia najmä s uhorským štátnym zriadením a administratí-

vou. V sfére právnej terminológie sa iba okrajovo prejavuje vplyv češtiny, čo autor presvedčivo vysvetľuje odlišnosťou historických podmienok (a teda aj právnych systémov) v českom štáte a v Uhorsku.

Vlastné jadro práce tvorí sedem kapitol (s. 31 – 136), v ktorých sa autor zaoberá terminológiou jednotlivých vecných okruhov súvisiacich so sférou práva – právne predpisy, majetok a formy jeho nadobúdania (delenie, dedičské konanie, kúpa a i.), právny nárok, žaloba, súdny proces (vrátane účastníkov súdneho rokovania atď.), súd ako inštitúcia na riešenie sporov, rozsudok a jeho vykonanie. Autor ilustruje svoj výklad početnými dokladmi z pamiatok starej slovenčiny, svoju argumentáciu vhodne podopiera aj odkazmi na práce historického charakteru (údaje o dobových reáliách a pod.). Publikáciu uzatvára (s. 137 – 176) anglické a nemecké resumé, zoznam použitej literatúry a prameňov, ako aj rozsiahly register analyzovaných termínov.

Naše ďalšie poznámky k recenzovanej publikácii (patriacej do oblasti historickej lexicológie) sú skôr etymologického charakteru: nazdávame sa, že niektoré výsledky slovanskej etymológie môžu byť zaujímavé aj z hľadiska problematiky monografie R. Kuchara, resp. môžu tvoriť akýsi doplnok k výkladom v nej uvedeným. Tak napr. pri výklade o slove *dlh* (s. 21) autor prijíma etymologickú interpretáciu Š. Ondruša¹, podľa ktorej východiskové praslov. **dъlgъ* pôvodne označovalo zárezy, vruby na rováši; v tejto súvislosti možno dodať, že uvedený výklad Š. Ondruša – bez akýchkoľvek protiargumentov zamietnutý v diele Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov² (ďalej ESSJ; V, s. 180: „„долг“ как ,зарубка“, что, однако, сомнительно“) – sa v Etymologickom slovníku jazyka staroslověnského³ (ďalej ESJS; III, s. 136, s. v. *dlъgъ2*) zaslúžene prijíma ako „přesvědčivý“. Autorovu analýzu sémantiky slova *zbožie*, ktoré malo v staršej slovenčine aj význam „majetok“, možno iba podporiť poukazom na skutočnosť, že ide o pôvodnú sémantiku slova: výraz *zbožie* je kontinuantom praslov. **sъbožьje*, ktoré je odvodené od adjektíva **sъ-bogъ* „s dobrým podielom“ (porov. najnovšie ESJS II, s. 70, s. v. *boga-ть*). V súvislosti s pomenovaniami majetku *dobro*, *dobré* autor konštatuje, že „ide o zrejmý vplyv latinčiny“ (s. 42), t. j. o kalk podľa latinského *bonum*. S týmto vysvetlením nemožno nesúhlasiť, nie je však vylúčené, že latinský vplyv je v uvedenom prípade iba sekundárny a že sa tu stretávame so starým domácim výrazom – analogické lexémy sa vyskytujú aj v iných slovanských jazykoch či dialektoch, pri ktorých nie vždy možno predpokladať kalkovanie latinského administratívno-právneho termínu (porov. Słownik Prasłowiański⁴, ďalej SP; III, s. 301 – 302, s. v. **dobro1*: ako

¹ ONDRUŠ, Š.: Prvotný význam a pôvod slova *dlh*. Slovenská reč, 39, 1974, s. 136 – 140.

² Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov. Moskva, Nauka 1974 n.

³ Etymologický slovník jazyka staroslověnského. Praha, Academia 1989 n.

⁴ Słownik Prasłowiański. Wrocław etc., Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk 1974 n.

jeden z významov tejto azda už praslovanskej lexémy sa rekonštruuje aj „majätek, dobytek, mienie, bogactwo, bonum, fortunae“).

Etymologická rekonštrukcia veľmi úzko súvisí so sémantickou rekonštrukciou; z tohto hľadiska neraz prináša zaujímavé podnety aj pre historickú lexikológiu. Ako príklad tu možno uviesť slovo *pravda*. Pri výklade frazeologizmu *byť na pravde božej*, ktorý sa v práci presvedčivo interpretuje ako „(o mŕtvom) byť na božom súde“, autor na margo sémantiky výrazu *pravda* poznamenáva: „Už dávnejšie sa slovom *pravda* označoval neterminologický pojem ‚spravodlivosť, právo, konanie v súlade so svedomím‘, z ktorého sa významovým posunom utvára nový, terminologický význam ‚súdna inštitúcia, súd‘“ (s. 121). Predpokladá teda sémantický vývin typu „právo“ > „súdna inštitúcia“ (porov. aj výraz *právo* vo význame „súdna inštitúcia, inštitúcia s právomocou súdiť a vynášať rozhodnutia právneho charakteru, súd“; s. 122 – 124). Tu by sme chceli poukázať na možnosť alternatívnej sémantickej interpretácie výrazu *pravda*, resp. už jeho praslovanského východiska **pravьda*, akú prináša ESSJ (XII, s. 176 – 177, s. v. **krivьda*). Autori slovníka interpretujú praslov. **pravьda* ako deverbatívum odvodené od slovesa **praviti*, čo je derivát od praslov. **pravь*; pritom sa explicitne zdôrazňuje „primárna procesuálnosť“ výrazu **pravьda* (tamže; porov. staroruské *pravьda železo* „skúška pravdy kaleným železom“, s. 177). Pôvodný význam praslov. **pravьda* by sa potom dal parafrázovať azda ako „zisťovanie, hľadanie pravého stavu vecí“, resp. „ich uvádzanie do súladu s právom“ – z toho by vyplývalo, že pri rekonštrukcii významového vývoja slovenského *pravda* by bolo možné pokladať za starší práve význam „súd“ (výsledok vývinu v smere „hľadanie pravého stavu vecí, práva“ > „súdenie, súd ako proces“ > „súd ako inštitúcia“); významy typu „spravodlivosť, právo, konanie v súlade so svedomím“ by sme v tom prípade hodnotili skôr ako sekundárne, t. j. ako možný produkt posunu „súd ako proces“ > „výsledok súdu, súdny výrok, t. j. platný právny stav a pod.“⁵

V súvislosti s chápaním súdu ako zasadania, ktorého výsledkom sú súdne rozhodnutia, pokladáme za vhodné doplniť autorov výklad o slove *osud* vo význame

⁵ Ako sémantickú analógiu tu možno uviesť výraz *súd* (praslov. **sьdьbь*), ktorý pravdepodobne súvisí so slovesom *sediet'* (praslov. **sěděti/*seděti*): prvotný význam slova bol v takom prípade „zasadanie (s cieľom vyriešiť spor a pod.)“. K etymologickej problematike praslov. **sьdьbь* porov. ONDRUŠ, Š.: Sémantická motivácia základných právnych pojmov u starých Slovanov a Slovákov. In: *Studia Academica Slovaca*. 10. Bratislava, Alfa 1981, s. 342 – 344; nezávisle od neho VARBOT, Ž. Ž.: Mesto osnov nastojaščego vremeni v sisteme otglagol'nogo slovoobrazovanija praslavianskogo jazyka. In: *Slavianskoje jazykoznanije*. IX. Meždunarodnyj sjezd slavistov (Kijev, 6 – 14 sent'abria 1983 g.). Moskva, Nauka 1983, s. 60 – 76. – Ďalší významový vývin výrazu sa uberal v smere „zasadanie, rokovanie súdu; súd ako proces“ > „súd ako inštitúcia, súdna inštitúcia“, resp. „zasadanie súdu“ > „výrok súdu, rozsudok“ (porov. *dedyčného pana prosíme... aby odpor pravde se newikladal, ale wedle saudu widaného pokračoval* – H. Tesáre 1699; s. 127 recenzovanej práce).

„rozsudok“ (s. 125 n.) o poukaz na sémantickú špecializáciu tohto výrazu na filozoficko-existenciálnu sféru, t. j. na vznik významu „fatum“. Takýto významový posun súvisí so starou mytologickou predstavou o osude ako niečom určenom, vyrieknutom (porov. lat. *fā-tum* „osud“, usúvzťažňované so slovesom *fā-rī* „hovoriť“, či ruské *rok* „osud“ z praslov. **rok-ъ*, súvisiaceho s **rek-ti* „rieť“ a i.) akousi nadzemskou súdnou inštanciou⁶ (porov. aj slovenské *sudičky*). Tento príklad svedčí nielen o starobylosti inštitúcie súdu, ale aj o širšej kultúrnej dimenzii právnych inštitútov.

Pri analýze domácich slovenských výrazov autor venuje pozornosť aj ich postaveniu v slovanskom kontexte a neraz pre ne nachádza zaujímavé inoslovanské súvislosti (porov. napr. slovinské *potegovati se za svojo pravico* „Recht verfechten“ a staré slovenské *poťahovať sa* v kontexte vyjadrovania právneho nároku; s. 75 – 76), na druhej strane poukazuje aj na lexikálno-sémantické osobitosti slovenčiny vo vzťahu k iným slovanským jazykom. V niektorých prípadoch tu však pokladáme za vhodné voliť opatrnejšie stanovisko, veď naše poznanie lexiky slovanských jazykov (najmä v starších obdobiach ich vývinu) je ešte stále značne fragmentárne. Tak napr. medzi slovenské právne termíny, „ktoré nemajú v ostatných slovanských jazykoch paralelu“ (s. 28), autor zaraďuje aj výrazy *božiť (sa)* a *božba* (tamže). Slová *božiť (sa)* a *božba* sú nepochybne kontinuantmi praslov. **božiti (se)* a **božьba*, ktoré ako súčasť praslovanského lexikálneho fondu zhodne rekonštruje SP (I, s. 343 – 344; tu aj explicitné definovanie významu: **božiti se* „zaklínať sa, przysiehať sa na Boga“, **božьba* „zaklínanie sa, przysiehanie na Boga“; dodajme, že v prospech archaickosti výrazu môže svedčiť aj úloha prísahy v tradičnom obyčajovom práve) aj ESSJ (II, s. 228). Pravda, táto rekonštrukcia nevychádza iba zo slovenského jazykového materiálu, ale opiera sa aj o analogické doklady z iných slovanských jazykov, čo relativizuje autorovo konštatovanie o osobitosti uvedených slovenských výrazov v slovanskom kontexte (porov. aj s. 16). Zo slavistického hľadiska by takisto mohlo byť zaujímavé preskúmať, ako sa v slovenčine vyvíjali niektoré staré výrazy súvisiace so sférou práva. Ako príklad tu možno uviesť praslov. **klęti se* „zaklínať sa, prisahať“ (porov. najnovšie ESJS V – VI, s. 316 – 317, s. v. *klęti*)⁷, ktorého reflexom je slovenské *kliat' sa* „veriť sa, dušiť sa, zaklínať sa“ (Slovník slovenského jazyka I. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 701: *Plakal a kliat' sa, že nezaбудol* – Tajovský), doložené už v starej slovenčine (porov. Historický slovník slovenského jazyka II. Bratislava, Veda 1992, s. 54: *kliat' sa* „dušiť sa, zaklínať sa“ s dokladmi *naramnie se prisahal a kljal* – Skalica 1616, *młowely a klyali sa* – Turie Pole 1727). Je zaujímavé, že – ako

⁶ O tom najnovšie S. M. Tolstaja (Sud'ba. In: Slavianskaja mifologija. Enciklopedičeskij slovar. Moskva, Ellis Lak 1995, s. 370): „Osud sa chápe ako rozsudok akéhosi súdu, ktorý vykonáva najvyššie božstvo alebo jeho vyslanci, ktorí ho zastupujú – personifikovaní duchovia osudu...“

⁷ Tam aj ďalšia literatúra k extralingvistickým súvislostiam prísahy u starých Slovanov.

možno usudzovať z monografie – tento výraz sa podľa všetkého nepoužíval vo vzťahu k súdnym úkonom. Samozrejme, tento problémový okruh už prekračuje úlohy recenzovanej práce.

Uvedené pripomienky nemajú za cieľ znižovať význam monografie R. Kuchara; naopak, možno iba vysloviť želanie, aby toto dielo poslúžilo ako vzor pre ďalšie práce, ktoré by synteticky spracúvali jednotlivé tematické skupiny slovenskej lexiky v ich slovanskom kontexte: z porovnania s inými slovanskými filológiami je zrejmé, že tento nesmierne dôležitý žáner lingvistickej literatúry v slovakistike takmer absentuje.

E. Králik

ŠRÁMEK, R.: Úvod do obecné onomastiky. Brno, Masarykova univerzita 1999. 191 s. + 19 máp

Hodnotným príspevkom v oblasti vedeckých spisov zameraných na všeobecnú onomastiku sa v tomto roku stala monografická práca popredného českého jazykovedca Rudolfa Š r á m k a *Úvod do obecné onomastiky*. Posudzovaná kniha je syntézou autorovho trvalého záujmu o výskum vlastných mien a je súčasne aj prezentáciou všeobecnoonomastickej metodológie, ktorú autor prezentuje na pozadí postavenia onomastiky v sústave vied. V *Úvode* (s. 3 – 4) R. Šrámek poukazuje na vývin všeobecnej onomastiky, ktorý bol podmienený dvoma základnými tendenciami: 1. vybudovaním základného materiálového východiska českých vlastných mien (česká onymia je v základných onomastických dielach spracovaná systematicky a v relatívnej úplnosti); 2. zavŕšením prechodu onomastiky (najmä toponomastiky) z historických vied do jazykovedy, čím sa vytvorili predpoklady na kontinuálne spracovanie onymického materiálu v nadväznosti na tradičnú českú funkčne orientovanú lexicológiu. Autor sa v tejto časti monografie priznáva, že cieľom práce nie je prezentácia komplexnej všeobecnoonomastickej teórie, ale že ňou chce predstaviť všeobecné princípy ponímania a interpretácie propriálnej sféry jazyka.

Kniha je rozdelená do štyroch základných kapitol. Náplňou prvej kapitoly (s. 12 – 66) je charakteristika onomastiky ako vedného odboru, charakteristika vlastných mien a propriálna sféra jazyka. V tejto časti monografie autor charakterizuje vlastné meno ako výsledok interakcie, pričom ťažisko charakteristiky sústreďuje na rovinu objektov, javov a vzťahov (tzv. onymické objekty), osobitne si všima podstatu jednodnotátových objektov a viacdnotátových, komplexných heterogénnych a

homogénnych objektov. Samostatný okruh problémov tejto kapitoly tvorí charakteristika roviny faktov jazykovej povahy a roviny faktov komunikačnej povahy. Ďalšie vnútorné členenie spomenutej problematiky si vyžiadalo potrebu charakterizovať kritériá triedenia vlastných mien podľa štruktúry (priame a nepriame mená, predložkové a bezpredložkové mená, primárne a sekundárne mená, topografické a kultúrne mená, s. 16 – 19). Osobitnú pozornosť venuje autor funkčnému poňatiu onomastiky. Tejto problematike je venovaná samostatná časť kapitoly (s. 22 – 34), v ktorej autor charakterizuje funkciu proprií, vzťah ich obsahu, formy a funkcie, všeobecne propriálnu rovinu vo vzťahu k rovine dištingtívnych príznakov proprií. Problematika je doplnená aj charakteristikou paradigmy funkčnej onomastiky, funkčnej opozície, funkcie vnútri propriálnej sféry až na úroveň dôsledkov ponímania propriálneho systému, resp. charakteristikou jeho znakovkej povahy. Základné teoretické otázky autor posudzuje aj z hľadiska fungovania proprií v jazykovej praxi, konkrétne v rovine jazykovej kultúry a jazykovej politiky. V ďalšej časti kapitoly autor charakterizuje dynamickosť a procesualnosť propriálnej sféry a jej systému (s. 34 – 51). Centrom Šrámkovej pozornosti sú otázky propriálneho pomenovacieho aktu, propriálneho pomenovacieho motívu a vzťahových modelov s dôrazom na význam modelového ponímania proprií. Ďalšia časť kapitoly je venovaná vzťahu apelatívnej a propriálnej sféry jazyka (s. 53 – 57). Okrem teoretickej charakteristiky rozdielov apelatívnej a propriálnej lexiky sa vysokou poznávacou hodnotou vyznačuje tá časť, v ktorej sa na pozadí propriálizácie a apelativizácie rozoberajú teoretické otázky transonymizácie a jej dôsledkov pre onomastickú prax. Záver kapitoly tvorí opis genézy onymie a charakteristika komponentov onomastickej práce (s. 59 – 66). Na tomto mieste R. Šrámek sústreďuje pozornosť najmä na metodologické otázky spracúvania onymie, charakteristiku materiálnej bázy (starších prameňov, nárečových podôb, vzťahu jazykových, historických, kultúrnych a etnologických faktov).

Druhá kapitola je zameraná na interpretáciu onymie (s. 67 – 119). Východiskom interpretácie onymie v posudzovanej práci je charakteristika fixácie a jej druhov, vzťahu fixácie a lokalizácie systémových objektových fixácií. V tejto časti práce si autor všíma geografický, sociálny a kultúrny priestor vo vzťahu k onymii, ktorý sa odráža v jej štruktúre. Propriálnu sféru si autor všíma z hľadiska viacerých plánov: osobitne charakterizuje plán onymických objektov, plán propriálnych pomenovacích vzťahov, plán jazykových prostriedkov, plán spoločenskej komunikácie a samostatný okruh problémov tvorí syntetizujúca časť zameraná na metodologické dôsledky štruktúrneho zakotvenia onymie v propriálnej sfére jazyka. Z metodologického hľadiska sa v ďalšej časti kapitoly rozoberajú jednotlivé aspekty štruktúrneho rozvrstvenia onymie: časový aspekt, chronologické hodnoty onymie, jej vývinové procesy a problematika etymológie, otázky propriálnych vrstiev – makrotypov a mikrotypov, problematika areálového aspektu, areálovej toponymie a jej inter-

pretácie, propriálne jadro. Komplementárnou zložkou analyzovaných problémov sú aj otázky onomastickej rekonštrukcie, sociálne prestížnych aspektov a verifikačných procesov s ohľadom na produktivitu, frekvenciu, resp. hustotu výskytu jednotlivých prvkov onymickej štruktúry.

V tretej kapitole autor posudzuje vzťah onomastiky k niektorým jazykovedným odborom (s. 121 – 160). V úvode venuje pozornosť onomastickej gramatike, vysvetľuje jej vzťah v kontexte s apelatívnou gramatikou a stanovuje predpoklady definície onomastickej gramatiky vo vzťahu k jazykovému plánu proprií, k propriálnej sémantike a k propriálnej funkcii v komunikácii. Ďalšia časť kapitoly je venovaná onomastickej lexikografii. V tejto časti práce R. Šrámek definuje onymický obsah, onymický objekt a analyzuje problematiku onymického hesla (postup od kategórie objekt, postup od kategórie meno, typy hesiel, druhy onymických slovníkov – katalógy, registre, slovníky...). Osobitný okruh problémov v tejto časti monografie tvorí problematika materiálnej základne. R. Šrámek charakterizuje jej závislosť od prameňov (nárečový materiál, kvantitatívne ukazovatele jednotlivých typov, problematika výkladu proprií – vzťah k etymológii). Samostatnú časť kapitoly tvorí problematika vzťahu onomastiky a dialektológie. Pri definovaní tohto vzťahu vychádza R. Šrámek z rozdielov v ponímaní kategórií význam a systémová determinácia, charakterizuje osobitnú povahu plurálnej podoby apelatív a proprií a ich vplyv na metodológiu onomastických výskumov a onomastickej interpretácie. Pri charakteristike vzťahu onomastiky a dialektológie autor upozorňuje na rozdielnosť cieľov, ktoré pri interpretácii materiálu sleduje onomastika a dialektológia. Vysokú metodologickú úroveň a veľkú poznávaciu hodnotu majú najmä časti kapitoly, v ktorej si autor všima areálové príznaky jednotlivých javov z hľadiska onomastiky a z hľadiska dialektológie vyúsťujúce do charakteristiky hlavných rozdielov onymického a dialektologického areálu.

Posledná kapitola podáva charakteristiku všeobecnej onomastiky a jej vnútorného členenia, onomastických prameňov, jednotlivých tried vlastných mien a vymedzuje miesto onomastiky ako vednej disciplíny v systéme vied.

Monografia R. Šrámka *Úvod do obecné onomastiky* je vzácnym zhrnutím čiastkových teoretických a metodologických poznatkov v oblasti onomastiky, ktoré autor publikoval v množstve vedeckých štúdií a predniesol ich v podobe referátov na desiatkach vrcholných domácich a zahraničných podujatí. Kvalitatívne vyšší stupeň však tieto poznatky nadobudli práve tým, že ich autor prezentuje v syntetizovanej podobe ako vedecké dielo, ktoré sa poznávacou hodnotou zaraďuje na popredné miesto v rade domácich a zahraničných teoretických prác z oblasti onomastiky, uvedených v závere posudzovaného titulu. Šrámkov *Úvod do obecné onomastiky* je pokračovaním nie celkom súvislej reťaze českých a slovenských všeobecnonomastických prác, ako sú *Úvod do toponomastiky* (1960), resp. *Príručka slovanské topo-*

onomastiky (1970) od V. Šmilauera a monografia V. Blanára *Teória vlastného mena* (1996). Text monografie R. Šrámka je vzácnym prameňom štúdia nielen na špeciálnych vysokoškolských seminároch, ale aj v postgraduálnej príprave a vedeckej práci mladších adeptov onomastiky. Je to oveľa viac ako *Úvod*. Tým, že ide o všeobecnonomastické poznatky, nadobúda monografia R. Šrámka povahu informačného zdroja nadnárodného charakteru.

Pavol Žigo

Jazykovedci v novom matičnom biografickom lexikóne

Najnovším titulom martinského vydavateľstva Matica slovenská je *Reprezentatívny biografický lexikón Slovenska*, ktorý vychádza vo vynikajúcej grafickej úprave I. Štrbika. Jeho autormi sú pracovníci Slovenského biografického centra A. Maťovčík (súčasne zostavovateľ), P. Parenička, M. Ďurovčíková a Z. Ďuriška. Navidomoci ide o výber z dobre známeho šesťzväzkového Slovenského biografického slovníka (Martin, Matica slovenská 1986 – 1994). Pokračuje sa tu v tradícii, podľa ktorej sa do lexikónu zaradili len osobnosti s uzavretým životopisom a dielom (s úmrtím do konca r. 1997, čiže sú tu aj také osobnosti, ktoré v spomínanom biografickom slovníku ešte nie sú), a postupuje sa podľa tých istých transkripčných zásad, t. j. pri menách s uhorského obdobia sa uplatňuje isté pravopisné poslovenčovanie. Autori si pritom zvolili formu stručných životopisných hesiel s prehľadnou štruktúrou, ktoré okrem hlavných životopisných faktov osobností obsahujú aj prehľad ich diel a činnosti s odkazom na základné pramene. Heslá zvyčajne sprevádzajú aj portréty príslušných osobností. Mnohé z nich sú dobre známe, až „čítankové“, ale často sa tu uvádzajú fotografie, ktoré verejnosť nepozná, čo dielu dodáva nielen na živosti, ale aj na originalite. Čo sa týka samotného výberu osobností (je ich približne 900), možno ho vcelku prijať, hoci v detailoch by s heslárom určite každý z nás polemizoval aspoň vo „svojej“ oblasti. V ďalších riadkoch sústredíme svoju pozornosť na to, ako sú v lexikóne zastúpení slovenskí jazykovedci, a ostatných odvetví sa aj vzhľadom na zameranie nášho časopisu dotýkať nebudeme.

Miesto tu dostali (v abecednom poradí) títo slovenskí jazykovedci: Ján Bakoš, Henrich Bartek, Matej Bel, Vavrínek Benedikt z Nedožier, Anton Bernolák, Samuel Cambel, Pavol Doležal, Martin Hattala, Michal Miloslav Hodža, Anton Jánošík, Wolfgang Kempelen, Ľudovít Alexander Mičátek, Ľudovít Novák, Pavel Ondrus, Ján Oravec, Eugen Pauliny, Štefan Peciar, Juraj Ribay, Jozef Ružička, Ján Stanislav, Pavol Jozef Šafárik, Jozef Škultéty, Ferdinand Šteller-Šteliar, Jozef Štolc a Ľudovít

Štúr. Iste, môže nám byť ľúto, že tu nie je napr. Adalbert Arany, Štefan Leška, Ján Matejčík, Štefan Tóvik, Peter Tvrдый, Vlado Uhlár, Milan Urbančok a mnohí ďalší, alebo môžeme namietať, že ak tu nájdeme meno Antona Jánošíka, prečo tu nie je uvedený aj Ján Mihál. Ale musíme sa skloniť pred licenciou autorov a zostavovateľa, ktorí majú právo posledného slova pri výbere.

Niektoré jazykovedné heslá si však i tak zaslúžia komentár. Treba vysloviť pochvalu heslu venovanému Henrichovi Bartkovi, ktoré sa v našej encyklopedickej literatúre spracúvalo doteraz zväčša nepresne. Nevedelo sa presne o osudoch a činnosti tohto nášho jazykovedca najmä po r. 1945, po jeho emigrácii. Na tomto mieste sa nachádza pomerne výstižný opis života a diela H. Bartka. Pripomeňme však, že nedávno sme aj my pripravili heslo o tomto jazykovedcovi, ktoré sa objavilo v 1. zväzku dvanásťzväzkovej Encyclopaedii Beliane. V ňom však uvádzame iné miesto úmrtia H. Bartka, než ho uvádza *Reprezentatívny biografický lexikón Slovenska*. Môže byť totiž vecou diskusie, či sa úmrtie má lokalizovať na miesto, kde príslušný autor žil posledných 20 rokov, kde upadol do kómy a kde je aj pochovaný (tak sme postupovali pri hesle my a za miesto úmrtia sme označili dolnobavorský Niederalteich), alebo či ním má byť miesto, kam ho previezla sanitka a kde sa na nemocničnom lôžku skončila jeho životná púť (tak sa postupovalo v reprezentatívnom lexikóne, ktorý za miesto skonu H. Bartka označil 7 kilometrov vzdialený Plattling).

Myslíme si ďalej, že je trochu zvláštne, ak sa o Antonovi Bernolákovi v príslušnom hesle píše, že bol r. k. kaplánom v Bernolákove. Bolo treba uviesť – ako doteraz vždy – Čeklís a Bernolákovo sa malo spomenúť len v zátvorke ako dnešný názov. Jazykovedec nazývaný tu ako Samuel Cambel je v jazykovedných kruhoch známy skôr ako Samo Czambel (novšie aj Cambel), o ktorom je známe, ako veľmi mu záležalo „na tom z v jeho mene“ (porov. aj Bosák, J.: 140 rokov od narodenia Sama Cambla. Slovenská reč, 61, 1996, s. 324). Napokon v celom diele pri heslách, kde sa pristúpilo k pravopisnému poslovenčovaniu mien, chýba podľa nášho názoru záznam reálneho zápisu (alebo aj zápisov), v akom sa dané meno používalo v súdobých kontextoch. Napriek tomu, že sme sa podrobne zaoberali osobnosťou Wolfganga Kempelena, nikde sme nenarazili na informáciu, že W. Kempelen zhotovil aj prototyp vodnej a parnej turbíny. Nejde o mylnú zámenu s Jánom Nepomukom Keplerom, ktorý sa tu, mimochodom, neuvádza?

Pri Antonovi Jánošíkovi bolo treba spresniť, že 1. zväzok tzv. matičného slovníka (1946 – 49) nepripravil sám, ale v spoluautorstve s Eugenom Jónom. Eugen Pauliny bol členom mnohých jazykovedných, nie jazykových spoločností. Dôležité by bolo takisto spresniť, že v r. 1964 – 66 bol hlavným redaktorom (nielen redaktorom) Jazykovedného časopisu. A nemalo sa zabudnúť ani na jeho predsedanie Združeniu slovenských jazykovedcov v čase, keď sa uskutočnila unikátna akcia Výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. Pri Jozefovi Ružičkovi zasa trochu pochybujeme,

či konštatovanie, že bol jedným z najaktívnejších prispievateľov rozhlasovej Jazykovej poradne, je výstižné.

To, čo sme uviedli v predchádzajúcich riadkoch, sú len poznámky na okraj, ktoré sa môžu využiť v prípadnom druhom vydaní *Reprezentačného biografického lexikónu Slovenska*. Celý projekt však s potešením vítame a dielo – ako určite aj všetci ostatní bibliofili – považujeme za významný titul v zbierke slovenskej biografickej literatúry na konci 20. storočia.

Slavo Ondrejovič

KRONIKA

Na deväťdesiatku Sama Mazúra

Po prof. E. Jónovi (narodenom 20. februára 1909) si svoje rovnaké a rovnako vzácne životné jubileum – deväťdesiate narodeniny – len o niečo neskôr (6. mája), v tichosti a v relatívne dobrom zdraví i duševnej pohode pripomenul aj druhý z ešte žijúcich predstaviteľov najstaršej generácie našich jazykovedcov – Samo M a z ú r. I keď sa jazykovedné dielo tohto druhého seniora našej súčasnej jazykovedy už – výstižne aj dostatočne dôkladne – zhodnotilo pri predchádzajúcich jeho jubileách (v Slovenskej reči [SR] napríklad z pera J. Sabola pri 65. a 80. výročí jeho narodenia – porov. SR, 39, 1974, s. 171 – 172, a SR, 54, 1989, s. 245; v tých istých číslach SR sú aj súpisy jeho prác za r. 1941 – 1973, s. 172 – 175, a za r. 1975 – 1983, s. 245 – 246, od L. Dvonča), predsa len sa žiada práve na tomto mieste ho znova pripomenúť aspoň krátkou poznámkou, a to jednak pre zriedkavú vzácnosť takéhoto jubilea, ale najmä preto, že dielo jubilanta ešte stále nie je uzavreté a že navyše ide tu o jedného z usilovných spolupracovníkov Slovenskej reči (v druhom a ďalších desaťročiach jej vychádzania).

Rodák z Hontianskeho Pukanca, ktorý aj všetky svoje študentské roky strávil na strednom Slovensku (základnú školu navštevoval v rodnom mestečku, gymnázium a učiteľský ústav v Banskej Štiavnici), je prakticky celým svojím životným pôsobením (s výnimkou niekoľkomesačnej „práce vo výrobe“ v Hliníku nad Hronom na začiatku päťdesiatych rokov) bytostne spätý s východným Slovenskom. Pri počiatkoch trojročnom učiteľovaní a riaditeľovaní v severošarišskej obci Železník sa v r. 1933 usadil a dodnes žije v šarišskej metropole Prešov. Do r. 1950 a potom s prestávkami i neskôr tu pôsobil najmä ako učiteľ či riaditeľ na viacerých školách, ale ako politicky „nespolahlivý“ sa na mnoho rokov musel svojho povolania vzdať a pracovať v iných oblastiach – ako korektor v miestnej tlačiarňi, resp. ako metodik v knižniciach. Svoju aktívnu činnosť S. Mazúr ukončil ročným učiteľským pôsobením v blízkych Kapušanoch v r. 1971.

Ako učiteľa so zmyslom pre povinnosť aktívne prispievať k rozvoju spisovného jazyka a jeho dôslednému uplatňovaniu v školskej praxi S. Mazúra najprv zaujali najmä otázky normy spisovnej slovenčiny a problémy s jej dodržiavaním. Od začiatku štyridsiatych rokov vo viacerých časopisoch i dennej (najmä regionálnej) tlači publikoval celý rad príspevkov, v ktorých so znalosťou veci a presvedčivou argumentáciou pranieroval časté jazykové chyby a poukazoval na možnosti ich odstraňovania. Svoj pestovaný jazykový cit a sústavne prehlbované jazykovedné znalosti S.

Mazúr nepochybne so sebe vlastnou dôkladnosťou uplatňoval aj vo svojej apretačnej a korektorskej, resp. aj knihovníckej práci. Nemalou mierou sa tak zaslúžil o zvyšovanie jazykovej kultúry nielen na východnom, ale aj na celom Slovensku.

Rozvoj slovenskej onomastiky podnietil Mazúrov záujem aj o túto oblasť jazykovednej práce, a to už v začiatkoch jeho jazykovednej činnosti. Postupne tento záujem dominoval, až sa nakoniec stal výlučným. Jeho príspevky, a to najmä tie, v ktorých objasňoval vznik, vývoj a fungovanie viacerých východoslovenských (Bardejov, Stropkov, Raslavice, Stročin, Svidník, Marhaň, Svinia, Zborov, Meretice, Terňa, Bzenov a i.), ale aj niektorých stredoslovenských (napr. Beňadik, Psiare a i.) miestopisných názvov, predstavujú cenný vklad do rozvoja slovenskej onomastiky. Za najvýznamnejší z nich sa považuje jeho štúdiá o vzniku, vývine a pôvodnom význame miestneho názvu *Prešov*, v ktorej analýzou bohatého historicko--jazykového materiálu dokázal slovansko-slovenský pôvod tohto názvu. Osobitne tu možno aspoň spomenúť aj sériu jeho fundovaných a materiálovo bohato podložených odborných príspevkov o onymii jeho rodiska Pukanec (o pôvode a pôvodnom význame názvu mesta, ako aj o vzniku a fungovaní jeho mikrotoponymie a antroponymie).

Zatiaľ ostatnou dokončenou odbornou jazykovednou (onomastickou) prácou S. Mazúra je jeho referát na 12. slovenskej onomastickej konferencii a 6. seminári „Onomastika a škola“ v Prešove v októbri 1995 *Rodné meno Marína* (je publikovaný v zborníku z tohto podujatia, ktorý vyšiel v nasledujúcom roku). Na bohatom pramennom materiáli z dejín Pukanca (z r. 1649 – 1835) tu presvedčivo dokázal, že podoba ženského rodného mena *Marína*, resp. *Marina*, využívaná aj v našej umeleckej literatúre (A. Sládkovič, B. S. Timrava, I. Stodola a i.), je na Slovensku známa a značne frekventovaná už v dávnejšej minulosti a že až šírenie mariánskeho kultu (najmä jezuitskou rehoľou v rámci rekatolizácie zhruba od konca 17. storočia) spôsobilo jej postupný ústup v prospech podoby *Mária*.

Vcelku dobrá fyzická a najmä psychická kondícia nášho jubilanta umožňuje vysloviť nádej, že neobyčajne bohatá a precízne spracovaná kartotéka historických záznamov miestnych názvov bývalého Prešovského kraja, ktorú prácne za dlhé roky budoval, mu ponúkne nejednu inšpiráciu na to, aby svoj zoznam onomastických či iných prác ešte rozšíril. Určite by to bolo na prospech našej jazykovedy.

Do ďalších rokov nášmu druhému seniorovi jazykovedcovi, svedomitému učiteľovi, dobrému a skromnému človekovi a jednému z najstarších slovenských matičiarov Samovi Mazúrovi želáme predovšetkým dobré zdravie, ako aj nevyschýnajúci životný optimizmus a chuť do ďalšej tvorivej práce.

Ladislav Bartko

Nestorka slovenskej lexikografie Elena Smiešková jubiluje

Jubilujúcu Eleny S m i e š k o v ú vo viacerých ohľadoch ozdobuje prívlastok prvá. Je prvou slovenskou ženou lingvistkou, ktorá sa profesionálne venovala výlučne jazykovému výskumu. Patrí medzi prvých predstaviteľov modernej slovenskej lexikografie a je aj nestorkou v oblasti výskumu frazeológie.

Narodila sa 14. augusta 1919 v Záríečí (okres Považská Bystrica). Ako študijný odbor si na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1938 – 1939) a na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave (1939 – 1942) vybrala slovenčinu a nemčinu. Po skončení štúdia kratší čas pôsobila ako stredoškolská profesorka. V r. 1951 prišla do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, kde pracovala až do svojho odchodu do dôchodku (1985). Doktorskú prácu obhájila v r. 1975. Za svoj výrazný vklad do slovenskej jazykovedy v r. 1985 dostala striebornú Čestnú plaketu SAV Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách.

Výskumnú prácu Eleny Smieškovej možno sledovať v troch výrazných okruhoch: v lexikografii, vo frazeológii a v jazykovej kultúre.

V oblasti lexikografie bola spolutvorkyňou takmer všetkých veľkých slovníkových diel, ktoré vznikli na jazykovednom pracovisku SAV za uplynulé polstoročie. Azda najvýraznejšiu pečať jej osobnosti nesie priekopnícky šesťzväzkový *Slovník slovenského jazyka* (1959 – 1968), kde sa pod vedením hlavného redaktora diela Štefana Peciaru naplno uplatnila jej lexikografická invencia, nevšedný talent slovníkovo opísať sémantickú jemnosť, štýlovú rozmanitosť a zložitost' vzájomných vzťahov medzi prvkami slovnej zásoby. Autorským rozsahom i kvalitou práce patrila k oporám tohto základného diela slovenskej lexikografie. V jeho poslednom, šiestom zväzku zostavila osobitnú časť dodatkov – krstné mená vrátane ich hypokoristických podôb. E. Smiešková svoju lexikografickú skúsenosť a dobré poznanie normy uplatnila pri zrevidovaní a úprave ďalšieho (tretieho) vydania vo verejnosti obľúbenej a v redakčnej praxi často využívanej Zaunerovej Praktickej príručky slovenského pravopisu (1966). V poradí ďalším slovníkovým dielom jubilatky je *Malý frazeologický slovník* (1974). Je to jej individuálna práca, ktorú napísala pre potreby školskej výučby slovenčiny, vychádzajúca z vlastnej výskumnej orientácie na oblasť frazeológie. Slovník vyšiel v piatich vydaniach (posledný raz v r. 1989) a je vlastne prvým slovenským frazeologickým slovníkom, ak, pravda, nerátame Zátureckého Príslovia, porekadlá a úslovia, ktoré majú trocha iný ako slovníkový ráz. – Chronologicky ďalším slovníkom, na ktorého koncepcii E. Smiešková participovala, je *Česko-slovenský slovník* (1975), hoci sa jej meno medzi autormi neuvádza. Okrem koncepčného vkladu bola poradkyňou a neraz i autorkou pri nachádzaní slovenských ekvivalentov v citlivej oblasti českej a slovenskej frazeológie. V spolupráci s E. Simovou v r. 1980 vydala dvojjazyčný *Slovensko-maďarský frazeologický slovník*. – Autorsky najväčšiu účasť má jubilatka aj v jednozväzkovom *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (1987). Na projekte jednozväzkového normatívneho slovníka pracovala s M. Urbančekom ešte

v sedemdesiatych rokoch, no k realizácii došlo až o 10 rokov neskôr. Jej teoretická príprava na takéto dielo sa však bohato zúročila. – Napokon lexikografické a lexikologické vedomosti uplatnila aj ako spoluautorka *Encyklopédie jazykovedy* (1993). Do jej lexikografickej činnosti treba zaradiť i dlhoročnú spoluprácu pri príprave rubriky *Čítame Slovník slovenského jazyka* v časopise Kultúra slova, v ktorej sa prehodnocovali niektoré slová z hľadiska normy, ako aj štýlového a funkčného zaradenia.

Druhou oblasťou jazykovednej činnosti jubilujúcej jazykovedkyne je teoretický výskum slovenskej frazeológie. Skúsenosť ukazuje, že tvorcovia lexikografických diel sa najmä z časových dôvodov iba zriedkavo dostávajú k teoretickej práci vo vlastnom odbore – lexikológii. Tu akoby výnimka potvrdzovala pravidlo: E. Smiešková pri svojej pracovitosti, teoretickej zorientovanosti a veľkých skúsenostiach stihla načrieť aj do lexikologickej problematiky. Centrom jej teoretického záujmu sa pritom stala frazeológia. Jej články z tejto oblasti neraz majú priekopnícky ráz. Vo svojich prácach sa venuje jednak spracúvaniu frazeológie v slovníkoch rozličných typov a jednak osvetľovaniu vlastných teoretických problémov v oblasti frazeológie, ako sú napr. ustálené prirovnania, kontaktové formuly, frazeologické predložkovomenné konštrukcie, frazeologické vyjadrenie nesúhlasu a odmietania, antonymá vo frazeológii, okridlené výrazy, uplatnenie názvov častí tela vo frazeológii atď. Prirodzene, že E. Smiešková nezužovala svoj teoretický záujem iba na oblasť frazeológie, ale aktuálne reagovala aj na iné živé otázky slovenskej lexikológie (otázky exemplifikácie v lexikografii, problematiky augmentatív, dvojvidosť sloviess, otázky koncepcie jednotlivých druhov slovníkov).

Treťou oblasťou jubilantkinej jazykovednej aktivity je jazyková kultúra v širokom zmysle slova. Je autorkou množstva jazykovovýchovných príspevkov v rozhlase, v tlači, ako i autorkou dobre fundovaných drobných príspevkov riešiacich jednotlivé aktuálne jazykové problémy v odborných časopisoch (Slovenská reč, Kultúra slova). Zúčastňovala sa na besedách o jazykovej kultúre, ktoré sa v minulých desaťročiach uskutočňovali s cieľom zlepšiť jazykovú prax v jednotlivých redakciách a vydavateľstvách.

Do mozaiky pracovnej aktivity patrí aj redakčná činnosť jubilantky. Na redakčnej práci *Slovníka slovenského jazyka* participovala od 2. zväzku, v redakčnej rade časopisu Kultúra slova pracovala takmer 20 rokov od samého vzniku časopisu r. 1966.

Elena Smiešková ako vyhranená osobnosť svojou odbornosťou, usilovnosťou, všestrannosťou a kultivovanosťou výrazne ovplyvnila ďalšie generácie slovenských lexikografov. Kiež ju v ďalších rokoch sprevádza jej nestarnúci duch a fyzická sviežosť!

Mária Pisárčiková

Súpis prác Eleny Smieškovej za roky 1952 – 1997

Bibliografia prác E. Smieškovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petítom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tej istej rubrike toho istého ročníka časopisu alebo v tej istej publikácii, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdajú sa). V závere sa osobitne uvádza spolupráca a redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1952

Blanár, V.: Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939 – 1947. Bratislava 1950. – In: Jazykovedný sborník slovenskej akadémie vied a umení, 6, 1952, s. 150 – 151 (ref.).
Původní práce a zprávy o sovětské jazykovědě a ohlasy Stalinových prací v Československu. – Sovětská věda – Jazykověda, 2, 1952, s. 237 – 239 (spoluautorka).

1953

Slovníček. – In: Gregor-Tajovský, J.: Žliebky. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1953. (Hviezdoslavova knižnica, zv. 19.), s. 220 – 228.
Jasľový – jaseľský – jaseľský. – Slovenská reč, 18, 1952/53, s. 224. – Tamže: *Večera – večer* (s. 285 – 286).
Jasľový – jaseľský. – In: Jazykový kútik. Bratislava, Československý rozhlas 1953, s. 76 – 78.
Indexy k XVII. a XVIII. ročníku Slovenskej reči. – Slovenská reč, 18, 1952/53, s. 429 – 442 (spoluautorka).

1954

Exemplifikácia a frazeológia v jednojazyčnom slovníku. – Slovenská reč, 19, 1954, s. 74 – 77.

Televizní názvosloví. ČSN 34 5115. Praha 1954. – In: Slovenské odborné názvoslovie, 2, 1954, s. 383 – 384 (ref.).
O pravopise neurčitého zámena „akýsi“. – Ludový rozhlas, 10, 1954, č. 14, s. 11.
Zpráva o slovníkovéj excerpcii v Ústave slovenského jazyka. – Slovenská reč, 19, 1954, s. 116 – 118.

1955

Schwahn, Ch.: Handwörterbuch des Gold- und Silberschmieds und Metallarbeiters. Halle 1950. – In: Slovenské odborné názvoslovie, 3, 1955, s. 127 – 128 (ref.).
Plastické hmoty. Názvosloví. ČSN 64 001. Praha 1954. – In: Slovenské odborné názvoslovie, 3, 1955, s. 190 – 191 (ref.).
K problematike hutníckej terminológie. [Jazykovedné zprávy Štátnej vedeckej knižnice v Ostrave, 1955, č. 2.] – In: Slovenské odborné názvoslovie, 3, 1955, s. 316 – 317 (ref.).

1956

Augmentatíva a ich miesto v slovníku spisovného jazyka. – Slovenská reč, 21, 1956, s. 79 – 81.
Wagner, M.: K otázce vytváření terminologických systémů v příbuzných jazycích. Sovětská jazykověda, 4, 1954, s. 350 – 354. – In: Slovenské odborné názvoslovie, 4, 1956, s. 158 – 159 (ref.).

1957

Bludný či *Blúdiaci Holand'an*. – Rozhlas a televízia, 13, 1957, č. 39, s. 16.
Kapsa – vrecko. – In: Jazyková poradňa. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957, s. 46 – 47. – Tamže: Je slovo *celina* správne? (s. 47 – 48). – *Inovat', poladovica a námraza* (s. 48 – 49). – *Sebakritika* (s. 67). – O novom význame slova *cech* (s. 67 – 68). – *Výporiadať sa s niekým (s niečím)* (s. 112). – *Jasťový* (s. 139 – 140).

1958

Terminológia elementárnej matematiky. Bratislava 1957. – In: Slovenské odborné názvoslovie, 6, 1958, s. 61 – 62 (ref.).

1959

Slovník slovenského jazyka. 1. diel. A – K. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 816 s. (členka autorského kolektívu).

Ref.: 1. Vragaš, Š.: Smena, 6. 1. 1960, s. 3. – 2. Mrázik, J.: Významná publikácia. – Roľnícke noviny, 6. 1. 1960, s. 4. – 3. Prvý z piatich. – Rudé právo, 8. 1. 1960, s. 3. – 4. K. H. [= Habovštiaková, K.]: Kiadja a szlovák nyelv értelmző szótárát. [Vydajú výkladový slovník slovenského jazyka.] – Új Szó, 20. 2. 1960, s. 7. – 5. vb [= Budovičová, V.]: Významná udalosť. – Pravda, 14. 1. 1960, s. 3. – 6. Oravec, J.: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 6, 1960, s. 158 – 159. – 7. Syrovátková, J.: Nový slovník slovenského jazyka. – Český jazyk a literatura, 10, 1960, s. 238 – 239. – 8. Habovštiak, A.: Slovanský prehľad, 46, 1960, s. 174 – 175. – 9. K. H. [= Habovštiaková, K.]: Významné dielo slovenských jazykovedcov. – Ľud, 20. 2. 1960, s. 4. – 10. Oravec, J.: Slovenské pohľady, 76, 1960, s. 445 – 447. – 11. Blanár, V.: Kultúrny čin. – Kultúrny život, 15, 1960, č. 21, s. 4. – 12. tk [= Trávníček, F.]: Slovník spisovné slovenštiny. – Host do domu, 6, 1960, č. 3, s. 103. – 13. Habovštiaková, K.: Významné dielo slovenských jazykovedcov. – Piešťany – kúpeľný časopis, 1, 1960, s. 86 – 87. – 14. Habovštiak, A.: Jednotná škola, 15, 1960, s. 469 – 471. – 15. Uhlár, V.: Slovník slovenského jazyka I. diel – záväzný prísľub. – Učiteľské noviny, 10, 1960, č. 8, s. 4 – 5. – 16. Mihál, J.: Nad Slovníkom slovenského jazyka. – Ľud, 8. 4. 1964, s. 4 (aj o 2. diele z r. 1960). – 17. Habovštiak, A.: Slovník slovenského jazyka. I, 1959; II, 1960; III, 1963; IV, 1964. – Slavia, 33, 1964, s. 466 – 468. – 18. Kovács, I.: Slavica (Budapešť), 5, 1965, s. 248 – 252 (aj o 2. diele z r. 1960, 3. diele z r. 1963 a 4. diele z r. 1964). – 19. Orlovský, J.: K Slovníku slovenského jazyka. – Slovenské pohľady, 81, 1965, č. 5, s. 119 – 121 (o prvých štyroch dieloch slovníka; k tomu: Peciar, Š.: Odpoveď recenzentovi. – Slovenské pohľady, 81, 1965, č. 11, s. 107 – 109 [odpoveď J. Orlovskému]).

Genitív pl. podstatného mena *deka*. – Slovenská reč, 24, 1959, s. 178 – 180.

1960

Slovník slovenského jazyka. 2. diel. L – O. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s. (členka autorského kolektívu).

Ref.: 1. M. H. [= Hayeková, M.]: Druhý diel Slovníka slovenského jazyka. – Ľud, 28. 1. 1961, s. 5. – 2. Hayeková, M.: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 7, 1961, s. 125 – 126. – 3. Kočíš, F.: Slovanský prehľad, 47, 1961, s. 189. – 4. Mihál, J.: Nad Slovníkom slovenského jazyka. – Ľud, 8. 4. 1961, s. 4 (aj o 1. diele z r. 1959). – 5. J. R. [= Ružička, J.]: 2. diel Slovníka. – Práca, 21. 1. 1961, s. 5. – 6. tk [= Trávníček, F.]: Pêche o slovenštinu. – Host do domu, 8, 1961, s. 95 (aj o publikácii Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava 1960). – 7. O. K. [= Kajanová-Schulzová, O.]: Novinářský sborník, 8, 1963, s. 232 – 233. – 8. Habovštiak, A.: Slavia, 33,

1964, s. 466 – 468. – 9. Kovács, I.: *Slavica* (Budapešť), 5, 1965, s. 248 – 252. – 10. Orlovský, J.: *K Slovníku slovenského jazyka. – Slovenské pohľady*, 81, 1965, č. 5, s. 119 – 121; k tomu: Peciar, Š.: *Odpoveď recenzentovi. – Tamže*, č. 11, s. 107 – 109.

Prírovnávanie v Kukučínových poviedkach. – In: *Jazykovedné štúdie*. 5. K jazyku a dielu Martina Kukučina. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 51 – 67.

O slovách *hora*, *les*, *vrch* a ich odvodeninách. – *Slovenská reč*, 25, 1960, s. 350 – 352.

Hora – les. – In: *Jazyková poradňa*. 2. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 15 – 16. – Tamže: *Horský a hôrny* (s. 16 – 17). – *Bludný*, či *Blúdiaci Holanďan?* (s. 28 – 29). – Sú slová *podobne* a *obdobne* totožné? (s. 66 – 67). – Je slovo *štopkať* správne? (s. 88 – 89). – *Plecniak* (s. 101 – 102).

1961

Dvojvidové slovesá cudzieho pôvodu v slovenčine. – *Slovenská reč*, 26, 1961, s. 225 – 230.

1962

[Správne písanie slova *špagety*.] – *Pravda*, 7. 4. 1962, s. 4.

1963

Slovník slovenského jazyka. 3. diel. P – R. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s. (členka autorského kolektívu).

Ref.: 1. A. Š. [= Šumec, A.]: *Smena*, 20. 6. 1965, s. 1. – 2. Kačala, J.: III. diel Slovníka slovenského jazyka. – *Pravda*, 11. 7. 1963, s. 4. – 3. IR [= Ripka, I.]: *Už vyšiel!* – *Učiteľské noviny*, 13, 1963, č. 28 – 29, s. 7. – 4. O. K. [= Kajanová, O.]: *Novinársky zborník*, 8, 1963, s. 232 – 233. – 5. Habovštiak, A.: *Slavia*, 33, 1964, s. 466 – 468. – 6. Kovács, I.: *Slavica* (Budapešť), 5, 1965, s. 248 – 252. – 7. Orlovský, J.: *K Slovníku slovenského jazyka. – Slovenské pohľady*, 81, 1965, č. 5, s. 119 – 121; k tomu: Peciar, Š.: *Odpoveď recenzentovi. – Tamže*, č. 11, s. 107 – 109.

1964

Slovník slovenského jazyka. 4. diel. S – U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s. (členka autorského kolektívu).

Ref.: 1. Kačala, J.: IV. zväzok Slovníka slovenského jazyka. – *Pravda*, 17. 1. 1965, s. 2. – 2. Habovštiak, A.: *Slavia*, 33, 1964, s. 466 – 468. – 3. Kovács, I.: *Slavica* (Budapešť), 5, 1965, s. 248 – 252. – 4. Orlovský, J.: *K Slovníku slovenského jazyka. – Slovenské pohľady*, 81, 1965, č. 5, s. 119 – 121; k tomu: Peciar, Š.: *Odpoveď recenzentovi. – Tamže*, č. 11, s. 107 – 109. – 5. E. Š. [= Šutková, E.]: *Úplná slovná zásoba v slovníku. Slová doložené v kartotéke. – Večerník*, 5. 1. 1965, s. 3.

Neskresľovať fakty! – *Kultúrny život*, 19, 1964, č. 43, s. 4 (spoluautorka).

Holička – kadernička. – In: *Jazyková poradňa*. 3. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 48 – 49. – Tamže: Niektoré lyžiarske odborné názvy (s. 52 – 53). – *Zips* (s. 59 – 60). – *Mozog* – „modzog“ (s. 232 – 233).

1965

Slovník slovenského jazyka. 5. diel. V – Ž. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 848 s. (členka autorského kolektívu).

Šanskij, N. M.: Leksikologija sovremennogo ruskogo jazyka. Moskva 1964. – In: Slovenská reč, 30, 1965, s. 175 – 179 (rec.).

1966

Zauner, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu. 3. vyd. (zrevid. a upravené). Martin, Obzor 1966. 538 s. – 4. vyd. 1973. 547 s. (spoluautorka revízie a úpravy slovníkovej časti príručky).

Ref.: 1. Pisárčiková, M.: Dobrá pravopisná príručka. – Predvoj, 2, 1966, č. 19, s. 14. – 2. Lipták, Š.: Príručka pravopisu. – Učiteľské noviny, 16, 1966, č. 27, s. 4. – 3. Matejčík, J.: Potrebná reedícia. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 30 – 32. – 4. Bosák, J.: Kultúra slova, 1, 1967, s. 59 – 60. – 5. Bosák, J.: Zaunerova príručka po štvrtý raz. – Kultúra slova, 8, 1974, s. 283 – 286.

Slovenčina moja. – Predvoj, 2, 1966, č. 24, s. 1, 6 – 7 (spoluúčastníčka besedy s pracovníkmi Ústavu slovenského jazyka SAV o problémoch jazykovej praxe na Slovensku).

Nelámte si jazyk! – Kultúrny život, 21, 1966, č. 25, s. 5.

Iskozová, A. – Lenková, A.: Deutsche Lexikologie. 2. vyd. Leningrad 1963. – In: Slovenská reč, 31, 1966, s. 168 – 171 (rec.).

Branislav – Braňo – Branko. – Slovenská reč, 31, 1966, s. 380. – Tamže: Oslovenie „pani doktor“ je nesprávne (s. 380 – 381).

Rúž. – In: Jazyková poradňa. 4. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 85 – 86. – Tamže: Z plaveckého názvoslovía (s. 103 – 104). – O niektorých nábytkárskych názvoch (s. 134 – 135). – Medziplanetárny – medziplanetný – medziplanetový (s. 247 – 248). – O niektorých spôsoboch vyjadrenia najvyššej miery (s. 295 – 296). – O familiárnom spôsobe oslovenia (s. 353 – 354).

1967

Využívanie frazeológie, prísloví a porekadiel v našej publicistike. – In: O jazyku a štýle slovenskej publicistiky. Stenografický záznam zo seminára v Bratislave 3. – 4. 10. 1966. Bratislava, Sväz slovenských novinárov – ideovo-výchovné oddelenie 1967, s. 47 – 50.

Frazeológia v praxi. – In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 253 – 255.

Neumann, P. – Pravdová, M. a kol.: Dejepis pre 6. ročník základnej deväťročnej školy. 2. vyd. Bratislava 1964. – In: Kultúra slova, 1, 1967, s. 56 – 58 (posudok jazykovej stránky publikácie).

„Sebarealizovať sa“? – Slovenská reč, 32, 1967, s. 380 – 381.

Čo so slovami „kašna“ – „kašňa“. – Kultúra slova, 1, 1967, s. 215. – Tamže: Dievča – „dievčatin“, dievčina – dievčinin (s. 281 – 282).

Čakáte rodinku? – Kultúra slova, 1, 1967, s. 29 – 30. – Tamže: *Pyré*, či ‚püré‘ alebo ‚piré‘? (s. 31 – 32). – Nie ‚čtec‘, ale *čítač* (s. 63). – *Menej presvedčivý* (s. 316). – *Obdĺžnikový tvar* (s. 363 – 364).

Obmeny rodného mena alebo: skúste to po slovensky! – Pravda, 10. 6. 1967, s. 2. – Tamže: Zbojnicky-mi chodníkami (5. 8., s. 2). – Dobré slovo býva po sto rokoch nové (16. 12., s. 2).

Nielen o rozkopávkach a doprave. – Večerník, 15. 4. 1967, s. 5. – Tamže: Udríte na to „pečiatku“ (16. 9., s. 5). – Zaprášené slová (23. 12., s. 5).

1968

Slovník slovenského jazyka. 6. diel. Doplnky. Dodatky. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s. (členka autorského kolektívu).

Ref.: 1. (mg): Slovník kompletne. Vyšiel VI. zväzok Slovníka slovenského jazyka. – Večerník, 27. 11. 1968, s. 5. – 2. Slivková, V.: Slovník slovenského jazyka dokončený. – P 24 – Pravda na weekend, 28. 11. 1968, s. 6. – 3. -or [= Ripka, I.]: Šiesty zväzok Slovníka slovenského jazyka. – Ľud, 7. 12. 1968, s. 5. – 4. Kačala, J.: Posledný zväzok Slovníka slovenského jazyka. – Kultúra slova, 3, 1969, s. 92 – 94. – 5. -np-: Vlastivedný časopis, 18, 1969, s. 47 – 48. – 6. Ripka, I.: Cudzie zemepisné názvy v Slovníku slovenského jazyka. – Slovenská reč, 35, 1970, s. 118 – 123 (posudok kap. Zemepisné názvy).

Kukátko – kukadlo? – Kultúra slova, 2, 1968, s. 167 – 168. – Tamže: Nesklonné osobné ženské mená (s. 179 – 180). – *Ažúr, ažúrka i – ažúra* (s. 344 – 345).

Desiatárka – desiatárok. – Kultúra slova, 2, 1968, s. 31 – 32. – Tamže: *Čo za* (s. 125).

Z histórie osobných čiže krstných mien. – In: Jazyková poradňa. 5. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 35 – 37. – Tamže: *Hrad – zámok – kaštieľ* (s. 42 – 43). – O názvoch nových druhov obuvi (s. 56 – 57). – O význame slov *sveter* a *pulóver* (s. 59 – 60). – Slovo ‚svačínarka‘ nie je v slovenčine správne (s. 73 – 74). – „Premiera“ – ale nie v divadle (s. 75 – 76). – Viete, čo je *paletizácia*? (s. 89 – 90). – O prídavných menách *páčivý – ľúbivý* (s. 96 – 97). – Nie „mačkat“, ale *krčiť* (s. 113 – 114). – O hypokoristikách (s. 142 – 143).

Moje – tvoje – svoje? – Večerník, 24. 2. 1968, s. 5. – Tamže: Osobné mená (22. 6., s. 5).

Na vianočnú tému. – Večerník, 20. 12. 1968, s. 3.

1969

Koncepcia Česko-slovenského slovníka. – Slovenská reč, 34, 1969, s. 339 – 345.

Jazyková kultúra a frazeológia. – Kultúra slova, 3, 1969, s. 289 – 293.

Jazyková výchova v rodine. – In: Besedy o slovenčine. Red. G. Horák. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvetu 1969, s. 23 – 33.

Väzby slovesa *rezignovať*. – Slovenská reč, 34, 1969, s. 126 – 128.

Ako používať slovo *veselie*. – Kultúra slova, 3, 1969, s. 172 – 173.

Ako prekladať príslovia. – Kultúra slova, 3, 1969, s. 221 – 222.

O význame slovníkov. – P 24 – Pravda na weekend, 2, 1969, č. 225, s. 6. – Tamže: Farby v prirovnaniach (č. 35, s. 5). – Ustálené spojenia s pomenovaniami zvierat (č. 38, s. 6). – *Vínko hreje, vínko páli* (č. 45, s. 6).

Pozor na nevhodné slová! – Večerník, 31. 3. 1969, s. 3. – Tamže: Kedy *taký*, kedy *tak*? (28. 4., s. 3). – *V žiare noci* (7. 7., s. 3). – Práca v prísloviach a porekadlách (13. 10., s. 3).

1970

Ustálené prirovnania vo frazeológii (so zreteľom na lexikografické spracovanie). – Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 189 – 201.

Skorupka, S.: Słownik frazeologiczny języka polskiego. 1. Warszawa 1967; 2. Warszawa 1968. – In: Slovenská reč, 35, 1970, s. 250 – 254 (rec.).

V slovenčine nemožné „strážiť posteľ“. – Slovenská reč, 35, 1970, s. 128.

Môže byť „horúca kaša okolo mäsa“? – Kultúra slova, 4, 1970, s. 57 – 58.

Smeť, smeti. – Kultúra slova, 4, 1970, s. 319.

Dačo o menách, najmä o Jozefovi. – Pravda na víkend, 3, 1970, č. 12, s. 6.

Kedy *užiť*, kedy *použiť*. – Večerník, 9. 3. 1970, s. 2. – Tamže: Problémy so slovami (17. 8., s. 2). – O výslovnosti hlásky *v* (27. 12., s. 7).

Lexikografická konferencia v Smoleniciach. – Slovenská reč, 35, 1970, s. 382 – 386 (správa o lexikologicko-lexikografickej konferencii konanej 4. – 7. 5. 1970 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach; spoluautorka).

1971

Jazyková rubrika v okresných novinách Nitriansky hlas. – Kultúra slova, 5, 1971, s. 125 – 127.

Dochutiť, ochutiť, prichutiť. – Kultúra slova, 5, 1971, s. 53 – 54.

Osobné mená v ustálených výrazoch. – Nedel'ná Pravda, 4, 1971, č. 36, s. 6.

Blúdiaci Holanďan. – In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 23. – Tamže: *Cech* (s. 30 – 31). – *Celina* (s. 31). – *Čochvíľa* (s. 41). – *Dám na to krk (hlavu)*, nie ‚vsadiť krk‘ (s. 44). – *Desiatárka*, nie ‚svačínárka‘ (s. 49). – *Hrad a zámok* (s. 84). – *Kadernička a holička* (s. 102). – *Medziplanetárny, medziplanetárny*, *medziplanetárny* (s. 144). – *Mozog*, nie ‚modzog‘ (s. 154). – *Omnoho (oveľa) viac*, nie ‚ďaleko‘ viac (s. 184). – *Otvárať, začínať* (nie ‚zahajovať‘) (s. 189). – *Páčivý*, nie ‚ľúbivý‘ (s. 192 – 193). – *Paleta, paletizácia, paletizačný* (s. 193). – *Plecniak*, ‚ruksak‘, *batoh, torba* (s. 206). – *Podobne a obdobne* (s. 210). – *Poľadovica* (s. 212). – *Preveľa a priveľa dačoho, presila dačoho* (s. 230). – *Rúž* (s. 249). – *Sebakritika* (s. 254). – ‚Stiahnutý‘ tvar pri zámene *on, ono* (s. 277 – 278). – *Stolec, stolček* (s. 278). – *Súprava a zostava* (s. 281). – *Sveter a pulóver* (s. 282). – *Štopkať* (s. 290). – *Tárat' dve na tri*, nie ‚piate cez deviate‘ (s. 294). – *To je nanič*, nie ‚na kočku‘ (s. 299). – *To je (ako) nebo a zem* (s. 299). – *Ujo, strýko a dedko* (s. 309). – *Večera a večer* (s. 318). – *Vrecko, kapsa* (s. 323). – *Vrchy, hory, lesy* (s. 324). – Vyporiadať sa (s niekým, niečím)? (s. 332). – *Vytlačiť citrón a dokrčiť látku* (s. 334 – 335). – *Vyzerat' a vypadat'* (s. 335). – *Zips* (s. 353). – 2. vyd. 1974 (so zmeneným stránkovaním).

„Pred a počas jazdy“. – Večerník, 17. 3. 1971, s. 5.

Rady pre *domácich majstrov*, nie pre ‚kutilov‘. – Rozhlas, 1971, č. 23, s. 15.

1972

Oveľa viac, nie ‚ďaleko viac‘. – Rozhlas, 1972, č. 42, s. 15.

1973

Kontaktové formuly v slovníku. – In: Slovo a slovník. Zborník referátov z lexikologicko-lexikografickej konferencie v Smoleniciach 4. – 7. mája 1970. Red. J. Ružička – I. Poldauf. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 175 – 177.

Učiť sa niečo, učiť sa niečomu. – Kultúra slova, 7, 1973, s. 252. – Tamže: *Buďte taký láskavý* (s. 318 – 319).

Ťažkosti so zdvojenými spoluhláskami. – Práca, 23. 7. 1973, s. 3. – Tamže: *Päťkrát, ale päť ráz* (15. 10., s. 3).

Malý výlet do skloňovania. – Večerník, 17. 8. 1973, s. 5.

1974

Malý frazeologický slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 298 s. – 2. vyd. 1977. – 3. vyd. 1984. – 4. vyd. 1988. – 5. vyd. 1989.

Ref.: 1. Horák, G.: Slovenská reč, 40, 1975, s. 250 – 252. – 2. Horecký, J.: Dobré spracovanie slovenskej frazeológie. – Kultúra slova, 10, 1976, s. 90 – 91.

Predložkovo-menné konštrukcie vo frazeológii (so zreteľom na lexikografické spracovanie). – In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 202 – 214.

Frazeológia v Česko-slovenskom slovníku. – Kultúra slova, 8, 1974, s. 97 – 102.

Liknavý? – Kultúra slova, 8, 1974, s. 30 – 31.

Dalo to zabrať. – Práca, 22. 7. 1974, s. 3. – Tamže: *Mäkký, ale mäknúť* (21. 10., s. 3).

Buďme pozornejší. – Večerník, 7. 6. 1974, s. 5.

1975

Kniha prísloví, porekadiel a úsloví. [Záturecký, A. P.: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovía. 2. vyd. Bratislava 1974.] – In: Nedeľná Pravda, 8, 1975, č. 5, s. 6 (ref.).

O čom možno mnohí čitatelia Večerníka nevedia. – Večerník, 21. 3. 1975, s. 3. – Tamže: Spojovník v niektorých ustálených výrazoch (27. 12., s. 3).

1976

Vyjadrenie nesúhlasu, odmietania frazeologickými prostriedkami. – Kultúra slova, 10, 1976, s. 260 – 263.

Spojenia *cez noc, za noc, z noci na ráno, z noci na deň* vo frazeologických jednotkách. – Slovenská reč, 41, 1976, s. 254 – 255. – Tamže: Frazeologické jednotky *byť v úzkych, dostať sa do úzkych, vo-hnať, zahnať do úzkych* (s. 317 – 319). – O frazeologizme *zlom väz* a jeho variantoch (s. 384 – 386).

Ako sa skloňuje názov čistiaceho prostriedku *Jar*? – Kultúra slova, 10, 1976, s. 174.

Človeku – človekovi. – Kultúra slova, 10, 1976, s. 94.

Intenzita súhlasu a nesúhlasu. – Nedeľná Pravda, 9, 1976, č. 8, s. 6. – Tamže: Inojazyčné výroky v jazykovej praxi (č. 41, s. 6).

Mysel, ale priemysel. – Práca, 28. 6. 1976, s. 3.

Spisovná výslovnosť slovenských dvojhlasok. – Večerník, 8. 10. 1976, s. 3.

1977

Ako píšeme a vyslovujeme slovo *jersey*? – Slovenská reč, 42, 1977, s. 254 – 255.

Bezobvyšková, či *bezzvyšková diéta*? – Kultúra slova, 11, 1977, s. 174 – 175. – Tamže: *Zhorieť do tla – Tahnúť popolom* (s. 310 – 311).

Upieť do zlata. – Kultúra slova, 11, 1977, s. 31.

Žena v prísloviach a porekadlách. – Nedeľná Pravda, 10, 1977, č. 9, s. 6.

Topánka tlačí, či *krpec omína*. – Práca, 25. 7. 1977, s. 3. – Tamže: *Nie je návratka ako návratka* (21. 11., s. 3).

Tesné číselné spojenia. – Večerník, 25. 2. 1977, s. 3.

1978

Frazeologické prostriedky jazyka. – In: O slovenčine pre slovenčinárov. Red. J. Oravec. Bratislava, Pedagogický ústav mesta Bratislavy 1978, s. 73 – 91.

Knižka o slovenskej frazeológii. [Mlacek, J.: Slovenská frazeológia. Bratislava 1977.] – In: Kultúra slova, 12, 1978, s. 185 – 187 (ref.). – Ďalší autorkin referát o tej istej publikácii: Pohľad na slovenskú frazeológiu. – In: Nedeľná Pravda, 11, 1978, č. 12, s. 6.

Celkom nie je spolu. – Kultúra slova, 12, 1978, s. 372.

Vtáka poznáš po perí. – Práca, 18. 9. 1978, s. 3. – Tamže: Jazyk sa rozvíja a spresňuje (11. 12., s. 3).

„*Sebarealizovať sa*“. – Večerník, 3. 11. 1978, s. 3.

1979

Nové názvy pri občianskych obradoch. – Kultúra slova, 13, 1979, s. 349 – 350.

Gumené hračky. – Kultúra slova, 13, 1979, s. 191. – Tamže: *Spojité nádoby, spojené nádoby* (s. 255).

Kde sa vzali, čo značia? – Nedeľná Pravda, 12, 1979, č. 13, s. 6.

Zo zimmého slovníka. – Večerník, 23. 3. 1979, s. 3.

1980

Antonymá v slovenskej frazeológii. – In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 263 – 267.

Zoo – rod a skloňovanie. – Kultúra slova, 14, 1980, s. 113 – 114.

Host' aj *hostka*? – Práca, 14. 4. 1980, s. 3.

Sizyfovská robota, *Tantalove muky*. – Večerník, 18. 4. 1980, s. 3. – Tamže: *Achilova päta a šľacha* (5. 9., s. 3).

1981

Szlovák-magyar frazeológiai szótár. Slovensko-maďarský frazeologický slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 152 s. – 2. vyd. 1984 (spoluautorka E. Simová).

Ref.: 1. Buzássyová, K.: Nový dvojjazyčný frazeologický slovník. – Kultúra slova, 15, 1982, s. 316 – 319. – 2. Kučerová, E.: Vyšli slovníky slovensko-maďarskej frazeológie. – Nedeľná Pravda, 15, 1982, č. 23, s. 7 (aj o publikácii: Habovštiaková, K. – Hasák, V. – Törökóvá, M.: Magyar-

szlovák frazeológiai szótár. Bratislava 1980). – 3. Habovštiaková, K.: Slovenská reč, 48, 1983, s. 175 – 178. – 4. Kučerová, E.: Slavica Slovaca, 18, 1983, s. 75 – 77.

Paralingvistické prvky vo frazeológii. – In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike (Smolenice 14. – 17. januára 1980). Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 131 – 133.

Habovštiaková, K. – Hasák, V. – Törökóvá, M.: Magyar-szlovák frazeológiai szótár. Bratislava 1980. – In: Kultúra slova, 15, 1981, s. 282 – 285 (rec.).

Vinou a zásluhou. – Kultúra slova, 15, 1981, s. 127 – 128.

Sivý, šedý, šedivý, popolavý. – Práca, 13. 6. 1981, s. 4.

Zopár otázok pracovníčke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra PhDr. Elene Smieškovej alebo Dnes o práci úplne inak. – Roháč, 34, 1981, č. 2, s. 3 (rozhovor S. Bebjaka s E. Smieškovou).

1982

Okrídlené výrazy a tzv. citátové frazeologizmy v slovenčine. – Slovenská reč, 47, 1982, s. 76 – 84.

Ref.: (ná-) [= Ihnátková, N.]: Odporúčame na vyučovanie jazyka. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 29, 1982/83, s. 27 – 28.

Sobáš, sobášny – svadba, svadobný. – Kultúra slova, 16, 1982, s. 215 – 216.

Strelba stojačky, stojmo, postojačky, v stojí. – Kultúra slova, 16, 1982, s. 96. – Tamže: O vzťahu prízviska k všeobecným pomenovaniám (s. 286 – 287). – Exlibris – ex libris (s. 385 – 386).

Čo je silyfovská práca. – Práca, 17. 5. 1982, s. 4.

Aj v Bratislave „je to tak“. – Večerník, 8. 10. 1982, s. 3.

1983

Mimobratislavčania. – Kultúra slova, 17, 1983, s. 225.

1984

Názvy častí tela v lexikálnom zložení slovenských frazeologizmov. – Kultúra slova, 18, 1984, s. 79 – 85.

Príslovkové výrazy a ich adverbializácia v spracovaní Krátkeho slovníka slovenského jazyka. – In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1. – 4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 72 – 75.

Predpona naj- ako samostatné slovo. – Slovenská reč, 49, 1984, s. 61 – 62.

Je to staršieho dáta? – Večerník, 13. 7. 1984, s. 3.

1985

Nové vydanie Slovenskej frazeológie. [Mlacek, J.: Slovenská frazeológia. 2. vyd. Bratislava 1984.] – In: Kultúra slova, 19, 1985, s. 280 – 282 (rec.).

Slovo generácia a jeho nový význam. – Slovenská reč, 50, 1985, s. 191 – 192.

Január – jánusovská tvár. – Večerník, 18. 1. 1985, s. 3.

Slovo generácia a jeho význam. – Vesmír, 64, 1985, s. 236.

1986

Podpísať sa pod niečo. – Práca, 1. 8. 1986, s. 5.
Rutinovaný, rutinérsky, rutinný. – Vesmír, 65, 1986, s. 355.

1987

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava, Veda 1987. 592 s. – 2., oprav. vyd. 1989. – 3., dopl. a preprac. vyd. 1997 (spoluautori J. Doruľa, J. Kačala, M. Marsinová, I. Masár, Š. Michalus, Š. Pečiar, M. Pisárčiková, M. Považaj, V. Slivková, E. Tibenská, M. Urbančok).

Ref.: 1. Bosák, J.: Krátky, stručný, informatívny. – Nové slovo, 29, 1987, č. 4, s. 14. – 2. Buzásyová, K.: Slovakistické dielo prvoradého významu. – Pravda, 21. 10. 1987, s. 5. – 3. Findra, J.: Smer, 13. 11. 1987, s. 2. – 4. Kochik, J. M.: Slovakia (USA), 33, 1987–88, č. 60–61, s. 108–109. – 5. Masár, I.: Nový pomocník. Vyšiel Krátky slovník slovenského jazyka. – Práca, 19. 10. 1987, s. 5. – 6. Mislovičová, S.: O novom normatívnom slovníku. – Nedelňa Pravda, 20, 1987, č. 43, s. 7. – 7. Anetová, A.: Nový opis slovenčiny. – Vesmír, 67, 1988, s. 475. – 8. Blanár, V.: Slovenská reč, 53, 1988, s. 183–187. – 9. Buzásyová, K.: Slavica Slovaca, 23, 1988, s. 278–281. – 10. Horecký, J.: Krátky slovník SAV. – Otázky žurnalistiky, 31, 1988, č. 2, s. 52–53. – 11. Janek, J.: Komenský, 112, 1987/88, s. 445–446. – 12. Kněžek, L.: Romboid, 23, 1988, č. 2, s. 92–93. – 13. Mistrík, J.: Nový slovník slovenského jazyka. – Československý svět, 43, 1988, č. 4, s. 39. – 14. Mlacek, J.: Normatívny slovník spisovnej slovenčiny. – Nový život (Nový Sad, Juhoslávia), 40, 1988, s. 153–160. – 15. Odaloš, P.: Osvetová práca, 37, 1988, č. 7, s. 44–45. – 16. Pavlovič, J.: Vyšiel slovník súčasného slovenského spisovného jazyka. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 34, 1987/88, s. 156–158. – 17. Filipec, J.: Nad novým jednosvazkovým slovníkom súčasné slovenštiny. – Naše reč, 72, 1989, s. 29–37. – 18. Kamiš, A.: Český jazyk a literatúra, 39, 1988/89, s. 327–329. – 19. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 92–95.

Vyšiel súbor slovenských ľudových pranostiek. [Profantová, Z.: Dúha vo du pije. Bratislava 1986.] – In: Kultúra slova, 21, 1987, s. 253–255 (rec.).

1988

Čo všetko môže byť *zadubené*? – In: Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 22–23. – Tamže: Môže človek *letieť*? (s. 23). – Ako prekladáme do slovenčiny české slovo *kutíl*? (s. 24). – Strana oproti niečomu je *protivná strana*? (s. 31). – Ako súvisia slová *reakčný* a *reaktívny* so slovom *reakcia*? (s. 39). – Dajú sa voľne zamieňať slová *rutinovaný*, *rutinérsky*, *rutinný*? (s. 39). – Aký je rozdiel medzi *samokontrolou* a *sebakontrolou*? (s. 55). – Je rozdiel medzi slovami *mnoho* a *veľa*? (s. 64). – Aký je rozdiel medzi *majolikou* a *fajansou*? (s. 64). – Keď sa niekto cíti zle, môžeme povedať, že mu je *špatne*? (s. 77). – Používame príslovku *ďaleko* aj v spojeniach *ďaleko väčší*, *ďaleko viac*? (s. 77). – *Vypadáš dnes dobre*. Je to zistenie jazykovo správne? (s. 78). – Ako je to so slovami *nerez* a *antikoro*? (s. 83). – Máme v spisovnej slovenčine sloveso *jednat*? (s. 87). – Čo sú *oveňalie*? (s. 97). – Prečo vzniklo slovo *nekvalita*? (s. 97). – Ako sa volá obrad víťania detí do života? (s. 97). – Ako prejavujeme zdvorilosť: *budte taký dobrý* alebo *budte tak dobrý*? (s. 119). – Je správne stupňovanie typu *sebalepší*, *sebaľepší*, *sebemenší*? (s. 120). – Prečo máme zdrobneninu *fiľáčka*, ale už *fajočka*, *sviečočka*? (s. 120). – Je predložkové spojenie „vo fázi“ utvorené správne? (s. 120). – Ako sa stupňuje prídavné meno *krásny*? (s. 120–121). – Prečo nepoužívame od slova *host'* i ženskú podobu – *hostka*? (s. 137). – Je správna veta *Niet preňho nijaké ospravedlnenie*? (s. 157). – Máme niekomu *isť príkladom* alebo niekomu *služiť ako príklad*?

(s. 157). – Vokalizuje sa predložka *bez* v spojeniach *bez sporu*, *bez zmeny*? (s. 170 – 171). – Skloňujeme všetky ženské osobné mená? (s. 184). – Ako sa vyslovujú a čo značia výrazy *en face*, *en gros*, *en bloc*? (s. 199). – Ako sa v slovenčine adaptovalo pôvodom talianske slovo *loggia*? (s. 199). – Píšeme *ex libris* či *exlibris*? (s. 204). – Prečo píšeme slovo *ubikácia* s *-i-* a slovo *ubytovňa* s *-y-*? (s. 205). – Podľa čoho majú mesiace svoje názvy? (s. 213). – Prečo pri želaní úspechu vravíme *zlom väz*? (s. 229). – Z čoho vznikol frazeologizmus *mať niečo za lubom*? (s. 229). – Čo vlastne znamená ono známe *Kolumbusovo vajce*? (s. 229 – 230). – Odkiaľ máme ustálené slovné spojenie *na tvári miesta*? (s. 230). – Prečo vravíme, že niečo je *novšieho dáta*, keď ináč skloňujeme *dátum – dátumu*? (s. 230). – Domy *zhoreli do tla* alebo *lahli popolom*? (s. 230 – 231). – Čo so slovným spojením „to je iné kafé“? (s. 231). – Má slovo *šafárit* zhoršujúci význam? (s. 253 – 254). – Možno porušovať ustálenosť vo frazeológii? (s. 264).

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (členka kolektívu autorov).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Nedel'ná Pravda, 2, 1993, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 40, 1993/94, s. 125 – 127. – 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 3, 1993, č. 17, s. 1. – 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. – Slovenská Republika, 16. 10. 1993, s. 10. – 5. Škvareninová, O.: Učiteľské noviny, 43, 1993, č. 33, s. 12. – 6. Bartáková, J.: In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 42. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta 1994, s. 135 – 136. – 7. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 58 – 60. – 8. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – Práca, 24. 2. 1994, s. 5. – 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 10. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 7, 1994, č. 2, s. 5. – 11. Králik, L.: Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 71 – 73.

Spolupráca

Slovník slovenského jazyka. 4. diel. S – U. Bratislava 1964 (spolupráca pri redakcii).

Slovník slovenského jazyka. 5. diel. V – Ž. Bratislava 1965 (spolupráca pri redakcii).

Čítame Slovník slovenského jazyka. – Kultúra slova, 1, 1967, s. 43 – 45, 69 – 72, 102 – 105, 134 – 140, 195 – 198, 230 – 233, 265 – 269, 291 – 296, 326 – 327; roč. 2, 1968, s. 6 – 10, 38 – 41, 70 – 73, 101 – 104, 136 – 140, 201 – 204, 230 – 234, 261 – 265, 292 – 295, 325 – 328; roč. 3, 1969, s. 9 – 12, 38 – 41, 70 – 73, 102 – 105, 115 – 139, 197 – 200, 229 – 233, 261 – 264, 296 – 299, 320 – 331; roč. 4, 1970, s. 7 – 10, 39 – 42, 68 – 71, 101 – 104, 133 – 136, 192 – 201, 231 – 235, 260 – 264, 292 – 299, 325 – 329; roč. 5, 1971, s. 10 – 14, 36 – 39, 69 – 73, 102 – 106, 163 – 168, 202 – 205, 264 – 267, 295 – 299, 328 – 332; roč. 6, 1972, s. 5 – 9, 39 – 43, 74 – 76, 106 – 110, 137 – 141, 196 – 199, 230 – 234, 259 – 261, 293 – 297, 328 – 332.

Redakčná činnosť

Slovník slovenského jazyka. 2. diel. L – O. Bratislava 1960 (spoluredaktorka).

Slovník slovenského jazyka. 3. diel. P – R. Bratislava 1963 (spoluúčasť pri redakcii).

Slovník slovenského jazyka. 4. diel. S – U. Bratislava 1964 (spolupráca pri redakcii).

Slovník slovenského jazyka. 5. diel. V – Ž. Bratislava 1965 (spolupráca pri redakcii).

Kultúra slova, 1, 1967 – 19, 1985 (členka red. rady).

Ján Bosák šesťdesiatročný

28. júla 1999 sa dožil šesťdesiatich rokov, a teda druhého významného jubilea, ktoré si zvyčajne pripomína slovenská jazykovedná obec, vedúci vedecký pracovník Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV doc. PhDr. Ján B o s á k, CSc. Je to príležitosť pripomenúť si, čím prispel do slovenskej jazykovedy tento ďalší spomedzi príslušníkov pomerne silno zastúpenej generácie slovenských jazykovedcov.

Ján Bosák sa narodil v Lišove (okr. Zvolen). Po maturite na Jedenásťročnej strednej škole v Šahách vyštudoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1958 – 1963) slovenský a ruský jazyk. Od r. 1964 až doteraz pracuje v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Popritom v poslednom desaťročí pôsobí aj ako vysokoškolský pedagóg. V r. 1974 J. Bosák obhájil kandidátsku dizertačnú prácu *Zásady analýzy substantívnych, adjektívnych a verbálnych morfém v súčasnej spisovnej slovenčine*. V upravenej podobe vyšla neskôr knižne ako morfeematická časť dvojtitulu Bosák, J. – Buzássyová, K.: *Východiská morfémovej analýzy. Morfeematika, slovotvorba* (1985). Tematika tejto práce, ako aj viacerých štúdií o konštitutívnych vlastnostiach morfém, o teoretických princípoch segmentácie slovných tvarov, o analýze prvkov submorfémovej povahy v slovách rozličných slovných druhov tvorí prvý výrazný okruh tém, v ktorých riešeni dosiahol J. Bosák pozoruhodné výsledky. Ocenilo sa to aj v početných recenziách knižnej práce.

Druhú tematickú oblasť predstavuje jubilantov sústredený záujem o výskum pohybu v slovnej zásobe, a to najmä v súvislosti s prácou na kolektívnom syntetickom diele Horecký, J. – Buzássyová, K. – Bosák, J. a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989). Je spoluautorom koncepcie a spoluredaktorom diela. Významne doň prispel aj autorsky výkladmi o hovorovosti, knižnosti, slangovosti a o zložených slovách. Pri výklade o zložených slovách J. Bosák uplatnil v tomto diele „integrovateľný“ prístup – zložené slová analyzoval z hľadiska morfeematickej štruktúry, slovotvornej štruktúry a na opis sémantickej štruktúry kompozít využil slovotvorné parafrázy. Po novom interpretoval viaceré často diskutované problémy, ako sú povaha segmentu *-o-* v povrchovej štruktúre zloženín typu *drevo-trieskový*, *lesohospodársky*; namiesto termínu hybridné zloženiny odporúča ako vhodnejší termín kvázikompozitá. Rozborom bohatého materiálu ukázal, že narastaním počtu zložených slov sa súčasná spisovná slovenčina javí ako jazyk, ktorý sa vyvíja aj v

zhode s internacionálnymi tendenciami, ale zároveň výrazne rozvíja vlastné slovtvorné možnosti.

Možno povedať, že už pri práci na diele *Dynamika slovnej zásoby spisovnej slovenčiny* sa jubilant utvrdil v presvedčení o nevyhnutnosti uplatňovať popri systémovom prístupe aj komunikačné hľadisko a v presvedčení o potrebe rešpektovať v lingvistickej práci činiteľa a súvislosti sociálneho charakteru. V ďalších rokoch toto presvedčenie prerástlo do záujmu o výskumy sociolingvistickej orientácie vrátane uplatňovania sociolingvistického prístupu pri riešení problémov tradične tvoriacich súčasť teórie spisovného jazyka. Posledné desaťročie znamená teda v personálnej bibliografii J. Bosáka obohatenie o sociolingvistické štúdie s výraznou teoretickou a metodologickou dimenziou (napokon príznačnou pre celé jubilatovo jazykovedné dielo), nechýbajú však ani sociolingvistické príspevky materiálového charakteru (*Sociolingvistická interpretácia niektorých morfológických variantov I, II*; 1992, 1993). Pre štúdie J. Bosáka je charakteristické, že k istým otázkam sa opakovane vracia, pričom sa usiluje priniesť na podopretie svojich výkladov ďalšie argumenty, príp. osvetliť danú problematiku z nejakého iného aspektu. Na prvom mieste spomeňme štúdiu *Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému* (1990), ktorá predstavuje v slovenskej jazykovede prvý ucelenejší výklad o komunikačných sférach. J. Bosák v nej po prvý raz identifikoval komunikačné sféry v slovenčine a predstavil tu aj svoje chápanie vzťahu komunikačných sfér k funkčným štýlom. Práca sa právom často cituje. Jej tematiku J. Bosák ďalej rozvinul v súbore štúdií, ktoré predložil ako svoju habilitačnú prácu nazvanú *Sociálno-komunikačné aspekty výskumu slovenčiny* (1993). Jubilant sa vo viacerých štúdiách zaoberá problematikou hovorovej slovenčiny a slangu a pojmovým vymedzením termínov hovorovosť a hovorenosť. V prvej práci *Hovorovosť ako dynamický faktor* (1984) zdôrazňuje závažnosť hovorených komunikátov ako rozhodujúceho faktora dynamiky – štruktúrnej a funkčnej konkurencie jazykových javov. V obsažnej, sumarizujúcej štúdií *Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny* (1995) podrobne rozvádza užšie aj širšie chápanie hovorovosti: užšie chápanie mu vyplýva zo skutočnosti, že hovorový štýl je len jedna z foriem, ktorou sa realizujú prejavy v bežnej dorozumievacej sfére; širšie je také vymedzenie hovorovosti, keď sa za hlavné črty hovorovosti pokladajú spontánnosť, neoficiálnosť, dialogickosť a situačná zakotvenosť. Pri širšom chápaní má J. Bosák na mysli aj hovorovú slovenčinu ako novo sa utvárajúcu varietu v súčasnej jazykovej situácii. Horeckého stratifikačný model so štandardnou formou ako v podstate hovorenou podobou spisovného jazyka, do ktorej ľahšie prenikajú nekodifikované prvky, vystihuje podľa J. Bosáka tie tendencie, ktoré aj on sám zahŕňa do chápania hovorovosti.

Čitateľ Bosákových časopiseckých a zborníkových príspevkov nepochybne oceňuje fakt, že J. Bosák skúma jazykovú situáciu v slovenčine, funkcie jednotlivých

existenčných foriem (variet) národného jazyka a špecifiky jednotlivých komunikačných sfér v začlenení do kontextu formovania a fungovania ostatných slovanských spisovných jazykov. Tento kontext dobre pozná vďaka tomu, že po dlhé roky veľmi aktívne pracuje ako člen Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov (od r. 1983 člen, od r. 1984 tajomník, od r. 1993 predseda; popritom bol v r. 1988 – 1993 sekretárom Medzinárodného komitátu slavistov). S akcentom na slovanský kontext sú koncipované najmä jubilentove štúdie *Skúmanie slovenčiny ako sociálno-komunikačného systému v slovanskom kontexte* (pre XI. slavistický zjazd v Bratislave, 1993), *Teória spisovnej slovenčiny a aktuálny slovanský kontext* (1995), rozsiahla sumarizujúca štúdia *Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny* (1995) aj *Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti* (1997). Všetky spomenuté práce predniesol J. Bosák v zoskrušenej podobe i ako referáty na medzinárodných a domácich vedeckých konferenciách. Uvedme na ilustráciu niekoľko téz, o ktoré sa opiera autorova stratifikácia slovenčiny.

Jazyk ako štruktúrno-systémová entita a jazyk ako sociálno-komunikačný systém charakterizuje funkčná komplementárnosť. – Najvhodnejším spôsobom na zachytenie špecifiky fungovania spisovného jazyka na pozadí ostatných variet koexistujúcich v danom národnom spoločenstve je stratifikačný model národného jazyka. – Hovorovú slovenčinu možno vyčleniť ako spisovnú, nekodifikovanú varietu, výsledok rozširovania polyfunkčnosti spisovnej slovenčiny. Hovorový jazyk slúži väčšine vysokoškolsky a stredoškolsky vzdelaných používateľov slovenčiny ako prostriedok bežnej komunikácie (teda nie výlučne individuálnej, rodinnej priateľskej, ako sa tradovalo). – Aj v slovenčine sa presúvajú zdroje dynamiky z územných nárečí na sociolekty. – Bežná komunikácia prebieha nielen príklonom k pólu komunikátov spisovných alebo s prevahou spisovných prvkov oproti komunikátom s prevahou nárečových alebo regionálnych prvkov, ale skôr osciláciou medzi nimi (zmiešané typy komunikátov). – Norma je nielen jazyková, ale aj sociálno-historická kategória. V dnešnej jazykovej situácii je potrebné posudzovať spisovnú normu aj z hľadiska sociológie nositeľa jazyka. – Normu nemožno stotožňovať s kodifikáciou v príručkách, ani ju podriaďovať minulému stavu. „Komunikačný priestor“ medzi spisovnou slovenčinou a územnými nárečiami sa čoraz viac dynamizuje, prestupuje, „rozmazáva“, „variantizuje“, formujú sa polovariety (napr. profesionalizmy v rámci sociolektov). Kritériá spisovnosti slúžiace ako filter, čo prijať do spisovného jazyka a čo nie, bude čoraz ťažšie uplatňovať, najmä ak sa bude stále vychádzať z takých subjektívno-individuálnych kritérií, akými sú jazykový cit, dobrý autor a stav v nárečiach. – Kodifikácia spisovného jazyka má v rozličných časových obdobiach rozdielnu funkciu a „silu“. Preceňovanie funkcie kodifikácie v súčasnej slovenčine a jej stotožňovanie s normou je príčinou nerovnakého hodnotenia istých neuralgických bodov v

súčasnej komunikácii, príčinou rozdielnych postojov, ktoré možno označiť ako spor normativistov a sociolingvistov.

Už dlhší čas venuje J. Bosák pozornosť významným postavám dejín slovenskej jazykovedy, pričom ich pôsobenie hodnotí takisto zo sociolingvistických pozícií. Výsledkom výskumu v tejto oblasti je viacero zaujímavých štúdií o Samovi Camblovi – *Das Werk Samo Czambels in der Sprachsituation der Jahrhundertwende* (1984), *Sociolingvistický pohľad na kodifikáciu Sama Cambla (1856 – 1909)* (1993), *140 rokov od narodenia Sama Cambla* (1996) či práca *Nejubilejné úvahy nad jazykovedným dielom Jozefa Škultétyho* (1996). Úspešnosť Camblovej kodifikácie odvodňuje jubilant tým, že Cambel vždy objektívne vystihol súdobú jazykovú situáciu, keď najprv za dominantný protiklad označil vzťah domáci – cudzí jazyk (konkrétne ruština a čeština), neskôr reagoval na dominantnosť nového protikladu, ktorým bol spisovný jazyk a nárečia. Preto spisovný jazyk kodifikoval na základe martinského úzu a živého jazyka a jeho kodifikácia bola úspešná aj preto, že vďaka odbornej a praktickej činnosti J. Škultétyho postupne získala prestížnu funkciu.

V neposlednom rade si pripomíname záslužnú vedeckoorganizačnú prácu J. Bosáka. Bol zodpovedným riešiteľom viacerých výskumných úloh metodologického charakteru, organizátorom konferencií a editorom zborníkov *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii* (1990), *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti* (v tlači), v súčasnosti vedie grantové úlohy. Za slovenskú stranu bol koordinátorom medzinárodného grantového projektu, ktorého výsledkom je séria kolektívnych monografických opisov o vývine jednotlivých slovanských jazykov, medzi nimi aj slovenčiny za posledných päťdesiat rokov – *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk* (1998).

Kolegovia aj redakcia Slovenskej reči želajú jubilujúcemu Jánovi Bosákovi pevné zdravie, pracovný elán, aby mohol uskutočniť všetky svoje predsavzatia a obohatiť slovenskú jazykovedu o ďalšie závažné diela.

Klára Buzássyová

ROZLIČNOSTI

Mašér. – V aljašskom meste Nome vypukla v r. 1908 v tuhej zime epidémia záškrty. Z 1700 km vzdialeného Anchorage vybehlo päť posádok psích záprahov so sérom, aby ho mali v Nome čo najskôr. Na ich počesť sa každoročne začiatkom marca konajú na tejto trati preteky, ktoré sú najznámejšími pretekmi na svete. Z týchto vytrvalostných pretekov sa vyvinuli i ďalšie druhy tohto športu. V ostatných rokoch sa na Donovaloch konali majstrovstvá Európy, ale aj majstrovstvá sveta psích záprahov. Vodič psích záprahov (pretekár) je mašér.

Vo Veľkom slovníku cudzích slov S. Šalinga – M. Ivanovej-Šalingovej – Z. Maníkovej (1997, s. 812) sa uvádza heslové slovo anglického pôvodu *musher* [mašer] ako vodič psích záprahov. V hranatej zátvorke (podľa výslovnosti) sa slovo *mašer* uvádza aj na s. 750 s odkazom na heslové slovo *musher*. Kolektívny preložený Slovník cudzích slov (1997) slovo *musher* neregistruje.

V športových rubrikách denníkov a týždenníkov sme zachytili slovo *mašér* ako zdomácnené slovo s dlhým é:

Pred štartom je dôležitá príprava m a š é r o v i psov. – V piatok pricestovalo na Donovaly 93 m a š é r o v. – Každému psovi v záprahu treba dať vedieť, že sa naň m a š é r spolieha (Sme, 2. 2. 1998, s. 5). – *Na psí záprah a na pokriky m a š é r o v si už tunajší zvykli* (Sme, 13. 12. 1998, s. 3). – *Zatiaľ m a š é r i nemôžu poriadne trénovať...* (Sme, 18. 2. 1999, s. 3). – *...pomocníci m a š é r o v mali čo robiť...* (Sme, 20. 2. 1999, s. 3). – *Škoda, ľutoval chatár Krejza, že sa nepodaril sobotňajší pokus m a š é r o v...* (Pravda, 15. 2. 1999, s. 3). – *Zišlo sa tu v podmienkach severských krajín 158 pretekárov – m a š é r o v z 13 krajín...* – *M a š é r i v rozhovoroch vyjadrili s majstrovstvami sveta spokojnosť...* (Slovenská Republika, 22. 2. 1999, s. 9). – *Dve medaily pre slovenských m a š é r o v* (Šport, 22. 2. 1999, s. 23). – *Ako najbohatší m a š é r i z Európy si dovolili doviest' z Ameriky vari dvesto psov...* – *Ak odbočia z trate, m a š é r by mal hľadať vinu predovšetkým vo vlastnom svedomí.* – *Pri šialene strmých zjazdoch sa žiaden m a š é r neobišiel bez pádu* (Moment, 5. 3. 1999, s. 18 – 19).

V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1998 (s. 34) sa uvádza, že v slovenčine sa prejavuje tendencia písať aj slová cudzieho pôvodu po ich zdomácnení podľa zásad, ktoré sa uplatňujú pri písaní slov domáceho pôvodu. V slovách na *-ér* anglického, ale aj iného pôvodu pomenúvajúcich osoby je tendencia v zdomácnenej podobe písať a vy-

slovovať dlhé é: *šprintér, špurtér, stopér, driblér, manažér, masér, trasér, režisér, amatér, dekoratér, špeditér, voltížér, rutinér, guvernér* a pod. Jazyková prax (doklady z tlače) ukazuje, že aj slovo *mašér* sa v slovenčine zapisuje podľa výslovnosti a v súlade s inými slovami anglického pôvodu s dlhým é – *mašér*.

Jozef Jacko

INFORMÁCIE AUTOROM

V súvislosti so zmenenými technickými podmienkami pri vydávaní časopisu redakcia od začiatku roka 1994 prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

V celom texte používať jednotné riadkovanie 2; prípadný petit vyznačiť len na vytlačenej stránke príspevku.

V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. R. Auty; s. 312 a pod.).

Tvrдый koniec riadka používať iba na konci odsekov!

Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.

Pri riedení použiť najprv jednu normálnu medzeru (medzerovník) a jednu tvrdú medzeru (pri stlačení klávesu ALT stlačiť aj kláves M); na obrazovke sa medzi jednotlivými písmenami objaví malý bod. Po skončení riedenia postupovať opačne. (Např. Treba vždy vyznačiť aj toto ·v·š·e·o·b·e·c·n·e·p·l·a·t·n·é· pravidlo.)

Pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (napr. s. 3 – 12; v r. 1888 – 1889; G. Altmann – V. Krupa; spojovníky: T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.).

Znaky, ktoré neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a pod.), pisať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Např.

#Z = Ź	#z = ź	&Z = Ź	&z = ź
#N = Ń	#n = ń	#L = Ł	#l = ł
#E = Ę	#e = ę	#A = Ą	#a = ą

Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.

Poznámky pod čiaru používať iba v nevyhnutných prípadoch. V texte označiť horným indexom (např. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (např. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).

Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).

Do redakcie treba poslať dva vytlačené exempláre príspevku. Po posúdení a redakčnom spracovaní redakcia vráti autorovi jeden exemplár. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou 5¼' alebo 3½' a opraveným vytlačeným príspevkom.

Upozorňujeme autorov, ktorí chcú mať separátne výtlačky uverejnených štúdií, aby svoju požiadavku o počte separátov poslali do redakcie spolu s ponúkanou štúdiou. Separáty, ako aj doberku si však musia zaplatiť (cena 1 separátneho výtlačku je 3 Sk).

Súčasťou každej štúdie od 1. čísla 63. ročníka Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedecko-výskumnej oblasti.

**SLO-
VENS**

**ROČNÍK
64-1999**

REC

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 64, 1999. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: I. Ripka. Výkonná redaktorka: S. Duchková. Technický redaktor: V. Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 Mün-
chen, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1999

